

TRAGOR IGNÁC

VÁCI BÖLCSŐK VÁCI KOPORSÓK

A VÁCI MÚZEUM-EGYESÜLET ÜNNEPI KÖZGYŰLÉSEIN

ELHANGZOTT

EMLÉKBESZÉ- DEK

VÁC, 1938
KIADJA A VÁCI MÚZEUM-EGYESÜLET

Előszó

Az élet folyama nem csupán kiváló és nevezetes férfiak alkotása, nagy és fontos dolgok lánc, hanem *jórészt* egyszerű és jelentéktelen emberek szorgos munkája, apró-cseprő dolgok halmaza. Ezek az apróságok, ha még oly jelentéktelenek is, kiegészítő részei az egésznek és ha jellemzik a kort, az eseményeket, vagy a szereplő egyéniségeket, valamelyes értékkel is bírnak, miért is nem szabad őket a feledés fátyolával borítani vagy épen veszendőbe engedni. A kis emberek élete is méltó tárgya lehet érdeklődésünknek, mert nem egy tanulságot vonhatunk le belőlük. Sok ismerősünk keresztje, fejfája elkorhadt, sírhalmukat letaposták, nem ápol rajtuk senki virágot, nem beszélnek róluk, azok is elfeledték, akik nemrégiben még szerették és becsülték. Néhányuk emlékét fölelevenítettem az *Eltűnt alakok*, *A tegnap emberei*, a *Váci alakok*, továbbá a *Feltűnt és eltűnt alakok* című füzetekben.

Ebben a kötetben azokat az emlékbeszédeimet gyűjtöttem össze, melyek egyesületünk kiváló tagjairól és városunk nevezetes férfiairól hangzottak el az emlékezetüknek szentelt ünnepségeken. Ezeknek a jeles férfiaknak az emléke egyesületünknek föl nem becsülhető kincse. Ezeket az értékeket a pusztulás veszedelmétől megóvni a mi kedves kötelességünk, mert az ő példátnyújtó életük mindnyájunk büszkesége, dicsősége.

Sajnos kevesen vagyunk és minden igazi tehetséget és értéket kétszeresen kell megbecsülnünk. Ez a mi becsülésünk azonban nem merülhet ki abban, hogy az ő jelességüket megbámuljuk, hanem csak akkor lesz teljes, ha követjük buzdító példájukat. Fogadjuk meg az évezredes tanácsot: „Bár rövid az életünk, igyekezzünk mégis úgy élni, hogy maradjon valami nyoma földi pályánknak.“ (Plinius Epist. III. 7.)

Vácon, 1938 január 6-án.

Farkasfalvi Imre

– 1931 –

Tisztelt Közgyűlés,

valóban méltó és igazságos, hogy felújítsuk és megörökítsük annak az érdemes férfiúnak az emlékét, aki egymaga oly sok váci ember emlékét emelte ki a feledés homályából.

Farkasfalvi Imre a Felvidék földjéből sarjadt váci ember volt. Noha nem itt pillantotta meg a napvilágot, itt töltötte játszi gyermekkorának gondtalan éveit, itt tanulta megismerni a haza fogalmát, itt gyulladt ki szívében a szerelem lángja, itt élte le fáradhatatlan munkában eltöltött életének javarészét, itt dobbant utolsót nemes szíve és a váci temető fogadta be fáradt porhüvelyét. Azok a láncok, melyek őt szülőföldjéhez kötötték, soha sem szakadtak el, lelkében mindvégig hűséges kitartással és hálával ragaszkodott a hepe-hupás Gömörhöz, de azért gyöngéd szeretettel és forró lelkesedéssel vallotta magát mindenkor vácinak és tekintette Vácot második szülővárosának. Mikor még mint ifjú megírja Vác történetét, azt mondja ennek előszavában, hogy: „Vác városának és nagyrabecsült közönségének talán még saját szülővárosánálMs többet köszönhet. Itt nyerte anyanyelvén első kiképzetését a tudományos pályán; itt fűződtek hozzá lassan és egymásután az igaz barátság vonzalmával elválaszthatatlanul a legérdemesebb ifjak szeretetei; itt talált magának áldott emlékü hitvesiársat, végre ami mindenek fölött való: Vácon tanulta megérteni, felfogni a maga valódi értelmében és nagyszerűségében e szót HAZA, melynek szolgálatában azóta valamennyi váci kortársait nemcsak megelőzni, de felülmúlni törekedett“.

Eme kijelentése után még 55 esztendőn át szolgálta fáradhatatlan kitartással az imádott hazát és felülmulta Vác minden fiát abban az odaadó nagy szere-

tetben, amellyel ő ehhez a városhoz ragaszkodott Senki sem szerette nálánál jobban Vácot, de nincs bennszülött fia sem a városnak, aki jobban ismerte volna Vác történetét, földrajzát, intézményeit és lakóit. Örömmel és odaadással szolgálta a város ügyeit, de nem a röpke szó hatalmával, hanem az írás maradandó súlyával; mindenkor és mindenütt hirdette soha nem múló dicsőségét, történetének szépségeit és jövő boldogulásába vetett törhetetlen bizodalját. Jóllehet fiúi hűséggel ápolta a hála érzelmeit szeretett szülővárosa iránt, — megírta két vaskos kötetben Rimaszombat történetét és múzeumát ismételten is gazdag könyvtármányokkal gyarapította, — tanítványi hálával volt eltelve Eger és Esztergom iránt, de a szíve mégis csak Vác felé vonzotta. Váchoz fűzte őt a vidám gyermekkor aranszálú fonala, Váchoz vonzotta az aggkor derűs nyugalma. Ezért vallotta magát mindig a miénknek, ezért pazarolta reánk szellemi kincseinek legjavát. A miénk ő szavaiban és cselekedeteiben egyaránt.

Farkasfalvi Imre, aki nagy kiterjedésű értékes irodalmi munkásságával írta be nevét Vác város történetébe, a természeti szépségekben pompázó és történeti eseményekben bővelkedő Gömör vármegye székvárosában Rimaszombatban született 1844 október 23-án. Atyja, Findura Pál, nemesi származású iparos ember volt és szívesen iskoláztatta tanulni vágyó értelmes fiát. Mikor szülővárosában elvégezte az elemi iskolákat, Lőcsére vitte német szóra. Megismételtette vele német nyelven a negyedik osztályt, majd a gimnáziumba íratta. De csak egy osztályt végzett ott, mert a cseh tanárok üldözték a magyar fiúkat. így került Vácra, ahol vidám iskolaspajfásokai és megértő jó tanárokat talált. Mikor másodízben jött Vácra, a III. osztályba, szerelemre gyuladt házigazdájának, Krakowitzer János serfőzőnek a leánya iránt. Ezt nagybölcse eltitkolta szülei előtt, mikor a nagy vakációra hazament hozzájuk; de e helyett olyan nagy elragadtatással beszélt piarista-tanáiról, hogy

aggódó szülei a szüntelen magasztalásából kiéreztek azt a hajlamát, hogy a rend kebelébe szeretne lépni. Minthogy családjának utolsó fiú sarja volt, nem engedték többé vissza Vádra. Előbb Egerben, azután Esztergomban folytatta gimnáziumi tanulmányait. Mindenütt kitűnő sikerrel. Esztergomból el-ellátogatott Vádra Mariskájához, akihez 1864-ben írta első költeményét az Esztergomi Lapokba. De nem ez a vers volt írói dicsőségének első fénysugara, hanem egy történeti értekezés, melyre az Esztergomi Kaszinó hirdetett pályázatot és melynek pályadíját, a 20 frankos aranyat ő nyerte meg. Ennek az irodalmi szárnybontogatásának a címe ez volt: Magyarország helyzete és nagysága Szent László király korában. A bencés gimnáziumban szerzett kitűnő érettségi bizonyítvány megnyitotta előtte az egyetem kapuját. A jogi kar hallgatója lett s mint ilyen, a statisztikai hivatalban kapott napidíjas állást. Ez a sovány kenyér elég volt neki arra, hogy neki vágjon az életnek és szeretett Mariskáját 1869 november 23-án oltárhoz vezesse. Fájdalom, nem sokáig volt része a házaselet boldogságában, mert ifjú hitvesétől, amikor leánygyermekét a világra hozta, 1870 szeptember 2-án örökre meg kellett válnia.

Pályájának kezdetén, ifjan, — huszonhat éves korában, — jutott szomorú magánosságra; Ott állott a kicsi csecsemővel és elmebeteg anyósával, reá szakadt a paradicsom-utcai ház gondja is, melyet mint kiskorú leányának gyámja kezelt. (1882-ben a ház leégett és ő építtette fel újból.) Anyósát Egerbe vitte a kórházba és anyát keresett a kis Irénkének, hogy anyja helyett fölnevelje. Kifürkészhetetlenek a végzet útjai. Hiszen kommandáltak neki feleséget a mindenkit házasítani igyekvő nénikék, de ő a sok közül egyiket sem találta alkalmasnak, csak amikor a váci siketnémainiézetben nevelkedett Gyurkovich Károly jóhírű festőművész és szintén itt nevelkedett siketnéma feleségének leányával, Máriával hozta össze kiengesztelő sorsa és

látta, hogy a vígkedélyű, bájos leány — ő reá ügyet sem vetve — ölébe kapja és becéző szeretettel csókolgatja a kis babát, lelkében mélyen megindulva, könnycseppel szemében kérte, hogy legyen az élettársa. 1872-ben a gyászév leteltével nemcsak Irénke kapott mostoha helyett szerető, gondos édesanyját, hanem Farkasfalvi is hűséges, odaadó feleséget, akivel 58 évig tartott harmonikus családi életet élt.

Farkasfalvi Imre régi szabású, szerény igényű, de nagy tudású és úri gondolkodású ember volt, aki szigorú erkölcsi felfogásával, öntudatos vallásosságával, bensőséges családi életével és rendezett anyagi viszonyaival a nyugodt, testileg-lelkileg kiegyensúlyozott városi polgár mintaképe volt. Vonzó egyénisége mindenkinben rokonszenvet keltett. Első tekintetre meglátszott rajta, hogy a munka embere. Önuralom, komolyság és magába mélyedő kedély nyomai látszottak arcán. De baráti társaságban, főként szűk családi körben, megváltozott kedélyhangulata, felvidámult és kifogyhatatlan volt derűs gyermekkorá tréfás jeleneteinek előadásáiban. Ilyenkor nyájas derű ömlött szét szép kerek arcán. Szívének nemes jósága sugározta ezt ki. Magas homlokán alig volt ránc. Kék szemét sűrű szemöldök koronája fődte. Dús haja és tisztességben megőszült kerek szakála külsőleg is tekintélyt biztosított személyének. Tömött harcsa-bajusza Madách Imrére emlékeztetett. (Gyakran össze is tévesztették vele.) Természete és hajlamai szelídek voltak. Jellemének alapvonása a hála és ragaszkodás volt. Gyermeki áhitat tartotta fogva utolsó lehelletéig szülőföldje iránt, határtalan hála melegítette keblét városunk iránt, kegyelettel őrizte gyermekkorának legkisebb emlékét és gondosan ápolta a baráti szeretet érzelmét és a leggyöngédebb szeretettel csüngött családjá minden tagján. De jellemének nagy és különös ragyogását az a bámulatos ragaszkodás adja, mellyel tanárai emlékének áldozott. Ha váci piarista-tanáraitól beszélt, különös tűz

fénye villant meg szemében és soha sem mulasztotta el legkedvesebb emlékű tanárának, Vass Józsefnek, szent ereklye gyanánt mindig tárcájában őrzött és halála napjáig szíve fölött viselt fényképét megmutatni.

Nemes szíve, mely mindenkiről csak jót feltételezett, egyenes lelke, mellyel mindenkirehöz közeledett, rendíthetetlen becsületessége, melyet hosszú életén át féltékenyen ápolt, odaadó szorgalma, mellyel hivatali teendőit végezte, páratlan előzékenysége, mellyel tudásának és tapasztalatainak bőséges kincseit közölte, megszerezte számára a ragaszkodó bizalmat és megbecsülő szeretetet.

Lelkiismeretesen végzett hivatali elfoglaltsága mellett volt ideje az irodalom számára is. Ismeretterjesztő cikkeket írt a fővárosi lapokba. A Vasárnapi Újságnak és a Budapesti Hírlapnak rovatvezető munkatársa volt. A gömörri és váci lapokat állandóan ellátta helyi érdekű közleményeivel. Bibliografikus ismeretköre nagyon kitágult, amikor átvette a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának vezetését. Ismerte a statisztika, földrajz, történelem és irodalom körébe vágó összes tudományos munkákat. Ismerte valamennyi könyvének tartalmát. Kitűnő emlékező tehetsége soha sem hagyta őt cserben. Nemes becsvágya arra ösztönözte, hogy tollat ragadva kezébe, maga is gazdagítsa értekezéseivel a szakirodalmat. Szeri-száma nincs statisztikai és földrajzi tanulmányainak, melyekkel a szakkörök figyelmét magára vonta. Siettek is munkásságát a maguk számára lekötöni. Így a Földrajzi Társaságnak évtizedeken át volt választmányi és számvizsgáló bizottsági tagja. Elismerésre méltó eredményes tevékenységet fejtett ki a történeti irodalom terén is. Önálló művekben írta meg Rimaszombat és Vác történetét, Fáy András és Baross Gábor életrajzát stb.

Közszolgálati érdemei és tudományos munkásságának eredményei legfelsőbb helyen is méltánylásra találtak, mert amikor az igazán jól kiérdemelt nyu-

galomba Vácra vonult, a király a koronás aranyérem-keresztfel tüntette ki.

És ezt a jó embert, aki Petőfivel szerette a virágot és a dalt, aki lelkének lobogó lángjával imádtta a hazát, melynek hasznos tagjaivá nevelte hét gyermekét szűkös hivatalnoki fizetéséből, ezt a pontos és előzékeny tisztviselőt nem méltányolták hivatali előjárói, ellenkezőleg teljesen kizsákmányolták képességeit, teljes mértékben kihasználták lekötöttségét, melyet épen soktagú családjának eltartása okozott. Volt, aki akadémiai székfoglaló beszédét vele készítette el és ezért húsz forinttal jutalmazta. Majd megbízta azzal, hogy rendezze sajtó alá a Schwoy Miklós által összeállított Nógrádmegye monográfiáját, melyet azonban a Statisztikai Hivatal még sem adott ki s így a sürgősnek mondott fárasztó éjjeli munkájáért mit sem kapott. Mikor az Akadémia pályázatot hirdetett Fáy András életrajzára, ő is megpályázta, de ugyancsak elcsodálkoztak rajta, mert a pályadíjat már előre másnak ígérték. 1896-ban, a millennium évében egyszerűen ráparancsoltak, hogy nem magyar hangzású, de becsületes nemesi nevét 24 órán belül megváltoztassa. Ezóta használta — belügyminiszteri kegyes engedelemmel — nemesi előnevét családi név gyanánt.

Ezek és ehhez hasonló méltatlanságok azonban nem keserítették el, zokszó nélkül húzta az ígát, hogy nagyszámú családjának meglegyen a betevő falatja és a szaporodó gyermeksereget tisztességgel fölnevelhesse. Nem szegte kedvét, sőt ellenkezőleg, fokozottabb tevékenységre sarkalta tehetségét és megedzette lelkét a sokféle sorscsapás is. (Váci háza leégett, budai lakásának összes ingóit: bútorait, ruháit, — s mit legjobban sajnált, — könyveit elvitte az árvíz.)

Mikor gyermekei megnövekedtek, — az első budapesti kiállítás idején — Vácra telepedett egész családjával és 1885-től 1894-ig innen járt be minden áldott nap Budapestre, a hivatalába. Fiai mind itt jártak is-

kólába, ki elemibe, ki gimnáziumba. Sándor, a legfiatalabb, itt született, Argenti volt a kereszatyja. Argentival budapesti utazásai alkalmával ismerkedett meg és kötött barátságot. A gyakori hajóutazás alkalmával ismerkedett meg Argenti által Görgei Artúr tábornokkal és öccsével, Görgey István kir. közjegyzővel, dr. Bakody Tivadarral, Csiky Gergelylyel, Lévay Józseffel, Jókay Károlylyal, Jalava finn tanárral és más közéleti előkelőséggel.

Argenti halála után — 1894-ben — visszaköltözött Budapestre, hogy fiait az egyetemre járathassa. Ettől az időtől kezdve csupán nyaralni járt ki Vácra, de amikor nyugalomba vonult, 1916-ban végleg hazajött.

A város társadalmi életében kevésbé vett részt, inkább tudásával és tollával munkálta a város ügyeit. Szorgalmasan látogatta a Régészeti Társaság, majd a Múzeum-egyesület gyűléseit. Az utcák nevét megállapító 1888. évi bizottságnak ő volt a jegyzője. Több utcát, így a Cházár András, Foktövi stb. utcát az ő indítványára nevezték el. 1892-ben a váci gazdasági kiállítással kapcsolatban Csávolszky József és Péts Ferenc közreműködésével történeti és művészi kiállítást rendezett a Szent Miklós-téren álló leányiskolában.

Irodalmi munkásságának tekintélyes részét Vác javára értékesítette. Alig hogy megtelepedett közöttünk, kisebb-nagyobb, jórészt váci vonatkozású cikkeket, történeti ismertetéseket, vezércikkeket stb. írt a Váci Közlönybe. Nem egy kiváló emberünk életrajzát kutatta föl és széleskörű tudásával olyan alaposan írta meg, hogy Karcsúnak egyéb dolga sem maradt, minthogy egyszerűen beiktassa a Váci Jeles Magyar Férfiak Plutarchjába. (így a Váci Közlöny 1881. évfolyamában Vác történetírói: Desericzky Ince, Róka János: Adatok Vitali életéhez. Peitler Antal József püspök római utazása. Fráter Oswald stb., a Művészet különböző évfolyamaiban: Töröli“ Ede, Ehn Bernát, Miks József, Gyurkovich Károly, Forster

Gusztáv stb.) Föltett szándéka volt a város monográfiáját megírni. E végből munkatársakat is keresett. Pivár Ignác 1874-ben meg is írta számára Vác vidékének faunáját, de a flóra összeállításában meggátolta az a körülmény, hogy Kolozsvárra helyezték. A monográfia megírása különben is tárgyalanná vált, mert Karcsú széles alapon kezdte tárgyalni Vác történetét. De már jóval előbb ő is megírta a város történetét egy másfélives kis füzetben, ilyen cím alatt: *Vác főrfénefe rövid előadásban*. Ez az 1875-ben, Rimaszombatban nyomtatott füzet Vácnak első önállóan megjelent magyar nyelvű története.

A Magyar Földrajzi Társaságnak 1886. évi április hó 15-én tartott gyűlésében ismertette Vácot. Ez a felolvasása *Vác helyrajzi és statisztikai szempontból* címen a Földrajzi Közlemények XIV. kötetében jelent meg és külön lenyomatban terjedt el.

Ő írta meg a Pallas Nagy Lexikona számára a városunkat kimerítően ismertető cikket és kérésre a *Váci országgyűlés történetét*.

A Váci Múzeum-egyesületben — melynek 1909 óta tiszteletbeli tagja volt — ő elevenítette föl Cházár András, Argenti Döme, Hanusz István, Karcsú Antal és Matejka Vilmos emlékét. Ezeket az emlékbeszédeket az egyesület fogja kiadni.

Ferenc József váci látogatásai című cikke a Múzeumegyesület 1917. évi közgyűlésének felolvasási tárgya volt és az akkori évkönyvben jelent meg.

Mindezekkel nem merítettük még ki Farkasfalvi sokoldalú tevékenységének minden eredményét, nem soroltuk föl összes irodalmi munkáit, hanem csupán csak azokat, amelyek városunkkal valamilyes vonatkozásban vannak. (Csupán mint könyvészeti furcsaságot említjük meg, hogy Vác történetét Rimaszombatban, Rimaszombatét pedig Vácon nyomatta.)

Mikor 1916-ban Vácon Végleg megtelepedett, úgy rendezkedett be a boldog gyermekkorának kedves em-

lékeit felújító családi házban, hogy derűs nyugalomban töltse élete hátralevő éveit. Tágas dolgozószobájában leveleinek, iratainak és könyveinek rendezgetése vette igénybe idejét. A meleg évszakokban virágos udvarának karosszékében írogatta jegyzeteit, forgatta könyveit, míg csak látása meg nem gyengült, mert ő, aki annyi lángot gyújtott és oly sok fényt árasztott, félhomályban élte élete alkonyát. Hűséges bitvestársa felolvasásait hallgatta, kicsiny unokái szavalatában gyönyörködött és szeretett gyermekei gyakori látogatásainak örvendezett. Egyébként egészen emlékeinek élt már. Az idő hosszú folyamán életének jelentéktelen eseményei nagyra dagadtak és a tér távolán kicsiny alakjai mind magasra nőttek.

Mindenkor nagy tisztelettel emlegette Argenti doktort, becsüléssel Görgői tábornokot, büszkeséggel Baross minisztert, mint osztálytársát és Vaszary hercegprímást, az osztályfőnökét, hálával piarista-tanárait, főként Vass Józsefet és szeretettel iskolatársait. Számon tartotta valamennyit, felsorolta őket névszerint, elmondta gyermeki csínytevéseiket, tudta mindegyiknek az életeseeményeit, de legnagyobb szeretettel Pivár Ignáchoz ragaszkodott talán azért, mert annak a rendnek volt tagja, melynek kebelébe egykor ő maga is erősen vágyódott. Váci iskolatársai közül Matejka Vilmos c. kanonok, Pauer Béla törzsorvos, Serédy Géza csendőrezredes, Korpás Márton városi tanácsos, Duray János és a két Fortuner: Gábor és Elek maradtak mindvégig szeretett barátai.

A patriarchalis kort élt melegszívű, feddhetetlen jellemű, tudományokkal ékeskedő férfiú kimúlása olyan csendes volt, aminő egyszerű és zajtalan volt munkás élete. 1930 január 30-án fejezte be földi pályáját és Argenti, Kassai, Serédy, Csányi, Duray stb. váci jó barátjai sírjainak közelében alussza örök álmát.

Az ő becsületes magyar élete egy tiszta szívvel szerető jó ember képének szelíd vonásait tárja elénk. Csendes, de értékes munkában telt el hosszúra nyúlt élete, keményen kivette részét a létért való küzdelem-

ben, becsülettel fölnevelte szépszámú gyermekeit, de soha sem tülekedett és vagyont sem gyűjtött, mert jól tudta, hogy nem a vagyonért, nem a hatalomért, de még csak nem is a boldogságért vagyunk a világon, hanem azért, hogy a kötelesség öntudatának fényénél az isteni rész megjelenjék szellemünkben. (Nagy József Minerva II. 215.) Őröla bizvást elmondhatjuk, hogy megvolt benne az isteni szikra, numen adest. És elmondhatta ő is a költővel:

Láttam a mosolygó tavaszt,
Láttam az égető nyárt;
Láttam minden időszakaszt
S minden földi láthatárt.
Ha örök időket élnék,
Ezeknél többet nem érnék!

(Berzsenyi.)

A fiúi szeretet díszlámpát állított emlékének a Báthori-Paradicsom-utca kőoszlopaiba, a gyermeki kegyeletnek ezek a lámpái mindennap kigyulladnak az éj sötétjében, de messze bevilágító sugaraik fényét is elhomályosítja az a világosság, melyet ő gyűjtött föl szívünkben a tudás fátylójával és a hazaszeretet szövésével.

A vesztett háború után lezüllött, csupán csak anyagiakkal törődő korunkban különösen szükséges, hogy *rámutassunk* az erkölcsi rúgókra és követendő példákat állítsunk a jövő nemzedék elé a kötelesség teljesítésére, a hazafias érzés ápolására, a törvény tiszteletére, a meggyengült tekintély helyreállítására, a tanítványi hála táplálására, a baráti szeretet élesztésére, a családi élet tisztaságára és egyéb erények gyakorlására. És amikor ilyen példákat keresünk, feltűnik előttünk Farkasfalvi Imre szerény alakja, aki példás életével a síron túl is bevilágítja azt az utat, melyen haladva eljutunk a jelen sötétségéből a régi Magyarország boldog állapotába.

Aldott legyen emlékei

Freysinger Lajos

– 1918 –

Tisztelt Közgyűlés,
kegyeletes szokás az elhunytak emlékét megújítani. Ez a visszapillantás egyrészt enyhíti fájdalmunkat, mert az elmúlás gyötrő gondolata helyett az élet meleg képével foglalkozik, másrészt pedig azzal legyezgeti hiúságunkat, hogy az emlékezés életet ad, mert akinek maradandók a cselekedetei, az halhatatlan.

Freysinger Lajos emléke mindenkor be fogja világítani a feledékenység eget, mint ahogy az ő önzetlen működése fényt árasztott városunkra.

Választmányunk megbízásából nekem jutott a megtisztelő feladat, hogy halálózásának tizedik évfordulóján fölújítsam emlékezetét. Noha közel két évtizeden át voltam a budapesti kir. közjegyzői kamara által kirendelt helyettese, éveken át ültem vele együtt ennek az egyesületnek elnöki székében és hosszú ideig működtem vele a Váci Takarékpénztárnál is és így több közös feladat megoldása fűzött hozzá, gyakori kirándulásaink alkalmából folytatott eszmeccseréink közelebb vittek a szívéhez, benső gondolatközösségbe jutottam vele, szakadatlan szemlélője voltam a közügyek szolgálatában töltött odaadó munkásságának, mégis aggodalmaskodom, vajjon méltó lesz-e megemlékezésem az ő kiváló egyéniségéhez és sikerekben bővelkedő munkásságához, melynek éltető ereje és végső célja, mindenkor szeretett szülővárosunk fölvirágoztatása volt.

Freysinger Lajos, városunk közelmúltjának ez a kimagasló alakja, Kisvácon, a Vetési-utca 10. számú házában született 1850 június 21-én Freisinger György cs. kir. tűzérőhadnagy (később pozsonyi kataszteri térképtáros mérnök) katolikus és Tordai Karolin*) re-

*) Az anyakönyvben mind az atya, mind az anyja neve i-vel és nem y-nal van írva. Keresztszülei Ns. Bónis János és Tokody Mária voltak, a keresztlő lelkész pedig Kisvác neves papja: Együd István.

formátus szülőktől, akik legfőbb törekvésüket egyetlen fiuk alapos kiképzetésére és nevelésére fordították. Ez a feladat a szerető atya korábban bekövetkezett elhalálása után, a gyengéd anyai felügyelet alatt nyert befejezést. A szép reményekre jogosító ifjú a gimnázium I. osztályát 1858/59-ben Zágrábban végezte, a II., III. és IV. *osztályt pedig a váci* kegyesrendi algimnáziumban. Mindig kitűnő, első eminens volt, épúgy, mint a felsőbb osztályokban, a budapesti református gimnáziumban, ahol középiskolai tanulmányait jeles eredménnyel fejezte be. A nyílt eszű és élénk véralkatú úri fiúcska a felsőségét elismerő kisváci gyermekek társaságában szedegette a madártojásokat a Buki-szigefi fák fészkeiből és veszélyeztette életét a szomszédságukban zakatoló malmok vizének sodrában. Így aztán a természet megfigyelése korán hozzászoktatta őt a természeti szépségek megismerésére és megszeretésére, a veszély tudata pedig felébresztette benne a vezéri hatalom és önálló cselekvés vágyát, kifejlesztette továbbá akaraterejét, megedzette a fáradalmak elviselésére és előkészítette, kiképezte a különféle sportokra, melyeket úgyszólván halála pillanatáig sem szűnt meg gyakorolni. Az önképzőkörnek tevékeny tagja és tisztviselője volt, költeményeivel feltűnést keltett, szavaltáival pedig pályadíjat nyert.

Kiben erő van és Isten lakik,
Az szónokolni fog, vés vagy dalol,
Ha lelke fáj, szívrazóan zokog,
Mosolyog, ha kéj mámorát alussza

zengi Madách.

Freysinger édesanyja fölismerve a gyermekében szunnyadó nagy szellemi erőt, joggal föltételezhette, hogy még sokra viheti, miért is jogi pályára adta. Ezt a felsőbb kiképzését a pesti és bécsi egyetemeken szerezte meg, még pedig oly ritka szorgalommal és fényes eredménnyel, hogy 1871-ben a jogi szigorlatok sikeres letétele után az alig húszéves ifjú már doktori diplomát kapott, 1873-ban pedig a megfelelő vizsgálatok

letétele után ügyvédi oklevelet szerzett. 1870-től 1872-ig joggyakornok volt Pozsony városánál és a pozsonyi kir. törvényszéknél. Itt érte az a kitüntetés, hogy meghívták, illetve kinevezték a m. kir. Kúria és a Legfőbb-ítélőszék mellé fogalmazónak. Budapesten 1872-től 1875-ig az ország legfőbb tekintélyei mellett és azok legnagyobb megalégedésére működött. Szabadidejét irodalmi tevékenységgel töltötte ki. Ez irányban fényes tehetségei leginkább a hírlapirodalomban érvényesültek. Ez az idő soha sem enyésző nyomokat hagyott hátra lelkében, gyakran emlékezett rá vissza és élete aranykorának nevezte.*) A hivatala teljesítésében tanúsított alapos és beható munkássága, valamint az irodalom terén szerzett jó neve megnyitották előtte a haladás útját.

1875-ben állította föl az új magyar kormány a kir. közjegyzői állásokat. Vác is közjegyzői székhely lett. Freysingert elfogta a honvágy és pályázott a váci közjegyzőségre. Az igazságügyminiszter 1875 augusztus 1-én ki is nevezte és így hazakerült szülővárosába, hogy élő cáfolata legyen a közmondásnak, mely szerint senki sem lehet a saját hazájában próféta.

Figyelmét szenvedélyes tekintettel irányítja azonnal a város ügyei felé. Nagyon szárnalmas helyzetben volt ekkor a város. Az ellenzéknek két árnyalata versenyzett egymás között és a polgármester személye ellen. Az egyiknek vezére Németh István, a másiké Bogányi József volt. Minthogy multjokat nem ismerte, törekvéseik céljával pedig nem volt tisztában, egyik párthoz sem csatlakozott. Az a meggyőződés vezette, hogy a közgyűlés nem küzdőporond, ahol a pártoknak egymással bírókra kell szállniok a hatalom koncai fölött, hanem pályatér, amelyen minden tisztességes polgárnak önzetlenül, lelkesedéssel és önfeláldozóan kell szolgálnia

*) Toldy István 1874-ben indította meg a független gondolkozása Deák-pártiak elegáns kiállítású és gondos tartalmú lapját, a Nemzeti Hírlapot, amelynek Freysinger is munkatársa volt. (Világ 1923 május 26.)

városának és polgártársainak ügyét. Becsületes ember létére azt föltételezni sem merete, hogy találkozzanak egyes polgárok, akik saját boldogulásukat a közügyek rovására és mások romlására alapítják.

Ebben a föltevésében azonban súlyosan csalódott. Egyik szabálytalanság és sikkasztás a másikat érte. Közcélokra szedett pénzek nem jutottak rendeltetési helyükre, a kövezési munkálatokra előlegezett többezer forintot fölvtették, de a munkát nem végezték, egyes tisztviselők hídtatarozás, halottas kocsijavítás és más különböző címen tetemes összegeket utalványoztattak ki maguknak a közpénztárból, a vásár- és helypénzszedés bérlői önkényes díjtételekkel károsították az iparosokat, a piacrendezésre vonatkozó egyhangúlag elfogadott közgyűlési határozat intézkedéseit a kereskedőkre sérelmes módon nem foganatosították, a letéti és árvaszéki pénzeket szabályellenesen kezelték. Szóval a közvagyon valósággal Csáki-szalmája volt. Az egyéni önkény, az erőszak és visszaélés a közigazgatás működését megbénította és teljesen a tönk felé sodorta.

Freysinger nyitott szeme élesen látta a város vezetőinek és irányítóinak bűneit, mélyen bántotta, szomorította és aggasztotta őt, a város hű fiát, szeretett szülővárosának tarthatatlan nyomorúsága és kétségbeejtő helyzete. De nem csupán ostorozója akart lenni a hatalmasoknak, hanem újjáépítője az elmaradt városnak. Ő, akinek eddigi publicisztikai működését országos tekintélyek méltányolták, ne tudna szembeszállni egy kis város kupaktanácsával? Ifjúi hév és erős akarat dagasztotta kebelét, hogy fölvegye a küzdelmet és kiirtsa a várost fejlődésében gátló mótelyt. De tudatában volt annak, hogy ezt a nagy munkát egymaga eredményesen el nem végezheti, hanem ehhez segítő társakat kell szereznie, mert egyes ember buzgalmának és munkálkodásának csak akkor lehet sikere, ha törekvéseiben mások is támogatják. Lassan, de céltudatosan nyerte meg szándéka kivitelére a város legjobbait.

Céljainak megvalósítása végett szükségesnek látta, hogy olyan orgánomot szerezzen, mely a közvélemény irányítására alkalmas.

Az 1880-ban megindított Váczi Közlöny már ennek az ő kezdeményező működésének az eredménye. Nem szerepelni és feltűnni vágyott, hanem dolgozni. Ezért nem is vállalta a lap szerkesztését, hanem a könyvnyomdatulajdonossal arra határozták magukat, hogy mást helyeznek előtérbe. Így esett tekintetük Kompolthy Tivadar hírlapíróra, akit meghívtak és akire a szerkesztés gondjait rábízta. Kompolthy azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, s így nem maradt más hátra, mint az, hogy saját kezébe vegye az ügyet. Szerénységére és nem önbizalma hiányára vall, hogy külön hírlapbizottságot gyűjtött maga köré. Elnökül a nagy tekintélyű Fekete Károly siketnéma-intézeti igazgatót tette meg, míg ő maga Torday Lajos írói álnév alatt szerkesztette hét hónapon át, 1880 decemberétől 1881 június végéig a Váczi Közlönyt.*)

A lap szerkesztésére vonatkozó irányelveit „Tájékoztató“ címen tette közre. Méltó, hogy ezt egész terjedelmében elolvassuk, mert benne nemcsak egy vidéki lapnak minden időben követésre méltó programja van tömören megírva, hanem kiérezhető belőle Freysinger Lajosnak városunk iránt való olthatatlan szeretete és ragaszkodása, valamint a város haladását sürgető munkakészsége:

„Midőn e lapok szerkesztését átvettük, beláttuk vállalkozásunk sokféle nehézségét. A közöny, mely társadalmunk minden tényezőjét zsúbasztja, városunk közéletének meddősége és eseményszegénysége, mind nem kecségető dolgok egy lap szerkesztőjére. Hol szedi azt a tárgyat, mellyel a sűrű hasábkot minden héten meg-

*) A hírlapbizottság tagjai voltak még: Czöbel Ignác szolgabíró, Krenedits Ferenc siketnéma-intézeti igazgató, dr. Rákosi Béla fegyintézeti orvos, Reiser Béla ügyvéd, Vida Vilmos siketnéma-intézeti tanár és Serédy Géza nyomdatulajdonos.

töltse? Hol ad kitartást a közöny, az apathia leküzdésére, mely immár közéletünknek halálos sebévé vált?

És ha mégis vállalkoztunk a sysiphusi munkának tetsző próbálkozásra, úgy arra egyedül közügyeink igaz és önzetlen szeretete lelkesített. Keresni bajainknak okait, felrázni tétlenségéből a tespedő közönnyt, kutatni a fejlődés eszközeit, mind oly feladat, mely méltó a legnemesebbek munkájára. Ebben közreműködni mindnyájunknak kötelessége. Nem adatott mindenkinek, hogy magas polcon állva széles körben rój ja le a haza és emberiség iránti kötelességeket. Ki polgártársainak bármily kicsiny hasznára vált, eleget tett hivatásának. Mi, kiknek e városban és vidékén mérte ki pályánkat a sors, első kötelességünk közre munkálni mindabban, ami közéletünk javulására, e városnak és vidékének emelkedésére vezet. Míg e közlönnyt szerkeszteni fogom, az nem fog ez útról letérni soha.

Az országos politikai kérdéseket tárgyalja és oldja meg a fővárosi sajtó; a helyi érdekek megvitatása és fejlesztése, a mi tán kevésbé fényes, de hasznos osztályrészünk marad. Ebben munkálni lesz feladatunk. És amint a sajtónak első kötelessége az igazság, meg fogjuk mondani az igazat mindenben és mindenkinek. Az igazság lesz egyedüli fegyverünk és oltalmunk. Nem a személyeket, hanem a tárgyakat fogjuk vitatni s óvakodni fogunk a rágalmak és személyeskedések mocskos eszközeitől.

Rajta leszünk, hogy lapunk magába ölelje mindazt, ami közérdek, hogy tükre legyen társadalmunknak és közéletünknek.

Ez okból figyelmünket első sorban városunknak immár égetővé vált bajaira fordítjuk. Tudva azt, hogy bajain ma már csillogó phrázisosok és nagy mondások nem segítenek, hanem csakis polgáraink és képviselőink kitartó munkája: kutatni fogjuk a bajok okát és keresni azon gyógyszereket, melyek gyökeres orvoslásukra ve-

zetnek. Városunk ügyei és a közgyűlési tudósítások lapunk állandó rovatát fogják képezni.

Egyleteink, közművelődési mozgalmaink, tanügyünk szintén kiváló gondja lesz lapunknak, képviselni fogja a városunk és vidéke ipari, kereskedelmi és gazdasági érdekeit és rendes tudósításokat fog hozni azok állapotáról és fejlődéséről. Sürgetni fogjuk a piac- és vásárügy rendezését és a nyilvánosság ellenőriző erejét fogjuk éreztetni mindabban, ami polgárainkra és a közügyre tartozik.

Szóval közlönyünk helyi közlöny lesz a szó valódi értelmében. Munkatársaink díszes sora biztosít arról, hogy feladatunknak megfelelhessünk. Vajha lenne vállalkozásunknak üdvös sikere, ne veszne el fáradozásunk nyomtalanul közéletünk eddigi meddőségében. És ha a jóakarát, kitartás és fáradozásunk mind hiábavaló lenne, úgy vigasztalni fog az öntudat, hogy megtettük kötelességünket.

De nem, erről ne szóljunk. Krösus király fia, kit addig némának tartottak, váratlanul megszólalt annak láttára, hogy atyja életét gyilkosok töre fenyegeti. Mi hisszük és valljuk, hogy városunknak eddig tessedő közléte szintén meg fog mozdulni annak tudatára, hogy a süllyedés és pusztulás immár végveszéllyel fenyeget s velünk fog küzdeni ama nemes célok elérésére, melyeket lobogónkra írtunk.

Isten velünk!“

Alig van az általa szerkesztett 31 szám között egy is, amelyben ne igyekeznék a város társadalmát dörgő szavakkal, de még inkább kitűnő eszmék felszínre vetésével egy-egy vezércikkben felrázni letargikus álmából.

Ezek a cikkei jórészt névtelenül jelentek meg, de nekem, mint bizalmas barátjának, kijelölte azokat, melyeket ő írt. Csak a címeit közlöm: „Városi club“, „Társadalmunk bajai“, „Városunk és vidéke“, „A szabály-

rendeletek átvizsgálása előtt“, „Visszatekintő“ (a szilveszteri számban), „Városunk pénzügyeiről“ (három vezércikk), „Dalkörünk és műkedvelőink“, „Korrupció“, „Városunk ügyeiről“, „Városunk adósságai“, „Társadalmi deficit“, „Nevelésügyi reflexiók“, „Vaskalap János levele a szerkesztőhöz“ (két levél), „Május 18-ikára“, „Városi szabályrendeleteink módosítása“, „Nők a társadalomban“, „Önkormányzatunk“, „Az uzsora“.*)

Félév múlva a lap szerkesztőségétől visszalépett. Mint felelős szerkesztőnek ifj. Varázséji Gusztávnak a neve jelenik meg ezentúl a lapon, de a szerkesztőbizottságnak a már említetteken kívül: Aczél Bélával, dr. Csányi Jánossal és Várady Jánossal továbbra is tagja maradt.

Semmi sem könnyebb mint mások felelős cselekedeteit a kritika eszközeivel megbírálni, vagy szép gondolatokat és termékeny eszméket ékes szónoklatokban fölszínre vetni. A kritika gyakorlása és az eszmék termelése sohasem mellőzhető és föltétlenül kívánatos, de ezek egymagukban a kitűzött cél elérésére alkalmatlanok. Nagyon jól tudta ezt Freysinger s ezért, amikor a várost fejlődésében gátló körülményeket többé-kevésbé elhárította, a város fejlesztésére vonatkozó gondolatainak végrehajtásához, népboldogító eszméinek kiviteléhez fogott és az alkotás mezejére lépett. Terveit megértő barátai köréből sikerült megválasztani kevés számú munkatársát, a közvélemény irányítására is megvolt már a kellő szerve a Váczi Közlönyben, hátra volt még egy erős, független, bármely oldalról bekövetkezhető támadásokat és válságokat megálló polgárság teremtése.

*) Ekkor és itt jelentek meg a következő tárcái (elbeszélések, szépirodalmi, történelmi és kritikai cikkek): „Egy választó naplójából“, „Akiknek nincsen karácsonyjok“, „A váczi rossz templomról“, „Szellemfi Elemér színigazgató levele“, „Egy vén nihilista“, „A váczi egyházmegye névkönyve“, „A váczi corsón“, „Május elseje“, „Kortesevilág“ stb.

Természetes, hogy ez a nagy folyamat nem lehetett végre máról-holnapra; hosszú idő kellett ahhoz, hogy megérjen. Az érlelést azonban siettetni kell és lehet is célravezető alkalmas eszközökkel. Minden függetlenségnek elemi föltétele az anyagi jólét. Arra kellett törekedni, hogy a város lakosságának ezt a föltételt mihamarább megszerezze és biztosítsa. Ennek mikénti megoldására sokféle kérdés tolt az agyába. Mindenek előtt a múltat kellett vizsgálat tárgyává tenni. Kutatni kellett, hogy melyik a legfontosabb közgazdasági tényezője és művelési ága Vác és vidékének? Mi történt ennek a művelési ágának az érdekében és miféle intézkedéseket kellene tenni közigazgatási úton és a társadalom segítségével, hogy a múlt sokféle mulasztása pótolható legyen? Ez a problémái

Mindezeket azért említem föl ilyen részletességgel, hogy lássuk a sokféle nehézséget, mellyel meg kellett küzdeni és fogalmunk legyen arról a fásasztó harcról, melyet, — különösen kezdetben, — meg kellett vívni. Az át-törés nagy munkája mindenesetre megérdemli hosszas figyelmünket, mert ezen épül föl Freysinger minden további nagy alkotása. Ezeknek az alapvető munkálatoknak köszönhetjük, hogy városunk a biztos fejlődés útjára lépett és a polgárság nagyobb anyagi megíerhelteések nélkül haladhat boldogulása felé.

Az ő föllépésétől számíthatjuk városunk újabbkori fejlődésének szebb reményekkel biztató korszakát. Városunk közéletének valóságos vezérférfia volt. Bámulatos tudással, páratlan hozzáértéssel és soha nem szűnő munkakedvvel irányította a város ügyeit és saját dolgait elhanyagoló önfeláldozással, fiúi hűséggel szolgálta egy emberöltőn át. Istenadta férfiú volt: a Gondviselés épen akkor küldte, amikor az ő vezető szellemére volt szüksége a városnak, hogy megtegye a fejlődéséhez megkívánt első lépést. Kezdetlegeseek voltak a viszonyok, melyek közt fellépett, a feladat is új volt és sokféle akadályba ütköző, de ő tettekreész elhatározással fogott

hozzá és állhatatos következetességgel dolgozott a megvalósításán. Egész lelkével buzgón vett részt a munkában, melyet páratlan tapintattal egymaga irányított.

A török másfél évszázados uralma után Migazzi Kristóf gróf püspök állította helyre az elpusztult várost, mely mai alakját és monumentális épületeinek legtöbbször neki köszöni. Száz év múlt el Migazzi áldásos uralma óta és ez idő alatt a város érdekében mi sem történt. Száz év kellett hozzá, hogy a szunnyadó város új életre keljen. Freysinger publicisztikai működésének, takarékos gazdálkodási elvének és körültekintő pénzügyi politikájának eredménye a város újabbkori haladása és csinosbodása.

Szeri-száma nincs azoknak az intézményeknek, melyek létesítésének kezdője vagy megvalósítója volt, hosszúra nyúlna mindazokat az alkotásokat felsorolni, melyek az ő nevéhez fűződnek. Azért csak a fontosabbakra szorítkozunk: utcák és közterek fásítása és elnevezése, a dunapart kiépítése és rácsozása, a főbb útvonalak kövezése, a csatornázó munkálatok megkezdése, a villanyvilágítás bevezetése, gyárak létesítése stb. Csak mellékesen említjük meg, hogy az akkor még új és ismeretlen közjegyzői intézményt ő kedveltette meg a nagy közönséggel.

A város közönsége érezte is, hogy ezért az önfeláldozó munkásságáért hálával tartozik derék fiának és szülöttének és érdemei iránt való hódolatát azzal fejezte ki, hogy 1890 december 31-én, városi képviselői működésének 15. évfordulóján, egyhangú lelkesedéssel díszpolgárrá választotta és így a polgári elismerés legszebb jelével tüntette ki. Freysinger ezt a kitüntetést szívesen fogadta, de csak úgy, mint ahogy népszerűségét és tekintélyét nem dísznek, hanem eszköznek tekintette és a város közügyeiben érvényesítette, mert személyes emelkedési törekvéseivel mindenkor össze tudta kapcsolni közügyi tevékenységét.

De nem csupán a város érdekében fejtett ki hasznos munkásságot. Mindenütt ott találjuk őt, ahol a közügynek ésszel, szívvel és jó példával önzetlen és hasznos szolgálatokat lehet tenni. Így a vármegyei közigazgatásban, mint annak bizottsági tagja, 1877 óta érvényesítette széleskörű jogi ismereteit, minek természetes következménye volt, hogy a vármegye közönsége részéről azzal tisztelték meg, hogy minden nevezetesebb bizottságba beválasztották. Ennek a bizalomnak legfényesebb jele, hogy a vármegyei legelső és legfontosabb, vagyis a közigazgatási bizottságnak több, mint egy évtizeden át egészen haláláig közbecsülésnek és közszeretetnek örvendő tagja volt.

Gregorovius írja V. Sixtus pápáról, hogy az ő ritka értelmében a tudás egy cseppje tengerré szélesedett. Ilyen volt Freysinger Lajosé is. Az ő értelmében az a csepp, ha nem is tengerré, de legalább is folyammá dagadt. Az ismeretek rengeteg sokaságát gyűjtötte halomra. Minden tudomány, minden mesterség egyaránt érdekelte. Nagyon sokat olvasott és tanult. Mester nélkül sajátított el több nyelvet. Anyanyelvén és a németen kívül folyékonyan társalgóit franciául és tótul. Az angolt nem bírta tökéletesen. A beszédet nem értette meg, de az angol könyveket egész könnyedséggel olvasta. Így volt a klasszikusokkal, a latinnal és göröggel is. A szabályt nem csupán ismerte, de kellő helyen alkalmazni is tudta. Tudása nemcsak terjedelmes, hanem sokoldalú és minden ízében szabatos, mindig készenlétben lévő tudás volt, melyet páratlan emlékező tehetsége támogatott. Ezért volt ítélete mindig gyors és szabatos. Olvasottsága, nyelvismeretei, világlátottsága és személyes tapasztalatai magas nézőpontra állították. Amit olvasott, tanult, látott, tudott, tapasztalt, azt igyekezett gyakorlatilag is érvényesíteni. Önérzetes ember volt és ismerte a maga értékét, de tudatában volt annak is, hogy ő maga nem azzal válik ki embertársai közül, ha környezőit elnyomja, hanem ha azokat

a tömeg fölé emeli és maga mellé helyezi. Ifjú barátait ő maga állította előtérbe, bízta szereplésre és látta el hasznos tanácsokkal és útbaigazításokkal, hogy a maguk erejét kipróbálják. Kitűnő emberismerete volt. Mindenkit velejéig találva tudott jellemezni. Nemes szívére vall, hogy csakis jó oldaláról, minden hátsó gondolat nélkül.

Fejlett esztétikai érzéke volt, mindenben szerette a szépet. Különösen visszatükröződött ez a lakásában, melyet valóságos művészi ízléssel rendezett be. A díszes bútorok teljes összhangban voltak a szobák többi tárgyaival és harmónikusan illeszkedtek bele abba a pompás kis képtárba és múzeumba, melyet egy emberélet munkájával gyűjtött egybe. Sokat áldozott könyvtárára is. A jogi és államtudományi szakmunkák mellett megtaláljuk ebben a szépirodalom összes klasszikusait, még pedig mindegyiket a maga eredeti nyelvén.

Férfikorának legszebb évében, 35 éves korában, 1885 április 7-én nősült meg. Szülővárosának akkor legszebb leányát, Milimann Gizellát vette feleségül. Vele is beteljesedett, hogy a férfi sorsa a nő. Feleségével, akit a sors nem kevesebb gyöngédséggel és műveltséggel, mint szépséggel és jósággal áldott meg, együtt volt érzésben és gondolatban. Ép ezért soha sem szállt felhő példás házasetük derűs egére. Családi életének boldogságát fokozta egy fiú- és két leánygyermekében telt öröme.

A barátsággal gyöngéd szeretetet és benső ragaszkodást tudott egyesíteni. Síríg tartó baráti kötelék fűzte őt a közélet terén szereplő nagy embereink közül Darány Ignác és gróf Bethlen András miniszterekhez, valamint Pauer Imre, Beöthy Zsolt és Pulszky Ágost egyetemi tanárokhoz.

Prototípusa volt a váci embernek. Minden ember fölfogásába, vagyis abba, hogy miként látja a dolgokat, formákat, eseményeket, belejátszik szűkebb szülőföldjé-

nek sajátossága. A váci ember természetrajzához hozzátartozik ezenfelül még az is, hogy nem tagadja meg és szereti szülővárosát, bárhol, bármi téren működik is, soha nem hoz szégyent a váci névre. Az ifjúkor netáni könnyelműségét mindenkor fölvaltja a komoly munka, akit pedig vezető helyre állított szellemi képessége, az az idegenben is tud érvényesülni és becsületet szerezni váci voltának. így a tudományos világban Katona Lajos és Schmidt József, a főváros közéletében Morlin Imre és Pesti Ferenc, Egerben Alpári és Mlinkó, Kecskeméten Hanusz és Révész, Kolozsvárott Maizner és Tarczky, Pestújhelyen Bezsilla és Szűcs, Újpesten Kemény és Varázséji nagy szeretetet és kitüntető bizalmat váltottak ki polgártársaik szívéből. Freysingerben megtestesülve találjuk minden vácinak azt a különleges sajátosságát, hogy erősen ragaszkodik szülővárosához. Az ő lelkében hatványozott mértékben megvolt az az erős akarat, hogy városáért éljen és dolgozzon.

Mint szónok, elsőrangú volt. Szónoklatai klasszikus jellegűek. Beszédeire rendszerint készült. Ilyenkor kiragadta magát az élet hullámzó árából, napokon át néma magányba zárkozott. Angol államférfiak és szónokok könyveinek egész sorozatát böngészte át és nemcsak elolvasta, hanem valóságos tanulmányokat készített belőlük. A nagy államférfiak klasszikus műveiből és saját lelke kincsének sokaságából új eszméket hozott felszínre s mivel teljes készültséggel és szónoki hévvel beszélt, mindenkor fel tudta kelteni az érdeklődést. Páratlan hatását közvetlensége, emelkedett eszmetartalma és kiválóan erős logikája adta. Ehhez járult még csengő hangja és kellemes orgánuma, melyet harmonikusan egészített ki kék szemének varázsló tekintete, mely át tudott hatni a szíveken és veséken.

Írói működését mindenkor kedves emlék gyanánt őrizte és gyakran emlegette, hogy Beöthy Zsolt elismeréssel nyilatkozott annakidején kritikai munkásságáról.

Írói neve a múlt század hetvenes évtizedének első felében tűnt fel. Akkori folyóirataink legkitűnőbbjei és legelterjedtebbjei szívesen közölték dolgozatait, mert azok feltűnést keltettek gondolatainak újszerűsége, fölfogásának eredetisége és ismereteinek roppant bősége által. Nemes eszmékért való lelkesedés, nagy áttekintő képesség jellemezték írásait és így hatásuk sem maradhatott el. Benne élt a kor irodalmának kellő közepében és működésében, mégis mindig felülemelkedett a kisszerű viszonyokon, korbácsot fogott kezébe és a világirodalom példáira hivatkozva dörögte író-társainak, hogy nem az utánzás teszi őket nagygyá, hanem az ismereteik felhasználása alapján alkotott eredeti mű. Széleskörű munkásságának ez adja meg a legtisztéletreméltóbb vonást, egyéniségének a nemes elismerést. Eszményekért lelkesedett és szállt síkra, hivatást töltött be.

Agárdi László, irodalmi működésének méltatója, mondja mindezeket róla és megállapítja, hogy azok közé az írók közé tartozott, akik nem a lélek kényeszerítő erejének engedve fejtettek ki szellemi tevékenységet, hanem akiket dicsvágyuk tett íróvá és szegényes kritikai irodalmunk nagy veszteségének vallja korai visszavonulását.

A 70-es éveknek nem volt olyan fontosabb általános érdekű kérdése, amelyhez hozzá nem szólt volna és e felszólalásai egytől-egyig komoly tanulmány, gondolkodó fő és érző szív eredményei. Szelleme különösen filozófiai és esztétikai eszmékkel és tanulmányokkal felfegyverkezve lassan, komolyan hömpölyög ilyen irányú tanulmányaiban és nincs szikla, mely e méltóságos hullámszásában gátul állna előtte, vagy nyugalmas haladásában megakadályozná. Stílusa nem könnyed, nem eleven, hanem a komoly tárgyhoz mérten lassú, kényelmes, de azért mindig folyamatos. Eredeti eszmék ép oly gyakran fordulnak elő

írásaiban, mint érdekes mondatfűzések és gondolatok.*)

Kéziratban maradt költeményei és színművei saját vallomása szerint ifjúkori kísérletek, azért ez irányú munkássága csupán mint írói működését kiegészítő tevékenysége jöhet számba.

Egy történelmi munkát is írt. Ez az egyedüli önállóan megjelent műve: *Adatok a váczzi lövészegylet százéves múltjából 1795—1893* szerény címet viseli, de valójában évszázados Lőházunknak tudományos alapon megírt története, melyet az egykorú kritika méltányló elismeréssel fogadott.

Kölcsey azt tanítja Parainesisében, hogy a társaságban élő embernek kötelessége részt venni a társaság ügyeiben és aki csak gyűjti az ismereteket, de nem használja fel embertársai javára, annak a tudománya kietlen, mint a cellájába zárkózott remete erkölcse.

Freysingert a tehetsége és ambíciója, mint láttuk, már korán a közélet felé vonzotta.

Tevékenysége kiterjedt a társadalmi élet minden gyakorlati mozgalmára, melyek iránt nemcsak élénk érdeklődést tanúsított, hanem sikere érdekében hatóságos befolyást is gyakorolt.

Alig hogy hazatért, az egyesületek egymásután sietve igyekeztek őt maguknak megnyerni és ő a legnagyobb készséggel és buzgalommal vállalta a megbízást és mindenkor derekasan meg is felelt a beléhelyezett bizalomnak.

*) Ezek a kritikai dolgozatok és tanulmányok az Athenaeumban (1873—74) névtelenül vagy Torday Lajos névvel, a Budapesti Szemlében (III. 1873. A régi zsidó világ és az egyéni szabadság eszméje) és a Fővárosi Lapokban (Torday és Senex név alatt több tárca), jelentek meg. 1875-ben egyik alapítója és vezércikkírója volt a Toldy István Nemzeti Hírlapjának. 1880 decemberétől 1881 júliusáig szerkesztette a Váczi Közlönyt és legtöbb cikkét ő írta. Az 1891. évi pestvármegyei gazdasági kiállítás kalauzát Ő állította össze és ez alkalomból „Váczi képek” cím alatt megírta a város tömör monográfiáját a Vasárnapi Újság azévi 38. számában. A helyi lapok hasábjain sok névtelen vezércikke és eszmefuttatása jelent meg úgyszólván halála napjáig.

Elsőnek 1877-ben a Jótékony Nőegyesület választotta meg titkárává, azután 1879-ben a Polgári Lövőegyesület főlövésznek, a kaszinónak is csakhamar igazgatója lett, Fekete Károly halála után 1889-ben pedig az igazgatói székbe emelték.

A Nőegyesület azidőben élte virágzásának legmagasabb fokát. A Lőház akkor volt a polgárságnak legkedvesebb szórakozó helye s mivel a Curia-épület káptalan-utcai részének megépítése előtt a városnak egyetlen táncterme ott volt, a bálokat mind abban tartották. A Kaszinó azidőtájt egyesült a Polgári Körrel és fölvette az Egyesült Kaszinó Kör nevet. A Katolikus Kör megalakulásáig ez volt az egyedüli és kizárólagos társadalmi egyesület, mely Vác intelligens lakosságának szórakoztató összejövetelek által társas szellemét irányította és hatalmas könyvtárával közművelődését előmozdította.

A városnak ebben a három előkelő társadalmi egyesületében közel három évtizeden át vitt Freysinger Lajos szerepet, fejtett ki odaadó és eredményes munkásságot. Idők folyamán azonban ezek az egyesületek veszítettek jelentőségükből. Változtak az emberek, változtak a viszonyok. Több új egyesület is alakult, amely természetesen a régiéik rovására fejt ki működését.

Amikor megépült a Curia díszes új terme, fölöslegessé vált az ősi Lőház rozoga épülete, Vác vidékének birtokos osztálya azonban az újat sem kereste föl többé, hanem Budapestre és Balassagyarmatra járt mulatni. A nőegyleti bálók hajdani fénye így elhomályosult és régi varázsának csak emléke maradt. Az egyesület is veszíteni kezdett egykori vezető szerepéből és tulajdonképeni hivatása terére, a jótékonyági cselekedetek csendes gyakorlására lépett. Az öreg Lőháznál, miként korhadozó vén fát kidöntötte a vihar, úgy kezdette ki az idő őrlő malma a lövészet szórakoztató sportját. Idejét múlta, divatját vesztette. Helyét új egyesületnek, a tettekben duzzadó és versenyekben diadalmas ifjú

Sportegyesületnek kellett átengedni. Egyébként is széthúzó társadalmunkat a Katolikus Kör alakítása teljesen két részre osztotta. Az Egyesült Kaszinókor tagjainak száma ezzel jelentékenyen megcsappant, mert tudvalevő, hogy városunkban nem csupán a lakosság túlnyomóan katolikus, hanem az intelligenciában is sokkal nagyobb a számaránya, mint a többi felekezeté. Freysinger megkísérelte menteni azt, amit lehetett és a takarékoság elvét tűzte zászlajára. A visszamaradoíak ezt nem fogadták rokonszenvesen és a kaszinó hanyatlásának okát az ő személyében keresték. Freysingernek azt a tételét, hogy addig nyújtózzunk, míg a takaró ér, megfordították és azt hangoztatták, hogy a kaszinót azért hagyják el tagjai, mert nincs kényelmes otthona. Tőle magától pedig nyárspolgári fölfogással azt kívánták, hogy ne vezetője, irányítója, elnöke legyen az egyesületnek, hanem a szolgálója. Mindenki tetszése szerint rendelkezessen vele s az ő szerepe csak az legyen, hogy mindenkinek a kedvébe járjon, udvaroljon, ő maga még csak tagsági jogosultságának előnyeit sem használhassa ki, újságot se vegyen a kezébe, hanem figyelmesen várja és udvariasan üdvözölje a belépőt, mint a maitre d'hofel.

Az új alakulások következtében beállott változásokkal számolni kellett, a megváltozott viszonyok okozta természetes folyamatot megakasztani, csak úgy, mint a hömpölygő ár irányát megváltoztatni nem lehetett. Azóta is egy évtizeden át sok kísérletet tettek új életet kelteni a kaszinóban, nagyobb helyiségekkel, díszes bútorokkal, kuglizóval és kocsmával, de még máig sem sikerült. Az adósságok szaporodtak, de a tagok száma még sem növekedett. Freysinger eljárása halála után tíz évvel igazolva van: a társadalmat nem lehet félrendsabályokkal újjáalakítani. A széthúzó társadalmat, igaz, ő sem tudta egyesíteni, de legalább összetartotta még. Minden intézménynek olyan vezetője van, amelyet érdemeli

Nem volt valamire való egyesület Vácon, amelynek választmánya nem tisztelte volna meg magát azzal, hogy őt tagjai sorába bevegye. Reá nézve azonban az efféle megtiszteltetés nem dísz, hanem komoly munkát jelentett. A gyűléseknek legszorgalmasabb látogatója volt, szavát minden alkalommal hallatta és mindig tudott éy~egy világító sugarat, egy-egy új eszmét odavetni a vita folyamába, hogy termékenyítőleg hasznára váljék az illető egyesületnek.

Ott állott a mi egyesületünk bölcsőjénél is. Egyik megalakítója és fennállása óta alelnöke volt. Azok közé az érdekes úttörők közé tartozott, akik éles szemmel kutatták és felismerték városunk történelmi és archaeologiai jelentőségét. Egyik nagy tevékenységű tagja volt a múlt század 80-as éveinek derekán működött *Váci múzeumi és régészeti bizottságinak*, melyből a mi múzeum-egyesületünk fakadt. Ifjabb Varázséji Gusztáv halála után ő is szállást adott a gazdátlan múzeum kallódó tárgyainak. Önként kínálkozik itt az alkalom két elnöktársam múzeális érzésének és múzeumi munkásságának összehasonlítására. Csávolszky olyan volt, mint a gyémánt, mely ragyogó színpompában sugárzik, de fényt és meleget nem áraszt. Freysinger ezzel szemben fáklya volt, irányt mutatott haladásunknak. Eszméi termékenyek voltak, nem olyanok, mint a szappanbuborék, mely a nap sugaraiban megtörve ezernyi színben csillog, tartalma, értéke azonban nincsen, mert a föld porával egyesülve hitvány sár lesz belőle.

Az emberi elmének csodálatos eltévelyedése, hogy azt, ami hibás, nyomban fölfedezi, meglátja és leszögezi, de ami jó, azt csakhamar feledi. A bicegő, dadogó vagy bandzsál embernél csak a testi fogatkozását őrzi meg emlékezetében, de lelki jó tulajdonságait észre sem veszi. A napnak is vannak foltjai. Ezt mindenki tudja, de azt, hogy sugaraik melegsége érleli meg búzáinkat és azt, hogy mennyi áldását vesszük nap-nap után, hálátlanul elfelejtjük.

Freysingerről is sok kicsinyességet őrzött meg a köztudat, sőt akadnak olyanok is, akik épen hibáit szeretnék előtérbe helyezni. Ember volt ő is, tehát nem lehetett makula nélkül való, de hogy nem volt hétköznapi ember, épen a kegyetlen megbíráltatása igazolja. Ahhoz ugyanis, hogy valaki igazán nagy ember legyen, nem csupán az szükséges, hogy barátai legyenek, akik méltányolják, hanem ellenségeinek is kell lenni, hogy azok irigyeljék. Freysingernél ebben a tekintetben sem volt hiány.

Nézzünk azonban szembe ezekkel a vádakkal! Vájjon olyanok-e, melyek alkalmasak arra, hogy őt nagyságának piedesztáljáról csak egy fokkal is lejjebb szállítsák? Mert nem szabad, hogy könnyelműen odadobott szavak után mondjunk bírálatot. Önmagunkért is illő, hogy az embert ne az őt környékező pletykákon át ítéljük meg, hanem önmagában és magába az emberbe vessük fürkésző pillantásunkat. Kicsiségek sokszor jobban jellemzik az embert, mint kötetekre menő tanulmányok. Plutarchosznak egy-egy könnyedén odavetett anekdotája találóbban állítja lelki szemünk elé az embert, mint másoknak egész szekrényeket megtöltő könyvei.

Atyját korábban elveszítette, semhogy lényeges befolyása lehetett volna fejlődésére, annál nagyobb háttással volt reá az édesanyja. Ez az egyszerű, jámborlelkű asszony szerető gonddal volt iránta. Noha az atyja vallása szerint a fiúnak is katolikusnak kellett volna lenni, az anyja elkereszteltette és a református hitben nevelte. A hálás fiú anyjának ezt a cselekedetét értékes lelki örökségnek tekintette, mert ez alapozta meg rendíthetetlen kálvinista liberalizmusát. Noha gyakran hangoztatta, hogy a filozófia magaslatait szereti jární, lelkében buzgó hívő volt, de felül állott minden felekezeti ségen. Mint egyházának hű tagja, kivette részét annak ügykezelésében. E téren szerzett érdemei méltánylásául a pesti ref. egyházmegye tanácsbírájának

választotta. Egyházi hivatala nem feszélyezte őt abban, hogy tiszteletben ne tartsa a más vallásúak hitbéli meggyőződését. Rosszakarói ezt félremagyarázták és azt híresztelték róla, hogy délelőtt katolikus, délután református.

Hasonló félreértésen alapul az udvariatlanságáról elterjedt vélemény. Freysinger elmélyedő természetű volt. Az utcán jártában is gondolataival volt elfoglalva, sokszor annyira, hogy nem tudta, mi történik körülötte. A maga belső világa annyira lekötötte egész valóját, hogy a külsőre ügyet sem vetett. Szűrő pillantásokkal fürkészte a vele érintkezőt, látta azt, akit nézett, de tekintete befelé irányult, gondolatai egy más világban kalandoztak. Ezért aztán zavarba jött, aki őt nem ismerte és mivel ezt a személye ellen irányuló tiszteletlenségnek vette, kedvezőtlen következtetést vont le belőle Freysingerre nézve. Nekem ilyenkor Archimédész jutott az eszembe, ő sem hallotta a rátörő katonák fegyvereinek zaját, mert számításaiban volt elmerülve. Freysinger is a maga gondolataiba mélyedt, de nem volt szórakozott. A kettő között levő különbséget Anatole Francé szokott szellemességével így magyarázza: „Az elmerült ember egy gondolatot követ, a maga gondolatát, a szórakozott ezret, azaz egyet sem. Az elmerült beléfeledkezve a belső életbe, semmit sem vesz észre a külső életből, a szórakozott mindenfelé elkalandozik és még sem fedez föl semmit. A szórakozottnak nincs józan esze, az elmerült esetleg lángész.“

Szerette a vitát, éltető eleme volt a küzdés, a munka nemcsak tettekben, hanem szavakkal is. Szívesen is ragyogtatta bámulatos tudásának kincseit, noha ő maga nem sokra értékelte és szerényen szellemi tornának nevezte. Irigyei ebből azt a rossz élcet faragták, hogy tudományát a Pallas Lexikon akkor megjelent köteteiből vette.

Annyi bizonyos, hogy az ember olvasmányának hatása alatt áll és ez alól nem vonhatja ki magát senki.

Az ő nagy eszének azonban nem volt szüksége arra, hogy idegen tollakkal ékeskedjék. Szokása is volt a forrásokat és kútfőket, melyekből merített, mindenkor pontosan megnevezni.

Minden magyar embernek vele született tulajdonsága, hogy a kormányt nem szereti, a békók nélkül való szabadságért és a haza teljes függetlenségéért lelkesedik. Freysinger is az ellenzékieskedés népszerűségével kezdte politikai pályafutását és sok hasznos szolgálatot tett a 48-as pártnak. Így befolyásával és közreműködésével tevékeny része volt Prónay Gábor báró képviselővé választásában. Pályája végén azonban a szabadelvű irányzat felé hajlott és tekintélyes tagja lett a kormánypártnak. Természetes, hogy régi elvtársai ezt hűtlenségnek minősítették és mint ilyet megbélyegezték. Freysingernek mindenesetre oka lehetett pártállása változtatására. Indokolta is az egyházpolitikai törvény javaslatokkal és a régi latin közmondással: *sapientis est consilium mutare in melius*, a bölcs szokása meggyőződését jobbra változtatni, nagyon jellemző azonban a mi viszonyainkra és a magyar közéletnek nagyon sajnálatos jelensége, hogy az érdemet nem önmagáért méltányolják, hanem politikai szolgálatokért adják a kitüntetések. Freysinger önzetlen és eredményes munkásságát soha sem aranyozza be a királyi kegy sugara, hogyha mindvégig az ellenzék keserű kenyerét eszi. Ellenkezőleg, a kormányt kellett támogatnia és közhasznú működéséhez képviselőválasztások vezetése által politikai érdemeket kellett szereznie, hogy reá irányítsák az uralkodó figyelmét és nagy érdemei valamelyes elismerésül megkapja a királyi tanácsosság szerény címét.

Az idősebb Catoról jegyezte fel Plutarchosz, hogy takarékoságát és mértékletességét némelyek fősvénységére vezették vissza, mert együtt dolgozott szolgálival, asztalánál egy kenyeret és bort fogyasztott velük, olcsó ruhát viselt és póriás lakásban lakott, de aztán meg-

csodálták, mikor másokat a fáradalmak kimerítettek és az élvezetek elpuhítottak, őt ezek egyike sem gyűrte le, hanem még vénségében is, fehér hajjal megőrizte életerejét.

Szakasztott ilyen volt Freysinger is. Ő is azt tartotta, amit Cato, tudniillik, hogy ami fölösleges, az nem olcsó és amire szükség nincs, hacsak egy fillérbe kerül is, drága. És Freysingernek ez a józan fölfogása, takarékosága és mérséklete hozta őt a fukarság hírébe. Ha maga iránt nem is volt bőkezű, az volt a szegényekkel szemben. Soha sem ragaszkodott a díjtételekhez, melyeket magasnak tartott és ezért költségeit rendszerint mérsékelte, sőt néha el is engedte.

Az önfegyelmében ritkította párját, ezért volt testben, lélekben edzett. A sport valamennyi ágát űzte: jól vívott, ügyesen tornázott, kitűnően korcsolyázott, gyönyörűen úszott, jeles célbalövő volt, kitartóan gyalogolt, szenvedéllyel mászta a hegyeket, szerette a csolnakázást, sőt hogy a millenniumi felvonulás bandériumában részt vegyen, lovagolni is megtanult. Első volt Vácon, aki az evezősportot űzte. Egyedül szelte a Duna habjait, noha sportöltözékével gúnymosolyt fakasztott. A dunafürdőt nem tudták oly korán felállítani, hogy ő ne fürdött volna és még késő ősszel is úszkált a szabad Dunában. Egyszer Budapestről csak azért jött haza gyalog, hogy kipróbálja mennyi idő alatt tudja megtenni ezt az utat? Legjobban szerette azonban a nagy hegyi túrákat. A Naszál csak kisebb kirándulás számba ment nála. A természet és hegyek iránt való szeretete még gyermekkorában fejlődött ki benne, amikor édesatyja társaságában, annak mérőszalagjával a kezében törte a Tátra vadregényes vidékének járatlan útjait. Mint vérbeli turista, a Magas Tátrának nagyon sok csúcsát megmászta, de azért legszívesebben bolyongott a környékbeli hegyek között; a Csóványos, a Dobogókő és a Pilis voltak gyakori kiránduló pontjai; de mindenek fölött a mi jó öreg Naszálunkat kedvelte.

Ismerte is minden zegét-zugát, az odavezető ösvényekre még az éj sötétjében is rátalált. Az összes környékbeli hegyeket térkép nélkül járta, valamennyinek tudta a nevét, ismerte a flóráját, geológiáját és a hozzájuk fűződő népmondákat. Télen és nyáron, jó és rossz időben egyaránt szeretett a hegyek ormán tanyázni, miként lelke is mindig a magasban járt, a tömeg fölött. Mondogatta is Horatiusszal: *odi prof amim vulgus et arceo*.

De tudott is tekintélyt tartani, mert ismerte a maga értékét. Mikor gondos öltözékében, ezüstoffantyús sétapálcájával a kezében, kimért léptekkel végigsétált a városon, tisztelettel emelte meg előtte mindenki a kalapját.

Nem hagyhatom fölemlítés nélkül azt sem, hogy kitűnő gazda volt, minden talpalattnyi földjét maga kezelte. Sár, hideg, hó vagy eső nem tudta visszatartani attól, hogy ki ne menjen különböző helyeken fekvő szőleibe és végig ne járja, noha nem egyszer lucskosan és sárosán tért vissza. Különösen a törökhegyi szőlejét szerette. Az volt a szándéka, hogy befásítja a mellette húzódó szakadékot és odamegy megpihenni, ott remélte boldog nyugalomban eltölteni élete utolsó éveit. Sajnos, ez a vágyódása nem ment teljesedésbe. Az 1906. év folyamán alkotó ereje hirtelen megroppant, betegeskedni kezdett és a következő év április 4-én befejezte munkás életét.

Tíz év múlt el már ezóta és így egészen elfogulatlanul ítélezhetünk alkotásairól, részrehajlás nélkül bírálhatjuk működésének jelentőségét, megállapíthatjuk igazi értékét és kijelölhetjük helyét városunk társadalmának nagyjai között.

Működésének megítélésében azonban csak akkor leszünk igazságosak és méltányosak, ha saját korának viszonyai közé helyezzük és számba vesszük azokat a nehézségeket, melyekkel akkor meg kellett küzdenie, ha figyelembe vesszük a sokféle akadályt, mely erő kifejtésében gátolta.

Az idők távolán megtisztítva látjuk az embereket és eseményeket. Ekkor már a magunk benyomásaitól mentesen, a maguk valóságában ismerjük őket. Ekkor szabad kutatnunk, hogy milyen vonzóerőt gyakorolt a nagy férfiú embertársaira és ekkor lehet keresnünk, hogy milyen hatással volt korára és annak intézményeire. Ekkor már láthatjuk, hogy mennyire vitte előbbre a köz érdekét és vizsgálhatjuk emberi értékét. Eme vizsgálódásunk alapján Freysinger Lajos nemes munkában eltöltött élete maradandó nagyságában domborodik ki előttünk és kétséget kizáró módon megállapítható, hogy városunknak nem csupán díszpolgára, hanem valóságos díszje volt. Egyike a legérdemesebb férfiakkal, akiket városunk szült. Tetőtől-talpig, ízig-vérig váci ember, megtestesítője a váci típusnak. Szellemének magas röptével, példátlanul kiterjedt látókörével és áldásos tevékenységével eltörülhetetlen nyomokat hagyott hátra városunk haladásának útján és nevének ércnél maradandóbb emléket állított Vác történetében. Becsüljük is meg áldott emlékét egész érdeme szerint és ne hagyjuk elhomályosodni, hanem minden igyekezetünkkel azon legyünk, hogy ez az ő fényes emléke fáklyaként világítson és a város büszkesége maradjon mindenkor!

Seneca azt mond a: „vivit is, qui multis usui est, vivit is, qui se utitur“ (csak az él, aki sokaknak hasznos, csak az él, aki felhasználja erőit. Epist. 60. 4.). Ha igaz ez a tétel, hogy az élet célja a hasznos munka és csak az élt jól és igazán, aki e föld színéről azzal a jutalmazó tudattal költözhetett el, hogy munkáját lelkiismeretesen végezte, akkor ezt a magasztos tant Freysinger Lajos életpályájában megtestesülve találjuk. Amint láttuk, nem a szerzés vágya serkentette őt a munkára, hanem ellenkezőleg, a maga dolgainak elhanyagolásával ezernyi ingyen kötelezettséget vállalt és teljesített, mert azt tartotta, hogy a bizalomért serényebben kell szolgálni, mint pénzért. Munkásságát,

mely eltörülhetetlen nyomokat hagyott városunk történetében, a nobile officium önzetlenségének glóriája aranyozta be.

Kegyeleles kötelességünk emléke fölött virrasztani, mert egész leikével csüngött városán és szakadatlanul dolgozott érte s ha elköltözött is körünkből az örök halhatatlanságba, ennek a fáradozásának eredménye a miénk, az utódoké marad. Ép ezért ne tapossunk közönnyel a hagyatékában rejlő kincsek fölött, hanem emeljük föl és használjuk az ő szellemében a magunk javára. Tegyük egységessé szétzüllött társadalmunkat és kövessünk el mindent, hogy olyan város legyen Vácból, aminőnek ő szerette volna látni!

Kassai Vidor

– 1958 –

Tisztelt Közgyűlés,

ez évben lesz tizedik évfordulója annak, hogy Kassai Vidor alapító tagunkat, a legérdekesebb emberek és legnagyobb magyar színészek egyikét örök nyugvó helyére kísértük.

A kiváló művész közel három évtizeden át képviselte közöttünk egy letűnt dicsőséges korszak élénken lobogó szellemét. Hosszúra nyúlt életének egyharmad részét töltötte Vácon, többet, mint bárhol másutt. Életének főként ezt az időszakát akarom gyakori érintkezésünk alapján ismertetni, a visszaemlékezés tükrében sugárzó nemes emberi vonásait vázolni, a baráti kör derűjében felolvadt érdekes emberi jellemét megfesteni.

A történelemben azt látjuk, hogy amíg a hősök cselekedetei idők folyamán megnövekednek s a szentek legendás alakokká dicsőülnek, addig a színészek alkotásai évek hosszú során át lecsökkennek — aus dem Auge, aus dem Sinn — s az utódok előtt már egészen elvesztik jelentőségüket. Ez onnan van, hogy a színész önmagából teremti művészetét és ez az alkotása a jelenre épült, minélfogva múlandó. Az alkotás folyamata eszméket, érzelmeket és képeket fejez ki s ezek mélységét és jelentőségét csak a szemlélő élvezheti, a jövő nemzedék nem értékelheti többé érdeme szerint.

De ha a szubjektív kritika jobban és biztosabban is látja a színész teremtő aktivitását, az objektív kritika, annak ellenére, hogy csak közvetett úton szerzi értesülését, mégis pártatlan és igazságos. Ezért van, hogy Kassai neve még ma — negyven év múltán — is csodálatos üdeségben maradt fenn pályatársai előtt, a közönség körében és a napi sajtóban, igen gyakran emlékeznek meg kiváló alakításairól, művészi játékáról a kritikai lapok és művészeti könyvek is.

A múlandóság könyörtelen keze nem törölte ki az emlékezetből annak a Kassainak a nevét, aki Blaha Lujza, Pálmai Ilka, Hegyi Aranka, Kopácsi Juliska, Kúry Klára, Együd István, Vidor Pál, Kiss Mihály, Tamássy, Pintér, Solymosi, Szirmai és a Népszínház többi más tagjával együtt pompás együttesben utólérhetetlen művészettel szolgálta egy félszázad előtt a magyar színiéletet. Az idő futóhomokja nem temette el őt, mert azok az alakok, miket ő teremtett, soha el nem mosódnak az emlékezetben, mindig ott állnak világosan, határozottan, mint Rubens vagy Benczúr híres alakjai. Az ő alkotásai mint külön művészi alakok élnek, noha az ő jellegzetes alakja örökre eltűnt és csontjai már tíz év óta ott porladoznak a középvárosi temetőben domborodó sírjában. Kassai öserejű nagy művész-tehetsége soha el nem fakuló nyomokat hagyott a köztudatban, melynek képzeletét ma sem szűnik foglalkoztatni, ami azt jelenti, hogy alakításai túléltek testi életét, vagyis, hogy nagy művész volt.

De nagy és érdekes volt mint ember is. Kétség-telenül egyike volt a legkülönösebb embereknek^ élete sem volt mindennapi és a legküzdelmesebb emberi sor-sok közül való. Kevés iskolát végzett, de nagy akaraterővel és bámulatos szorgalommal művelte magát, úgy hogy egyike volt a legtanultabb, legműveltebb művé-szeinknek. Tapasztalatok szerzése és látókörének bő-vítése okából beutazta Ausztriát, Franciaország egy részét és egész Olaszországot. Szellemi készségét még öreg napjaiban is gyarapította. Mindig otthon ült: ta-nult, olvasott, írt, verseket faragott, festett, rajzolt, fo-tografált, harmóniumozott. Kivételes természettel és sok-oldalú tehetséggel volt megáldva. Egy személyben volt festő és író, színész és zeneművész, költő és kritikus, filozófus és teozófus. Bonyolult lelkében rejtélyes ellen-tétek bujkáltak. Az élet átfutó voltával szemben a meg-maradás vágya gyötörte és jó emléket akart hagyni maga után. Lelkének fájó érzése volt az a csalódás, hogy te-

hetségét nem tudta megfelelő helyen és kellőképp érvényesíteni. Ezért belemerült a filozófiába, de hiába fűr-készte a világot, a természet és az élet titkait, elméjének csapongása komor, tépelődő embert csinált belőle. Belső küzdelme így nem volt sikeres, de szűkre szabott igényei miatt az anyagiakban megelégedett volt. Csak az elmúlás gondolata gyötörte és fájt neki, hogy egykor egy nagy ország híres embere volt, de összezsugorodott az ország és beteljesedett az ő sorsa is, elröpült a hírneve.

Az ország azonban él és élni fog, az ufókor pedig ismerni fogja az ő nevét és méltányolni soha el nem avuló művészetét.

Kassai Vidor Gyálán (Torontál megyében) született 1840 február 16-án. Apja, Kossiczki János, a község jegyzője volt. Tót hangzású neve ellenére magyar érzésű, senkivel meg nem alkudó, gerinces férfiú volt, aki mindenkor szembeszállt igazáért a hatalmasokkal. Sok baja is volt vele a nemes vármegyének! Nem egyszer tartottak felette törvényt a szolgabíró, vicispán, sőt maga a főispán is. Mint honvéd, végigküzdötte 1849-ben a szabadságharcot és látta a váci csatában gazdátlanul száguldó lovakat, hallotta fájdalmas nyerítésüket. Ez a keménykötésű ember korán halt meg s a négy kicsi árva nevelésének gondjai a szelíd anyára szakadtak. A munkára és szenvedésre teremtett jó aszszony szomorú nélkülözések között szegényes nyugdíjából iskoláztatta gyermekeit és valamennyiből derék embert faragott.

János, az idősebb, mérnök lett és közreműködött az 1846-ban megnyílt váci vasút építésénél. Néhány év előtt halt meg 96 éves korában Óbudán, ahol mint nyugalmazott máv. főfelügyelő élt az összeomlás után. Lajos, a középső, pap lett. Mint bujáki plébános és tiszteletbeli váci kanonok, szintén Kassai halála után, ugyancsak 96 éves korában fejezte be életét. Hermin nevű testvérük 86 évet élt. Egy testvérük fiatalon halt meg.

Vidor volt a legkisebb. Mikor megpillantotta a napvilágot, vidoran mosolygott, amiért az édesanyja nyomban elhatározta, hogy Vidor névre fogja megkereszteltem. Gyermekkorra és ifjúsága örömtelen volt, mert a jóságos anya meleg szeretetén kívül nem igen mosolygott rá az élet szépsége és verőfénye.

Mint boltosinas kezdte, aztán Szikora György mázoló és templomfedőhöz állt be. De csakhamar ráunt arra a mesterségre és 1861-ben felcsapott színésznek. Vidéki vándor-társulatoknál kezdte. Ragasztgatta a színlapokat, gyűjtögette a kellékeket, statisztált és — éhezett. A sok nélkülözés azonban megacélozta akaraterejét és a csenevész ifjút megedzette sok változatosságot mutató életére. 1867-ben beállított a budai Népszínházba Molnár Györgyhez. Ott is ingyen játszott, de csakhamar megnyerte az igazgató tetszését egy kanásztáncával és szerződtette. 16 forint volt a havi fizetése, mely lassan 60 forintra emelkedett. 1869 április 15-étől a kolozsvári Nemzeti Színháznál működött mint komikus és buffó.

Ott ismerkedett meg az akkor társalgási- és hősnős szerepeket játszó Jászai Marival, akit azévből feleségül vett. 1873-ban és 1874-ben Pesten az István-téri színházban játszott, majd újból visszatért Kolozsvárra, ahol 11 éven át volt a közönség kedvelt komikusa. 1880. év őszén részt vett a társulat bécsi vendégszereplésin a Ring-színházban. A császárvárosban elért fényes sikereiről egész életén át büszkélkedve beszélt. Visszajövet — október 8-án — 130 forint havi fizetéssel a Népszínházhoz szerződött.

Kiváló művészi tehetsége egy csapásra az elsők közé emelte és 16 éven át az akkor virágzásának korát élő színház játékkrendjének legnagyobb erőssége és a főváros közönségének egyik legünnepeltebb színésze volt.

Valamennyi szerepében utólérhetetlen művészettel játszott, de a köztudatban mégis Hennequin-Millaud-Hervé „Lili“ című operettjében mint Saint Hyppot-

haise marquis csodálatos művészi személyesítene él. Erős művészi tehetségét a népszínművekben mutatta be mint Blaháné méltó színjatszótársa (partnere). Gonosz Pista alakítása egyedülálló maradt mindenkor a magyar színháztörténelemben. Ő maga is legjobb alakításának tartotta. Mondja is a Hullámokban: „Tihanyi és Újházi Gonosz Pistái inkább Pisták voltak, mint gonoszok. Én a szerepben inkább Gonosz voltam, mintsem pista“.

A színházlátogató közönség Kassai igazi szerepét Offenbach operettjeiben ismerte meg. Legnagyobb diadalait, mint Stix Jankó az „Orfeusz az alvilágban“ és mint Menelausz király a „Szép Heléná“ban aratta. Sok és nagy gyönyörűséget szerzett szerető közönségének több más feledhetetlen alakításával is. Így Verő György „Szultánjá“ban mint a rettenetes Bimbasi basa, Gaál József „Peleskei nótárius“-ában mint az ötödik vasas német és mint Márton csikós, Tóth Kálmán „Nők az alkotmányban“ című vígjátékában mint Borbócs stb.

Herczeg Ferenc, a legnagyobb élő magyar író Emlékezéseiben ezt írja Kassairól: „A Népszínház férfi színészei közül ketten tettek rám feledhetetlen benyomást: Tamásy a népszínműénekes és Kassai a komikus. Kassai humora nem volt egyéb, mint a groteszk haláltánc egy rémesen mulatságos figurája, ő egyébként a színpadon kívül állandóan a halál gondolatával foglalkozott, soha sem tudta megérteni és elfogadni minden szerves élet szükségszerű befejezését. Klasszikus szerepe Stix Jankó volt Offenbach Orfeuszában, amely operett nem egyéb, mint a megzenésített danse macabre.“ (I. 185.)

Pásztor Árpád, a kiváló író azt írta, róla emlékezvén „Amilyeneknek én őket láttam“ című cikksorozatában, hogy: „a Népszínház és talán az egész világ leggroteszkebb és egyúttal legmélyebb komikusa volt. Chaplini meglátások, megfigyelések és érzékeltetések lakoztak benne évtizedekkel Chaplin megjelenése előtt. Szívekbe markoló bohóc volt! A hangja vékony, majdnem rikácsoló, a figurája nevetető, ki-

csíny, de rugalmas.“ Miként Herczeg Ferenc, ő is Offenbach „Orfeusz az alvilágban“ című operettjének Stix Jankó alakításában mondja őt legjobbnak. „Stix Jankóját — írja — soha sem felejttem ell Amikor a Léthe vizéből berúgott, hogy felejtsem el minden földi bajt és végiglépkedve a színpadon, maga mögött vonva egy kis játékbabát, mondta:

— Elöl mész te, *utánad* jövök én, *utánam* jön a Jánoska! — és itt egy pillanatra megállott és síri hangon kérdezte — de ki jön a Jánoska után?

Érezni lehetett, hogy a Jánoska után már nem jön senki, semmi, a Jánoska a vég!

És az emberek úgy nevettek, hogy a könny is a szemükbe szökött. Ilyen színész, ilyen komikus volt Kassai Vidor.“ (Pesti Napló 1937 január 3.)

Szirmai így írja le egy kis alakítását: „Vidor Pál darabjában éjjeli bakteri játszott. Vidor Pál, saját darabjának a hőse, italosán nyitott be egy kis szobába. Kassai, kezében a bakteri pikával, leült az ágyra. A hős az asztalnál, a bakter az ágyon. Az ágy lassan süllyedni kezdett s a bakter a berúgott ember grimaszával süllyedt lefelé, amíg az ágy le nem szakadt, úgy hogy csak a pika látszott ki belőle. Ennyi volt az egész. De csodálatosan csinálta. Iskolában lehetett volna tanítani.“ (Meghalt Kassai Vidor. Budapesti Hírlap 1928 aug. 1.)

Rexa Dezső azt mondja, hogy: „annyira művész volt, mint amennyire egyéniség. Művészi értelemben alakító: ha egyszerűen egy szokásos színházi terminussal akarnám megjelölni, azt mondanám, hogy jellemszínész volt. Pedig ő jóval több volt annál“. Azután kifejti, hogy: „a jó színész két értelemmel dolgozik: az egyikkel azt alakítja, akinek a személyében megjelenik a színpadon, a másikkal pedig figyeli a közönséget, amely a rivaldán túl a szeizmográf érzékenységével figyeli az ő játékát. Egy szótól, egy mozdulattól, amit a színpadról kap, megittasul vagy felbőszül. A megelégedés hódolat a művészet előtt, az ember legnagyobb

vívmánya, eredménye. A fülemülét csodáljuk, a művészeknek hódolunk. Az öntudatlan, ez öntudatos alkotás eredménye. Az öntudatos igyekezet arra, hogy a közönséget magával vigye a magasabb régiókba, állandó a játék alatt és a szerint változik, amint ezt a színész megfigyeli. Ez a kiváltságos művészmunka tette Kassai színjátszását rendkívülivé. Apró vonások, a megfigyeléseknek ezer kicsisége, amely az életnek a művészetben való átszűrésével jelenik meg a közönség előtt, — ez volt a Kassai művészete“. (Emlékezés Kassai Vidorra. Pesti Hírlap 1928 augusztus 5.)

K. Papp János azt írja róla a nekrológiájában, hogy: „egészen új, szokatlan, mások által nem ismert, soha nem látott utakon haladó igazi művészi egyéniség volt. Ha nem magyar színészek születik, bizonyosan az egész világ csodálta volna teremtő művészetét. Jól mondja aforizmáiban: Vannak talajok és idők, melyekben a legnemesebb gyümölcs is elvész.“ (Pesti Hírlap 1928 augusztus 26.)

A Pester Lloyd színi kritikusa a budapesti színházak múltjáról és jelenéről elmélkedve, ezzel a mondatokkal fejezi be értekezését: Ha Kassai 30 év előtt megtalálta volna a maga Reinhardtját, *világnagyság* veszett volna el benne. (Das Theater Budapests einst und jetzt. 1928 augusztus 4.)*)

Verő György, a Népszínház történetírója megállapítja, hogy „a Népszínház színészgárdájának legnagyobb művésze volt, a nők közül is csak az egy Blaha Lujza múlta fölül“. (Blaha Lujza és a Népszínház 117.) Ezt az állítást a Színészeti Lexikon is megerősíti, mikor azt mondja, hogy: „a Népszínház gárdájának egyik legeredetibb tehetsége volt.“

*) A Kassai művészi nagyságát dicsőítő cikkíró azonban elfelejté, hogy Reinhardt 30—40 próbával törte a szereplőket a színpadra kerülő darabokhoz. Az öntudatos és próbákat utáló Kassai pedig nem engedte volna magát megtörni.

Valamelyik újság azt írta Kassairól: a halálát megelőző néhány évvel, hogy ő volt az „első táncos komikus“*). Erre a megállapításra olyan büszke volt az öreg, mint a „komédiás bölcsész“ epiteionra.

Valami titkos fájdalom zengése volt a hangjának, vágyódott a szépség, a jóság, a tudás, a diadal után, mely abban az epedésében robbant ki, hogy tragikus színész szeretett volna lenni. Bántotta őt, ha nevettek rajta, mert úgy érezte, mintha őt magát nevelték volna ki. Ezért soha sem törekedett komikai hatásokra, nem dolgozott sablonos külső eszközökkel, soha sem túlzott és mégis komikus volt. Ellenállhatatlan erővel tört ki belőle a komikum. Már a pusztá megjelenése is komikus hatást tett. A bölcs nyugalomával azonban belétörődött a meg nem változtathatóba. „Sikereimet — mondja a Hullámokban — annak köszönhetem, hogy kenyérért kell dolgoznom, tehát alkalmazkodnom volt szükség a közönség ízléséhez: saját Ízlésem mellett állam felkopik vala.“

Babérokban bővelkedő színi pályáját eszményi módon fejezte be. 1899-ben, 60 éves korában, ereje teljességében, elméje épségében, szelleme frissességében lépett le a világot jelentő deszkákról. 1898 december 27-én népszerűsége tetőpontján mondott búcsút annak a közönségnek, mely őt szereteiének és becsülésének annyi tanujelével halmozta el. Hiába akarta őt igazgatója, Porzsolt Kálmán, a legfényesebb ígéretekkel maradásra bírni, hiábavaló volt barátainak minden unszolása, még szerető közönsége megbecsülő ragaszkodásának sokféle megnyilvánulása sem tudta őt visszatartani. A közönség nem vette még észre az ő alkotó szellemének hanyatlását, de ő érezte már művészi erejének gyöngülését, előadó képességének fogyatkozását, azt, hogy nem az többé a színpadon, aki volt és csak külső sikerekre számíthat, sőt félelemmel gondolt arra,

*) Abban az időben az operett-tánc még nem játszott olyan jelentős szerepet, mint manapság.

hogy egykor majd összeesik a színpadon és elnémulnak a tapsok. Azt akarta, hogy az őt körülrajongó közönség mindenkor a maga teljes erejében lássa és ezt a kedves emléket örökre megőrizze róla. Biztosítani akarta a maga számára a jó színész emlékét, a régi dicsőséget.

— Addig várjak, — mondotta, — míg búcsúelőadást rendeznek a tiszteletemre és udvariasságból tapsolnak? Nem! Én komikus voltam. A búcsúelőadás tragikusnak való! Az még elsírhatja magát utoljára a színpadon, de ha egy komikus sír, az tragikus.

A kultúrközponttól nem akart elszakadni s az volt a terve, hogy megtakarított pénzén egy kis házat vásárol a főváros közelében. Hívták őt színészbarátai Pécelre, Leányfalura, Rákosszentmihályra, de mint óvatos ember nem határozott, hanem előbb kísérleteket tett. Nógrád-Verőce hegyvidéke nyerte meg tetszését. De csak fél-évig lakott ottan, mert a fővárosi nyaralók megdrágították az életet, ősszel pedig visszaköltöztek és így ő magára maradt. Ezért 1899 november 30-án átköltözött Vácra.

Jogászkorom sok szép színházi estjének emlékét örömem, amikor Kassai különböző művészi alakításaiban gyönyörködtem a Népszínházban. Nagy volt az örömöm, amikor a színpadról ismert jeles művész jellegzetes alakját hosszúgalléros köpenyegében, pörge kalappal a fején feltűnni láttam az utcákon. Kezdetben sűrűn utazott be Budapestre, Vácra csak kocsmába, kávéházba járt. Mikor aztán nemsokára színtársulat vetődött Vácra, Kassai állandóan közöttük töltötte az idejét s az előadásokon is szorgalmasan részt vett. A pártfogó közönség többször elmaradt s megtörtént, hogy csak négyen-öten ültünk a jobb helyek padsoraiban és beszédbe elegyedtünk. Feltűnt, hogy amikor megtelt a terem, Kassai mindig hátraült a kályha mellé. Fölvonásokban fölkerestem és egyszer megkérdeztem, hogy miért nem jön előre? Hiszen ott nincs az a nagy hőség, mint itt a kályha mellett.

— Nem is a kályha miatt ülök ide. Mehetnék az első sorba is, — magyarázta, — az sem kerülne pénzembe, de itt közelebb vagyok a kijáráshoz. Furcsának fogja találni, ha én, aki úgyszólván egész életemet színpadon töltöttem, arra gondolok, hogy mi lesz akkor, ha tűz üt ki? Nem akarok a máglyarakásban szerepelni!

Az öreg úrnak négy szállása volt Vácon. Először a Szent Isíván-téren lakott a Dászkál-házban. Azért költözött el onnan másfél év múlva, mert a házi-asszony a szomszédszobában reggeltől-estig monoton hangon csak ezt énekelte: tratapampapá, tratapampapá . . .

Másodízben a Báthori-utcai Bartos-házban lakott három évig. Itt neki mondtak föl, mert az egész házat kiadták. A közelbe költözött innen a Külsősori-Görgei-utcai Lázár-házba. Két év múlva innen is kihurcolkodott, mert nem találta barátságosnak. A Vásár-tér akkoriban még nem volt kiépítve. Egy alkalommal, amikor Budapestről az éjféλι vonattal visszatért és az éj sötétjében hazabandukolt, rémes sikollyal kiáltott egy női hang segítségért: Meggyilkolnak.

Arról már rég lemondott, hogy házat vegyen Vácon. Itt nem jó a víz! indokolással inkább a takarékpénztárban kamatoztatta a pénzét. Újból lakás után kellett néznie. A kiadó lakások közül a Peskó-ház nyerte meg a tetszését. Tetszett neki a dunai tájkép szépsége, de félt a Duna kiöntésétől, mert az egyik-közeli ház falába illesztett márvány tábla magasan jelezte, hogy meddig ért az árvíz 1838-ban. Pedig a háztulajdonos úrnő ugyancsak földicsérte a lakás előnyeit:

- Ha fürdeni akar, itt a Duna.
- Ha főzni akar, itt a Duna.
- Nyáron evezni akar, itt a Duna.
- Vagy télen korcsolyázni akar, itt a Duna.
- Mosásra lágy víz kell, itt a Duna.
- Horgászni akar, itt a Duna.

- Vagy jeget akar télire, itt a Duna.
- Ha tűz üt ki, itt a Duna.
- Hátha árvíz jön? — kérdezte Kassai félénken.
- Hol van ide a Duna! — nyugtatta meg az

öregasszony. (Bizony egész Budapest víz alatt úszna akkor, ha a Duna a Kassai által bérelt Görög-utcai házrész falát nyaldosná.)

Puritán egyszerűséggel berendezett két szobából és előszobából álló lakása hű kifejezője volt az ő eredeti egyéniségének. A belépőt zenei hangok fogadták, mert amikor nyílt az ajtó, a fölibe szerelt éol-hárfának nevezett hangszer ércrudacskái megszólaltak és lágy, olvadékony akkordokat játszottak. Az előszoba és hátulsó kis szoba lomtár, raktár volt. Lakószobájának közepén egy sezlónnak is használt nyitott tábori vaságy állott. Három csupasz mad rác és egy lószórtakaró volt a föl-szerelése. A bútorzatot egy gyalult csárda-asztal, egy szegényes mosdó és két rozoga szék egészítette ki. Ahol csak egy tenyéryi szabad hely maradt, az könyvekkel volt telirakva. A falakon rengeteg festmény, jórészt a házigazda piktúrái. Valamennyi portré, de egytől-egyig színehagyott, fakult és mindmegannyi kékes-zöld vagy violaszínű. Az ablak mellé helyezett festőállványon egy háttal fordított kép vakrámában, mellette egy szőrevesztett ecset kicsi csorba edényben.

— Összes képeim hátulját minden hónapban egyszer bekenem kopaiva-balzsammal. Ötven év múlva élénk színt fog kapni valamennyi, — magyarázta.

A szaglószerveket penetrans-bűz facsarta. A sarki kályha felől terjedt szét a szobában. A rendes kályhából kinyúló kürtő egy kis bádoggályhába vitte a meleget. Erre a kisebb kályhára helyezett vaskondér sistergett, gőzölt és bűzlött szakadatlanul. Ezen a saját találmányú alkotmányon főzte és melegítette az öreg úr az ételét. Azt tartotta: a gyomornak mindegy, hogy mit kap, — csak teli legyen. A piacon összevásárolt mindenféle zöldséget, tejet, túrót vaját, sajtot, bele-

dobta a kondérba, meghintette liszttel, cukorral, sóval, paprikával, azután vizet öntött rá, föltette a kis kályhájára s ha sísteregni kezdett, kavargatta. Amikor megéhezett — a nap vagy éjjel bármely órájában — ezzel a kofyvalékkal elégítette ki éhező gyomrát.

A lisztet tészta helyett nyersen is ette, mert egyszer úgy látta az állatkertben egy majomtól. Valamelyik tréfás látogató egy papírzacskó lisztet nyomott a markába abban a reményben, hogy majd széthinti a látogatók közt, de a majom jóízűen kinyalogatta az egészet.

— A pecsenye szaga csiklandozza az ember orrát, — mondogatta Kassai, — a bor is jól esik az ínynek, de ártalmára van a gyomornak. A sok mesterséges éték csak ártalmas, mérég. Zsír nem kell. A sertés, a liba a kukoricától is csupa zsír. Azt mondják, hogy az ember nem sertés. Igen, dehát ha kukoricát ennék, ettől se lennék még sertés!

Spartai egyszerűségében a vaságyát is csak ritkán használta. Ott és akkor aludt, amikor elnyomta az álom. Ha a kávéházban jött a szemére, a széken ülve szundikált. Nagy dohányos volt, de nem volt válogatós. Szítt pipát, szivart, szivarkát. Leginkább a szivart kedvelte, de legtöbbet pipázott. Abban sem a jót kereste, hanem a sokat. Nem a minőség, hanem a mennyiség volt nála fontos. A karácsonyi szent estén mindig vendégem volt. Egy doboz regália médiát tettem számára a karácsonyfa alá. Napok múlva dicsekedve mondta: „Én abból a pár szivarból négyszázat csináltam! Elcseréltem a trafikban.“ De ezt nem fősvényesből tette, hanem elvből. „A gyomor kevészel is beéri, de az agy telhetetlen“ — mondja a Hullámokban. Ezt a bölcs mondását valósította meg a gyakorlatban, mert megvetette a szibarita-életet és fogához verte a garast, könyvekre, kottákra, metszetekre, gramofonlemezekre, fényképező-kellékekre azonban igen sokat áldozott. Vásárolt, helyesebben külön építtetett Stuttgartban egy minden hangárnyalatot kifejező regiszterekkel ellátott

pompás harmóniumot, melyért ötezer koronát fizetett készpénzben. Amikor aztán megszállta az ihlet, leült melléje és elábrándozott mellette. Mikor nyári estéken a nyitott ablak mellett végigsiklottak finom ujjai a billentyűkön és felcsendültek a saját szerzeményű bú-bájos melódiák, összegyülekezett az egész szomszédság, hogy gyönyörködjék a rögtönzött hangversenyben.

Ilyen lélekbemarkoló módon szólaltak meg festményei is a falakon, amikor kedves vendégeit a magafestette galériában kalauzolta. Életre keltek a magyar színeszet úttörői mind. Bámulattal adózott művészetüknek, kegyelettel áldozott emléküknél, elmondott róluk mindent, amit csak tudott. Pedig sokat tudott, mert hangyaszorgalommal gyűjtögette össze a legcsekélyebbek látszó adatát is, mely rájuk vonatkozott s a világért el nem hagyott volna egy apró tréfát, vagy vaskos anekdotát. Fárasztó utánjárással szerezte meg az őket ábrázoló rajzokat, festményeket és daguerrotípeket, hogy teljes hűséggel festhesse meg arcvonásait. Bűvös-bájos beszédének varázslata alatt megelevenedtek a magyarruhás alakok, a fakult képek élénk színekben kezdtek pompázni, a zöld cseréptál és mázó s agyagkancsó finom meisszeni edénnyé változott az egyszerű bádognosdón, a faragott ágy hímes párnáktól duzzadt, aranyszínű lett az asztalt ellepő por, elült a csend, fölengedett a szoba nyomasztó ridegsége, elpárolgott a boszorkánykonyha orrfacsaró bűze, balszamos illat terjedt szét a légtérben.

A modern Diogenész hordóalakása sok kincset rejtetett még. Ő maga legtöbbször értékelt egy rekeszekre osztott kis faladát, melyben kicsiny kartonlapok voltak elhelyezve. Kor- és kartársainak élethű képeit örökölt meg ezeken a nagy gonddal és türelemmel kidolgozott olajfestményeken. Az első lemezre ezt a magyarázó szöveget írta: „Ezen a gyűjteményen keresztül mindenki láthatja, hogy miképp jutott a közösen bírt művészet később egészen a nők kezébe, torkába és

végül a lábába, Hunyadi Mátyástól a caque-walkeig.“ Az arckép-csarnok tudniillik a Hunyadi Mátyás szerepét játszó Egressy Gáborral kezdődött és a caque-walke-ot táncoló Fedák Sárival végződött. Ezt a művészettörténeti szempontból értékes sorozatot azok a képecskék egészítették ki, amelyek őt magát ábrázolták különböző alakításaiban. Az egyiknek ez volt a fölírása: „Már nem mulattatok, mert nem mulathatok.“ Összesen 86 darab magafestette képe volt.

Három kötetet tett ki emlékiratainak a kézírata. Diósgyőri merített papírosra írta kaligrafikus gyöngybetűkkel. Folyton bővítette és javítgatta. A toldatokat felső sarkaikkal ragasztotta a megfelelő helyekre úgy, hogy ezekre a nyelvekre kisebb nyelveket ragasztgatott.

Tudatában volt ő maga is iratai és színészképei nagy értékének. Szokta is mondogatni:

— Ezek az én kincseim!

Ezeket vélték aztán képzelgő emberek földi kincseknek, aranyrudaknak. Nagyon szerette volna biztosítani a fennmaradásukat s ezért aggodalmaskodott is a sorsuk miatt. Sokszor sóhajtott föl hangjában rejtett keserűséggel:

— Mi lesz velük a halálom után? A Színészegyesülettől már többször megkönyékeztek, hogy adjam nekik, de nem tudom, megbecsülnék, megőriznék-e?

Gyakran mondta nekem bánatos lemondással:

— Baj, mindenkép baj! Színészeti múzeum nincs, a váci múzeum pedig addig áll fenn, ameddig te élsz.

(Balsejtelme csakugyan bevált: emlékiratai és levelezései Langer Mór antikvárus kezére kerültek. Katalógusában az emlékiratokat 80, Jászai Mari 85 levelét 120 pengőre értékelte.)

„A művész híre múlandó — mondja Jókai (Egy magyar nábob I.) — neki nem kell meghalnia, csak megvénülnie; még él, de már eltemették.“ Ilyen élőhalott volt Kassai, akit „váci remeté“-nek neveztek el

a régi pályatársai. Valóban remete életet élt eleinte Vácon. Teljesen magába zárkózott, nem törődött az emberekkel és kizárólag emlékeinek s a művészetnek élt. Az emlék színpadi sikereinek, a művészet a festésnek és zenének szólt.

Folyton festegetett, fényképezett, — főként stereoskop-felvételeket csinált — írt, olvasott, tanult és zenélt. Eleinte gyakran járt be Budapestre, később inkább a budapesti barátai: Herczeg Ferenc, Tarnay Alajos, Sípos Antal, Hermann Antal, a kis Rótt és sokan mások látogatták. Szobája falain kívül töltött idejének javarésze a Műcsarnok-, majd az Emke-kávéházban folyt le. Megbecsült személye és tréfás társalgása állandóan sok embert vonzott asztalához. Társaságba keveset és csak kevés helyre — Dombay Mihály színingazgatóékhoz és Farkasfalvi Imre házához — járt. Nekem gyakori kedves vendégem volt.

Ebéd előtt szokás szerint konyakkal kínáltam.

— Köszönöm, nem iszom.

— Nem-e? — biztatom csodálkozva — pedig jó.

— Tudom, de nem kérek.

— Jó étvágyat csinál.

— Akkor sem iszom.

— De miért nem iszol, Kassai bácsi?

— Mert okom van rá. Még pedig három nagy okom. Annyi, mint amennyi csillag ragyog ezen a palackon. Ha épen tudni akarod, hát megmondom. Először nem szeretem, másodszor megfogadtam az öregapámnak a halálos ágyán, hogy nem iszom többé pálinkát és harmadszor ittam már máma három kupicával — és erre fölhajtott három kupicával. Közben pedig elmondta, hogy ez Barcsay Domokos tréfája. Majd meggyőző erővel magyarázni kezdte, hogy a pálinka milyen ártalmas az egészségre. Az üdvös tanítás hatása alatt a legközelebbi alkalommal nem hoztam likórt. Az öreg csak várt és ette az ebédelőtti pogácsát, mikor aztán kimentem borért, szivarért, megkérdezte az öcsémet:

— Mi az? Kampec-kapórec. Náci ma nem ad pálinkát?

Bocsánatkéréssel hoztam azonnal és a jó öreg megnyugtató, hogy meginna ő egy egész palackkal, ha nem félne, hogy csakugyan ártalmára lesz a szervezetének, mint ahogy azt az alkoholisták állítják.

Húsnak nem volt szakad az asztalra kerülni, mert kijelentette:

— Földi társam teteméből nem eszem!

Egy alkalommal gombalevest tálaltak föl. Kana-lazni kezdi, megízleli, majd ijedten fölkiált:

— Ugorjon meg a prücsök. Hisz ez hús!

— Dehogy hús, — nyugtatom meg, — gomba.

— Gomba? Ejnye a regye-rugyáját! Hát ez a gomba? Én soha életemben nem ettem még gombát, pedig szerettem volna, mert az asztaltársaim mindig dicsérték, de nem mertem, attól féltem, hogy bolondgomba. Megvártam hát az estét, gondoltam, addig majd kitudódik, hogy nem volt-e mérges? De vacsorára megint csak nem mertem enni: hátha mégis bolondgomba!

A vendéglátást mindig meghálálta. Tréfálkozott, mókázott, adomákat mondott, mulattatott. Ha nagyobb társaság volt együtt, komoly és szótlan volt. Nagy hirtelenséggel egyszerre ledobta magáról a tragikai kabátot, felöltötte bohócruháját és fejébe csapta csörgő sapkáját, mint ahogy oly gyakran megtette a színpadon és elkezdett szavalni, énekelni, táncolni, sőt magánjeleneteket is adott elő. (ilyenek voltak: a bécsi katonai parádé, a pap, káplán, plébános, esperes, prépost, püspök, pápa.) De az effélét mindig csak a maga elhatározásából tette, kérésre soha. Utána aztán várta az elismerés adóját, a tapsot. Ha valaki nem figyelt rá, vagy éppen beszélgetett, akkor azonnal abbaagyta az előadást.

— Mindig megéreztem a pillanatot, — magyarázta — mikor lehet a hallgatóság szívéhez férközöm.

Így újultak föl otthonomban azok a felejthetetlen emlékek, mikor a színpad deszkáin láttam őt és gyönyörködtem művészi játékában. Idők folyamán mindjobban összebarátkoztunk. Mint a múzeum-egyesület titkára fölkertem, hogy olvasson föl egy részletet a naplójából. Készséggel tett eleget a kérésemnek.

Az előadást 1902 karácsonya körül tartottuk. Az elnöki megnyitó után — nehogy Kassai elnyomjon — én következtem a marokkói császárság ismertetésével abból az alkalomból, hogy az ott kiűtött belviszály európai bonodalomra adott okot.

Következett a nagy attrakció. Kassai fölállt. A szépszámú közönség, melyet főként az ő előadása vonzott, feszült figyelemmel hallgatott. A néma csendben Kassai egyszerre csak elkezdett nyeríteni. Ez a nyerítés Liszt XIV. rapszodiájának kezdő akkordjaihoz hasonlított. A hallgatóság elképedve bámult, Csávolszky kanonok, kinek elnöki széke mellett ültem, haragosan súgta a fülembe:

— Minek hozta ezt ide?

— Quidquid agis ... et respice finem! — feleltem.

A kínos kis szünet után Kassai megmagyarázta, hogy a jól pergő nyelv az alapja a színész előadásának és azért ilyen nyelvgyakorlatokat végzett kezdetben, mielőtt a színpadra kilépett, csak úgy, amint a hebegő Demoszthenesz kavicsot tett a nyelve alá.

A közönség nagy érdeklődéssel hallgatta a felolvasást, mely tulajdonkép színészi előadás volt, mert Kassai hangjával és mozdulataival megjátszotta mondani-valóját. Így akkor is, amikor elmondta, hogy bécsi vendégszereplésükkor zsinóros magyar ruháikban föl léptek a Ringszínház színpadára, fölhangzottak a himnusz lelkesítő hangjai, fölolvasását színpadiasan színezve énekelte: Isten, áldd meg a magyart...

A hallgatóság természetesen tomboló lelkesedéssel kísérte az előadást, Kassai pedig hálája jeléül megtoldotta a naplójából felolvasott részleteket néhány

tréfás jelenet előadásával. Az egyik tárgya az iskolás gyerek akadozó vizsgai szavalata volt a kis egérről, melyet féltett, hogy a szénaboglya agyonnyomja. A vékony gyermekhangba mély basszussal vág bele a szuperintendens: Ki mondta? Bizonyosan egy bolond pápista találta ki!

— Lássa, — fordult felém megint Csávolszky, összehúzva orra ráncait, ami nála a legnagyobb elégedetlenség és bosszúság jele volt.

A közönség azonban jól mulatott, Kassai pedig örült, hogy tetszett az előadása, mert — mint utóbb bevallotta — kíváncsi volt a közönség ítéletére.

1903-ban egy kalendáriumot szerkesztettem, egyrészt, hogy apró népszerűsítő cikkekkel ismertté tegyem az egyesület törekvéseit, másrészt pedig, hogy kitapasztaljam a közönség érdeklődését és áldozatkészségét a városunkat érintő könyvkiadványok iránt. Megkértem Kassait, hogy írjon bele valamit a kisváci temetőben nyugvó Együd István barátjáról és pályatársáról. Szívesen megtette. Néhány nap múlva már hozta és fölolvasta a kéziratot. Még megkérdezte, hogy nem lesz-e baj abból, amit Együd István vallásosságával kapcsolatban írt? Ez a részlet így hangzik:

„Együd István buzgó református volt. Egyik nagy ünnepre elvitt magával Pócsmegyerre, a szüleihez.

Figyelmeztetett, hogy vegyem fel az Úr vacsoráját én is, mert a nép rossz szemmel nézné, ha elmulasztanám. Jól van Pista, feleltem neki és . fel is vettem.

Amikor később megtudta, hogy római katolikus vagyok, nagyon nyugtalan lett, — én nem. Később a lelkiismeretes Pista tudtomra adta, hogy megbeszélte papjával az esetet, aki felvilágosította, hogy az nem baj. Ezt ő az én megnyugtatómra is közölte velem, ami fölösleges volt; a keresztény vallás mind egy vallás.“

Kassai, hogy Jászai Maritól elválhasson, református lett s ezért nem ütköztem meg vallási fölfogásán, de hogy aggályait eloszlassam, kikértem egy kiváló

teológiai képzettségű kanonok barátom ítéletét s mint-hogy az volt a válasza, hogy egy színésztől nem várható dogmatikus iskolázottság, Kassait megnyugtattam és cikkét kinyomattam. Mikor a kalendárium első példányát megkaptam, az este átvittem Csávolszkyknak. Lapozgatott benne és elismeréssel adózott. Másnap reggel azonban nagy megütközéssel olvastam már a Váczi Közlönyben a nyilatkozatát, hogy a kalendárium szerkesztésétől távol állt és azzal semmi közösséget nem vállal. Nyilatkozatát így fejezte be: De ki hitte volna, hogy a bujái esperesplébános öccse vallási indifferentizmusban szenved.

Nagyon bántott, hogy Csávolszky nem ellenem fordult, hanem Kassáin ütött. Az öreg úr még aznap fölkeresett és sopánkodva mondta:

— Lám, én ezt előre megéreztem! De miért bántja az én szegény bátyámat? Ha ő ezt megtudja, három esztendeig fog értem szakadatlanul imádkozni és böjtölni.

Kassainak elégtétellel tartoztam. Mindjárt összehívtam a választmányt. (Másszor is én szoktam.) Csávolszky a megnyitás után hosszasan dicsérte a kalendáriumot és indítványozta, hogy nekem, mint szerkesztőjének, köszönetét szavazzanak. Erre én a köszönet kiterjesztését kértem összes munkatársaimnak azzal, hogy őket erről levélben értesítsük. Csávolszky átlátott a szitán és papi állására hivatkozva, dogmatikus érvek alapján indítványom elutasítását kérte. Hosszas vita után a választmány úgy határozott, hogy döntést nem hoz, hanem nyílt kérdésnek hagyja az elnök és a titkár között, mint akik közt a vita támadt. Erre — mint-hogy az elégtételt nem kaptam meg és Kassainak nem adhattam — természetesen a titkári tisztségemről leköszöntem. Csávolszky bosszújában kidobatta a mosókonyhájában elraktározott múzeumi tárgyakat és én egy éven át nélküle intéztem a múzeum ügyeit. Csak 1905 május 9-én bekövetkezett halála után, — amikor

a tisztelt Közgyűlés bizalma engem ültetett az elnöki székbe, — kapta meg Kassai a köszönő levelet Együd Istvánról írt cikkéért.

Múzeumunk minden munkássága iránt élénken érdeklődött. Megjelent minden közgyűlésünkön, részt vett minden irodalmi és társas összejövetelünkön, eljött az archaeológiai sétáink kapcsán a pogányvári, bolhavári, aquincumi, visegrádi és nógrád-vári kirándulásainkra, felügyelt az ásatásoknál és szívéen viselte mindenkor múzeumunk érdekeit. így figyelemmel kísérte az úgynevezett Ipar udvar bontási munkálatait. Fürkésző tekintete egyszerre csak megpillant egy csillámló aranydarabot az egyik munkás kezében. Azonnal lecsap rá, megalkuszik vele és siet hozzám:

— Ezt hoztam a múzeumodnak!

Eme kis XVII. századbeli barátságérmen kívül még több kisebb-nagyobb értékű tárgyjal gazdagította gyűjteményeinket. Megajándékozott Mátyás király és Beatrix királyasszony domborművű mellképeinek gipszmásolataival. (A valószínűleg Benedetto da Majano által faragott eredetijük a bécsi cs. és kir. udvari gyűjteményből a Nemzeti Múzeumba került.) Nekünk adta saját mellszobrát, melyet a fiatalon elhalt Köllő székely szobrászművész mintázott. Több Kossuthra és más közéleti előkelőségre vonatkozó kegyeleti tárgyat és értékes könyvet kaptunk még tőle.

Utolsó nyilvános szereplése múzeumunk keretében történt. Rákóczi-ünnepünkön szavalta-énekeíte el nagy hévvel saját költeményét a Rákóczi-induló dallamára. Óriási hatást ért el vele. Az ének hattyúdala, a fölhangzott tapsorkán művészetének végső jutalma, fejének utolsó babérkoszorúja volt. (Meg kell jegyeznünk, hogy a Rákóczi-indulónak nem volt szövege s talán még ma is az egyetlen az, melyet Kassai hazafias magyar érzéssel írt a millennium évében.)

Mihályi Ernővel férfi négyesre tétette és „az ezredéves Magyarország dalárdáinak ajánlva“ kottával együtt

sokszorosítottatta. A szöveget Mayer Sándornál külön is kinyomatta. így kezdődik:

Talpra magyar! Ki a síkra hamar!
Verik a dobot,
Paripa dobog;
Ha paripa dibeg-dobog,
A dalia szeme lobog.

Látni való, hogy a vers minden szava simul a zenéhez: cseng, bong, pattog, dobog, dörög, dübörög.

Már az eddig közölt néhány furcsának tűnő mondatából és cselekedetéből következtethetünk Kassai egyéniségére és jellemére. Valóban különös ember is volt az öreg külsőleg, belsőleg egyformán. Öltözködésében divatellenes, megjelenésében sajátságos, viselkedésében különös, gondolkodásában egyéni, szokásaiban, életmódjában, minden megnyilvánulásában eredeti, egy szóval: különc, vagy a maga meghatározása szerint: különb, mint más.

Alacsony termetű, vékony dongájú, testalkatának komikus voltával szemben komolynak, sőt komornak látszott. Bánatos szemének tekintetéből valóban rendületlen komolyság és nyugalom sugárzott. Szöges ellentétben állt ezzel finom mosolya és szemének gyermekded kifejezése. Arcvonásai élesek, saszorra finom metszésű, szája kicsi, jól ápolt keze fonnyadt, arcszine mindig üde és rózsás volt.

Atyjától erőt és erélyt, anyjától szívjóságot és szelídséget örökölt. Erős hazafias érzését, mely egész lényét betöltötte, az anyatejjel szívta magába. Vele született művészi érzéke és a szépség iránt táplált hajlama beleszötte életébe a maga láthatatlan virágait és a színtelen, ékesség nélkül való vásznat élénk képpé varázsolta.

Mikor megtelepedett Vácon, hegyesre fent, fekete tere festett bajuszával kitűnő alakítására, Gonosz Pistára emlékeztetett. A háború alatt tekintélyes szakált, — saját elnevezése szerint, — 42 milliméteres hadi-

szakált növesztett. Halála napjáig apró ruganyos léptekkel rózta az utcákat.

Már első tekintetre látszott, hogy öltözetének csinosságával nem sokat törődött, de nem is restelkedett miatta. Cinikus méltósággal viselte eredeti szabású kékszínű kopottas körköpenyét, melyet rövid zsinórok díszítettek és a saját terve szerint készült nagy karimájú kis pörge kalapját. A teste egészséges és ruganyos volt, mint amilyen ép és élénk volt a szelleme. Testi erejét és lelki vidámságát mindvégig teljes épségben megőrizte. A hideget, meleget egyaránt jól tűrte, mert maga edzett és törhetetlenül türelmes volt. Bölcs nyugalomával és határtalan igénytelenségével minden hiú vágyat el tudott magában fojtani és meg tudott magától mindent tagadni s a gyomrán át — mint maga mondta — mindent megtakarítani. Gondolkodó volt s mint ilyet a filozófia emelkedett elvei irányították és mégis kishitű s bátortalan volt az étellel szemben.

Gondolkodásában, lelkében, érzelmeiben, természetében sok ellentét viaskodott. Ezért aztán fősvénynek, embergyűlölőnek, világfájdalmasnak, a haláltól rettegőnek stb. tartották.

Még a kávéházi élet zivajában és az utca forgataga közt is meg tudta őrizni magányosságának függetlenségét s visszavonult élete miatt ember- és világgyűlölőnek hitték s mivel takarékos életmódot folytatott, azt gondolták róla, hogy fősvény. Pedig nem volt sem fősvény, sem fukar, sem zsugori.

Az emberek testalkatuk és vérmérsékletük szerint különböző természetűek. Az egyik melankólikus, a másik szangvinikus, komoly vagy víg, szótlan vagy fecsegő, értelmes vagy buta, lusta vagy szorgalmas, nőgyűlölő vagy szoknyavadász, fősvény vagy pazarló s a többi. De van olyan is, aki ellentétes tulajdonságokat egyesít magában. A lelki tulajdonságok végletei csaknem találkoznak, érintkeznek egymással. Természeti titok ez

a legtöbb esetben, lélektanilag azonban érthető. Néha magyarázatát találjuk abban, hogy az egymástól elütő tulajdonságok nem ugyanarra, hanem másra vonatkoznak. Ez az eset Kassainál is. Az ő fukarságnak híresztelt takarékos természete egyfelől, másrészt pedig értelmetlennek tűnő költekező hajlama békésen megfér egymás mellett, mert takarékosága az anyagiakra vonatkozott; magára: élelmezésére, ruházkodására keveset költött, míg szellemi szükségleteinek kielégítésére: könyvekre, zeneművekre nem sajnálta a pénzt, sőt még a barátságra is áldozott. Hogy ellentéteseknek látszó tulajdonságok miként egyesültek benne, azt Pásztor Árpád ebbe az egy mondatba sűríti: „A leg-egyszerűbben élt, zsugori volt a végtelenségig, pénzét a takarékbba tette, de azért odahaza is mindig akadt nála egy-egy jó falat vagy finom ital“ s mondatát mindjárt meg is világítja, illusztrálja ezzel a pompás példával: „Két színésztársa, Újvári és Szilágyi, egy nyári éjszakán megjelent nyitott ablaka alatt a Csokonai-utcában és kórusban kiáltott fel az emeletre:

— Vi-dor-kám! Vi-dor-kám!

Lehetetlen volt meg nem hallani a kitartó kiáltozást és Kassai végül is kinézett az ablakon.

— Mi kell? — rikoltotta el.

— Ko-nya-kot! Ko-nya-kot! — kiabálta még hangosabban a két színész.

Kassai félt a botránytól, hát lebocsátott nekik az ablakból spárgán egy üveg finom Martellt, de meghagyta, hogy a spárgát ne vigyék el. A két tréfacsináló leoldotta az üveget és Kassai lefeküdhett. De néhány perc múlva újra felhangzott letről:

— Vi-dor-kám! Vi-dor-kám!

Vidorka riadtan sietett az ablakhoz és lekiabált:

— Disznók! Csak nem ittátok már ki?!

Mire ezek szótagolva csak ennyit feleltek:

— Du-gó-hú-zót! Du-gó-hú-zót! (A régi Népszínház árnyalakjai. Pesti Napló 1937 január 3.)

Helyesen ítélte meg Kassait a szegényes lakásán látottak után az élesszemű Somlai Artúr, amikor ezt jegyezte föl róla: „Az első percben láttam, hogy nem a zsugoriság kényszerűsége ez az egyszerűség, hanem a bölcsésé, aki tudja jól, hogy mennyi föld kell egy embernek.“ (Kassai Vidornál. Budapesti Hírlap 1913 szeptember 17.)

Kassai lesajnálta a fősvényt és a róla való véleményét a Hullámok egyik aforizmájában így formulázta: „Különös, hogy a fősvényt elítélik, holott az inkább szánalomraméltó, mint ki nem képes élvezni mije van; hiszen pénzét egyik sem viszi magával s elvégre az csaknem egyre megy, hogy ennek vagy amannak birtokában van-e; csak forogjon.“ De meglátta az ellentétet is' a fősvénység és költekezés között, amit egy másik aforizmájában így szögez le: „Ha gazdálkodói, fősvény a neved, ha költesz, akkor bolond.“

Köztudatba ment Kassairól az a balhit is, hogy félt a haláltól. Ez is csak olyan félreértésen alapuló ráfogás, mint a fősvénysége vagy a gazdagsága. A halálnak halálos ellensége volt és párbajba állította vele az életet. A halál, az elmúlás gondolata folyton, még víg mulatozás közben is foglalkoztatta, „minden csók éay~egy koporsósözög“ — mondogatta gyakran és sokat beszélt is a halálról. Igaz, hogy nem vágyódott utána, de az élethez sem nagyon ragaszkodott, félni azonban csak a tetszhaláltól, az élveeliemetéstől félt. Herczeg Ferenc azt jegyzi föl róla, hogy „a színpadon kívül állandóan a halál gondolatával foglalkozott“, Pásztor Árpád pedig, hogy „örökké a halálra készült“. Hogy még a gyors haláltól sem félt, mutatja a naplójába írt ez a föl jegyzése a háborút végző 1919. évről: „1919. Pfuj! pfuj! pfuj! — Adj Uram csendes kimúlást, de minél előbb!“ 1921-ben pedig ezt jegyzi a naplójába: „Ha az irigység nem volna lelki mocsok, azt mondanám, irigylem a holtakat... Most már a halált várom.“ (Emlékiratainak függeléke, Nescionizmus.)

80 éves volt már, mikor egy Budapestről kirándult újságíró végignézte sovány reggelijét a Múcsarnok-kávéházban, aztán bemutatkozott és beszélgettek.

— Bizony Lázár kosztjára juttatott az Istenke — mondta Kassai szomorkás jókedvvel — és nem jön el értem még sem a Halál. Becsapott a kópé, pedig már szeretném hallgatni odalent a fű növését. (Szózat 1921 július 17.)

Kassai nemcsak hogy nem félt a haláltól, hanem gúnyt is űzött belőle. Rövid ideig tartott betegeskedése idején azt mondogatta:

— Én még nem halhatok meg, mert a két bátyám még él. Azok öregebbek nálamnál, nekik kell példát mutatni! — majd hozzátette — ha kétszáz évig is élne az ember, kevés lenne ez az idő megtudni, hogy múlnak a napok és közeledik a vég.

Jóval túl volt már a 80. születésnapján, mikor egyszer Budapesten a halála híret költötték. Géczy István, az Országos Színészegyesület igazgatója azonnal kitűzette a gyászlobogót, fekete ruhát öltött és készült a búcsúbeszédre. De óvatosságból mégis fölhívta a városi polgármesteri hivatalt és megkérdezte, igaz-e, hogy Kassai meghalt? Mikor azt a választ kapta, hogy a hír hamis, nagyot ugrott örömeiben, levetette gyászkabátját és félretette halotti beszédét. Mikor ez Kassainak a fülébe jutott, jót nevetett és azt mondta:

— Ne örüljeteK, gyerekek! Hun vagyok én még a haláltól! (Pesti Hírlap 1927 január 23.)

Birkózott is vele még hét évig.

Ezidőtájt találkozott vele Szirmai. Olyan jó szíben volt, hogy tréfásan megkérdezte tőle:

— No, mi van a halállal?

— Legyőztük, — felelte mosolyogva, de mintha egészen komolyan mondta volna. (Budapesti Hírlap 1928 augusztus 1.)

A komisz halálról és Az öngyilkosságról néhány világfájdalmas gondolatot, keserű aforizmát közölt a

Hullámokban, melynek címképén is a csolnakban csókolózó ifjú pár mögött a halál alakja bukkan föl a hullámok közül, cikázó villám kíséretében, kezében suhinto kaszával. Épen abban az időben, — 1890-ben, — amikor a Hullámok megjelentek, hozták az újságok, hogy egy öngyilkos kezében a Hullámokat találták s a könyv „Az öngyilkosságról“ című fejezetnél volt fölnyitva. Mikor ezt Kassai elolvasta, úgy megijedt, hogy szaladt azonnal a bizományosához és összeszedte az összes visszamaradt példányokat. Lelkifurdalása volt, hogy talán miatta követte el az öngyilkosságot, csak az vigasztalta, hogy összesen kilenc példány kelt el.

Harcolt is a halál ellen rendületlenül, a szó hatalmával és írás fegyverével egyaránt. Teljes elszántsággal küzdött különösen az élve eltemetés ellen. Ez a rémes gondolat folyton kísérte, miért is fáradhatatlanul fejtegette a megelőző intézkedések szükségét. *Irgalmazzatok!* címen egy verses röpiratot adott ki. Ebben az újságok útján fölhívja a világ figyelmét az elevenen eltemetés ellen és meggyőző módon követeli, hogy hozzanak törvényt a temetés előtt való mechanikai kivégzés érdekében.

A föld ezerötszázmillió emberéhez intézi harsonának nevezett szózatát, melynek bevezetése így szól:

Létezel-e, vagy sem s ha létezel, ki vagy,
Te, — nagy mindenséget könnyedén porgető
Álarcos hatalom?!

Csillaggal ehhez hozzáteszi, hogy „ezt az erős akkordot csak hangulatkeltés okából vette ide, de a tárgyhoz tartozik.“

Azután hosszan elmélkedik arról a borzalomról:

élve eltemetve lenni és a sírban fölébredni!

Nem bírja azt ember kellőképp fölfogni,
Különben naponta hétszer örülne meg.
Mert hogyha fölfogja s mégse gátolja meg:
Megérdemelné, hogy hasonló sors érje.
Nem — — — ily büntetésre méltó bűn nincs sehol.
Nem méltó erre a hazaáruló sem.

Aki ott fölbred, ártatlan lehet csak.
 Akármi volt bűne:
 Pár másodperc alatt galambbá őszülve, szentté lesz azonnal,
 De üdvössége nincs.
 És hogy mi lesz az, kit büntelen ér e sors?
 Ez olyan fogalom, amelyre szavunk nincs;
 S fölmerül a kérdés:
 Hogy az a mindenütt — tehát a sírban is — jelenvaló jóság ----- ?
 Ha ha ha ha ha ha
 Difficile est satiram non scriberet
 Több világosságot!
 Bűnösök itt azok, akik eltemették.

Később aztán így folytatja:

Ha szavaim csupán légben szálló pehely,
 Akkor magamnak kell magamra gondolni.
 Ezért ím meghagyom:
 Ha majdan halálom,
 Az orvosok által meg lesz állapítva:
 Röpíttessék golyó agyamon keresztül;
 És pedig fejemnek a hátulsó részén
 Avagy a fejtetőn — erre is van okom —
 Más módja is lehet, de ez legrövidebb,
 És minthogy dörren is, ellenőrizhetőbb.
 S ha az orvos tévedt — hiszen ő is ember —
 Vagy hanyag, gonosz volt:
 Vehessek legalább még egy lélekzetet, tiszta levegőből.
 Ennyit, — utoljára — bárki megérdemel —
 Így lesz a halottkém legalább is pontos, —
 Így lesz megtudható, mozdult-e a tetem.
 A hullaégetés — magában — nem segít:
 Tetszhalottat sütni nagyon embertelen.
 A fölboncoltatás magában nem elég,
 Mivel az orvosok egymás titkát őrzik,
 Elolvashatatlan recipéket írnak — stb.

Mindenkit meg akart nyerni ennek az ügynek
 s ezért a bizonyítékok egész sorát vonultatta föl rá-
 beszélő ékesszólásával:

— Hogy bízzék az ember a halottkémekben!
 — pattogta haragosan. — A laikus embert soh'se
 nyugtathatják meg kellőképen, meg aztán a legtudósabb
 doktor is tévedhet! Le kell vágni a halott fejét: az a
 legbiztosabb mód!

Klein Zsiga gyógyszerész a halotthamvasztást mondogta biztos szernek az élve eltemetés ellen. Kassai ezt nem találta jónak és sokáig vitatkoztak. Egyik sem bírta a másikat meggyőzni álláspontja helyességéről. Kiéin utolsó argumentumát vágta ki:

— Higyje el ezt nekem, én mondom: a kémikus!

— Nem hiszem, én mondom magának a komikus —
vágott vissza komikusán Kassai.

Érveinek gazdag arzenáljából sok elrettentő példát tudott. Íme kettő közülük:

— Azt kérdezem egyszer egy halottkémtől:

— Honnan tudja doktor úr, hogy az az ember, akit vizsgál, igazán meghalt-e?

— Kedves uram, — feleli ő, — nekem elég csak a házhoz közeledni, máris tudom, vajjon igazán meghalt-e az illető.

— Ugyan ne mondja! És miről tudja?

— Már messziről hallom, hogyan sírnak, jajveszékelnak a hozzátartozói!

— Faluhelyen elhívják a halottkémet egy családroz, hogy meghalt egy kisgyerek. A tudós ember belép a szobába, odamegy az ágyhoz, ránéz a gyerekre és szent meggyőződéssel kijelenti:

— No, ez meghalt! Kámpec! Temethetik!

Mire a síró-rívó anya megszólal:

— Alszik ez a gyerek, kérem alássan; az, amelyik meghótt: ott fekszik a másik szobában!

Hogy nem a haláltól félt, hanem az élve eltemetéstől, azt bizonyítja az a gyakran megismételt komoly kérése, hogy halála után szúrassam át a szívét. Megígértem, de ő nem nagyon bízott az ígéretemben, kezét kellett rá adnom. Ettől kezdve nem hozta elő többé a dolgot. Csak amikor beteg lett, kért, hogy boncoltassam föl a hulláját.

— Minek az, Kassai bácsi? — kérdeztem.

— Tudni akarom, hogy miben haltam meg.

Rossz tréfáiért aztán a halál is tréfával fizetett.

A bécsi lapok és több budapesti újság azt írta róla, mikor meghalt, hogy mindig koporsóban hált és épen vele kellett megtörténni ennek a kínos jelenetnek: Egy fiatal házaspár kopog az ajtaján. Az öreg úr nem tudja mire vélni a látogatást, mert ismeretlenek és be se mutatkoznak. Csodálkozva bámulnak egymásra, végül megszólal Kassai:

— Kérem, mi a kívánságuk?

— A lakást jöttünk megnézni, mert ki akarjuk venni.

— Nem kiadó.

— Igen, de mi azt hallottuk, hogy meg tetszett halni.

— Még nem — válaszolta érthető bosszankodással az öreg.

A külső látszattól ítélve ráfogták, hogy életelixírt tud, orvosságot használ a halál ellen. Nem egyszer történt, hogy beszélgetés közben egyszerre csak benyúlt a zsebébe, előkapott egy kis üveget és nagyokat húzott belőle. Megtette ezt az utcán jártában is. E miatt alkoholistá hírébe is keveredett. Pedig nem varázs-szer, nem bor volt benne, hanem egyszerű hasonszenvi gyógyszer.

— Egyszer daganat támadt az orromon és ez az orvosság elmulasztotta. Azóta mindig használom — magyarázta, — Milánóból hozatom.

— Aztán használ-e?

— Az orvosnak igen, nekem talán. Úgy mondják a homoeopáták, hogy megelőzi a bajt. Afféle panácea ez: minden betegséget gyógyít, csak hinni kell benne.

— És te hiszel benne, Kassai bácsi?

— Igen is, nem is. Úgy vagyok vele, mint a zsidópap a csodával. A plébános fölsorolta előtte Krisztus Urukknak néhány csodatételét. Mire a rabbi azt felelte:

— Nem hiszek bennük, nincsenek csodák!

— Hogy mondhat ilyet, — fakadt ki a plébános, — hiszen az ószövetségi szentírás is csak úgy hemzseg a csodáktól: Mózes vizet fakaszt a sziklából, a zsidók

száraz lábbal mennek át a Vöröstengeren, ott a csipkebokor, Ábel áldozása, a manna s a többi.

— Ez egy sem csoda, ez mind tényvalóság — felelte a rabbi.

Mikor bemutattam Kassainak a rádiót, az a német állomás, amelyikre beigazítottam, csodálatos véletlenből épen Sullivan Mikadójának egy áriáját játszotta. Kassai megbűvölten hallgatta, befejezése után pedig folyton csak azt hajtogatta: csodát láttam, csodát láttam! Ennek hatása alatt másnap megint meglátogatott és elmondta, hogy egész éjjel nem hunyta le a szemét, mert mindig csak a csodára gondolt. Ettől kezdve sohasem mondotta többé egyik kedvelt szavajárását: *fuvcsibusz!* és ekkor írta a naplójába ezeket a gondolatait: „Már itt a látható, érzékeinkkel tapasztalható természetben is csak úgy hemzsegnek az olyan csodák, amilyenekre szegényes emberi fantázia képtelen. Csoda itt minden!

A csillagos ég pazar pompája, a legkisebb féreg, a legkisebb fűszál, az ártatlan mosolygó gyermek, a tarka pillangó, a virágok s a többi. A legnagyobb csodák csodájának csodája pedig hogy a világ, ez a megvalósult szédítő lehetetlenség, egyáltalán létezik . . .

A csodák itt vannak, a csodálkozók hiányzanak! Már az maga is csoda, hogy ennyi csodán nem csodálkoznak.

Itt minden van! Egy látszik lehetetlennek, tudniillik a semmi létezése; mert ha volna vagy lenne, akkor már *valami* volna, vagy lenne.

És mégis ... miután itt minden van ... hát még a semminek is kell lenni, hogy hogyan, miképen? ... ezt fejtse meg, aki tudja.“ (Nescionizmus.)

Kevés olyan emberrel találok az életben, akit a kételkedés ördöge annyira hatalmába kerített, mint őt. Emlékirataiban világnézetének mottójául ezt írta:

Ki nem kételkedett,
Az nem elmélkedett.

A kétség és töprengés nyugtalanító érzése állan-

dóan gyötörte és emésztette. A kételkedés kínjai marcangolták, a lelki meghasonlás fűriái szaggatták szakadatlanul. Pedig jól ismerte Madách mondását:

Ne kérdd
Tovább a titkot, mit jótékonyan
Takart el istenkéz vágyó szemektől.

Pihenést nem ismerő agyát folyton foglalkoztatták az élet és halál értelmének, az emberi lét nagy titkának örökösen hangzó kérdései: honnan, hová, miért? Lépten-nyomon beléjük ütközött és nem talál rájuk feleletet. Különösen izgatta a lét illuzórikus volta, a múlandóság és állandóság ellentéte. Miért jöttünk akaratunk ellenére, megkérdésünk nélkül a világra? Miért szenvedünk, kínlódunk, dolgozunk? Miért a sok betegség és a halál? Borzasztónak tűnt föl előtte, hogy meg kell halni s még ennél is rémesebbnek, hogy a halál nem fejez be mindent. Utána még sokkal rosszabb jön: a rothadás, talán a rettenetes tetszhalál, az ismeretlen túlvilág! Ez nyugtalanította szünet nélkül. Ez készítette szakadatlanul a gondolkodásra. Nem akarta belátni, mint sokan mások is, hogy a tudomány nem tud kielégítő feleletet adni arra, hogy honnan jövünk és hová megyünk. Már pedig e nélkül lehetetlen a tájékozódás az élet értelméről és a halál céljáról. Erre a feleletet csak a vallás tudja megadni, az élet értelmét és célját csak a hit útján érthetjük meg. Kassai azonban nem tudta összhangba hozni a hitet a tudással és üres lélekkel kétségek között vergődött. Lelkének zűrzavarában a spiritizmus felé fordult. Sokáig tanulmányozta, sok könyvet elolvasott, szeánszaikon is részt vett, de megnyugvást nem talált, mert tanításuk nélkülözötte a meggyőződés lendületét s a bizonyítás erejét.

— Ők azt hirdetik hogy tudják, a vallás pedig azt követeli, hogy higyük — mondogatta s ezért tiltakozott is — a spiritiszta vád ellen. — Ha valaki spiritizmussal foglalkozik, — mondogatta, — azért még nem spiritiszta;

nem mindenki katona, akit a kaszárnyából kijönni látnunk és nem mindig pap az, aki bemegy a templomba.

Fájdalom, folytonos kételkedése letépte vallásos érzésének fátyolát. Az egyház tanítását nem értette, a hit vigasza nem melegítette föl a sokszor önmagával is összeütközésbe kerülő lelkét. Nyugalmat nem találhatott, mert nem szólt a zsoltárossal: „Világosítsd meg kérlek, szövétnekemet, világosítsd meg sötétségemet.“ (17. Zsolt. 29.)

Az emberi lélek nem találhat addig nyugtot, míg hajlamának és törekvésének végső okát meg nem találja. Minthogy pedig mindennek végső célja az Isten és ha ezt elismerni nem akarja, minden kutatás céltalan.

Kassai vallási felfogása olyan volt, mint Rousseau-é. Kereszténynek vallotta magát, de nem fogadta el egyik egyház tanítását sem. Rousseau bölcsnek hitte magát és rászédett bolond volt. Kassai pedig azt kérdezi magától a Nescionizmus egyik mottójában: Bölcsnek bolond vagyok? — Mindegyikből volt benne valami. Olyan volt, mint a bölcselkedése és vallása. De annyi bizonyos, hogy nem volt hitetlen sem, sőt ellenkezőleg nagyon elítélően nyilatkozik a hitetlenségről: „Borzasztó annak, kinek hite nincs, még borzasztóbb annak, ki abban sem bíz, kiben hinnie kellene.“ (Hullámok.)

Mikor egyszer megkérdezte tőle valaki, hogy milyen vallású, azt felelte:

— Nincs nekem vallásom. Katolikusnak születtem, de papíroson református vagyok. A katolikus hittételeket elfelejtettem, a református tanokat pedig soha sem tudtam.

De szívében katolikusnak tartotta magát, amit a kérésemre Együd Istvánról írt visszaemlékezésében is mond és halálos ágyán megerősít.

Nem hitt semmiben, nem bízott senkiben, mindenben kételkedett és így soha semmiben sem tudott megnyugodni.

Ebédnél ültünk egy alkalommal a terraszon, mikor a vadszőlő venyigéit áttörve felénk szállott egy üldözött galamb, míg az őt nyomon követő vércse vad vijjogással visszarepült. Kassai hosszasan eltűnődött ezen:

— Ha úgy volt rendelve, hogy a vércse elfogja a galambot, akkor miért nem fogta el? Ha pedig nem volt szabad elfognia, akkor miért üldözte? — töprengett és vígasztalatlan volt, mert sehogy sem tudott belenyugodni a dologba.

— Még a valóságról is kisül, — szokta mondogatni, — hogy csalási Annak sem lehet hinnünk, amit a tulajdon szemeinkkel látunk, az érzékeink is megcsalnak. A világot nem olyannak látjuk, amilyen, csak nekünk olyan, amilyennek látjuk. (Hogy milyen a világ a valóságban, azt érzékeink és a velük kapcsolatos értelem nem tudja megítélni.) Itt van ez a rajz! Hét kocka van rajta, de ha megfordítom, csak hatot látok. A tükör is rossz! Ha beletekintek, a jobb szememet balnak látom, nem úgy, mint ahogy más lát engem, hanem megfordítva.

(Karinthy Frigyes is azt hiszi, hogy a valóságot ellenőrző készülékeink, a szervek rosszul működnek. „Mikroszkóp, minden másképpen van.“) Az, amit az érzékeinkkel fölfogunk, nem is lehet egészen pontos, igaz, mert azt érzékeinkkel érzékeinken át átalakítottuk.

Hiába hívtam föl figyelmét Pláton tanítására, hogy ha testtel teszünk kísérletet valaminek a tudására, úgy ez megtéveszt és hogy a szemmel, füllel, más érzésekkel való tapasztalás tele van csalódással, csökönyösen megmaradt a kételkedés állapotában és sehogy sem birt belőle kivergődni. Köznapi példákra is hivatkoztam. Az álló vasúti kocsiban a mellettünk elrobogó vonat azt a benyomást kelti, hogy a mi kocsink halad. Tudjuk jól, hogy a nap álló csillag és a föld forog körülötte, mégis úgy látjuk és azt mondjuk, hogy a nap kél és lenyugszik. A tükörnél az arcfelek különbözősége okozza a látszatszalást. A kockáknál az a magyarázat, hogy

minden testnek három irányú kiterjedése van és két szemben egy-egy különböző kép vetődik róla. A bal szem valamivel többet lát a balfelől, a jobb viszont a jobbikból. A sík lapra rajzolt kép azonban ugyanazt mutatja a bal szemnek, mint a jobb. Mindezt azonban Kassai sehogy sem akarta megérteni, az optikai csalódást csalásnak minősítette és az állandóan tárcájában hordott gyűrött rajzot — mint tudományos fölfedezésének megdönthetien bizonyítékát — sopánkodva mutogatta. „Az érzékeink megcsalnak. Aki pedig egyszer megcsal, annak többé nem hihetünk“. A cogito ergo sum elve helyett a dubito ergo sum jelszavát hangoztatta és gondolkodás helyett tépelődni kezdett. Az lett úrrá fölötte, az zavarta meg a lelkét, az verte békóba egész gondolatvilágát, az ejtette rabul minden érzését. Ez után ment mindig, mint Hamlet a szellem után.

Az unalomig hajtogatta a szokrateszi igazságot, hogy semmit sem tudunk és amit tudunk, — tette hozzá nagy szomorúsággal, — talán az sem igaz.

A kételkedés úgy hozzátartozott a lényéhez, mint a moly a ripszgarnitúrához, vagy a poloska a pesti lakáshoz. Annyira kételkedő volt, hogy még a saját gondolatainak igazságában és így önmagában sem bízott. Igazolja ezt *A tünde gyermekálmok* című költeményeinek utolsója, mely a Hullámokban jelent meg és így szól:

„Hamvadó, pihenj nyugodtan . . .
Nem halott, mi újra él;
Hült szívekben élet dobban I
Bölcs, ki hisz, szeret, remél.*)

*) Ez utolsó sor igazvoltáért nem állok jót. Szerző.“

A sok tépelődés és kételkedés gátolta világos látását és teljesen megzavarta helyes ítéletét. Úgy járt, mint Tolsztoj, aki azt mondja magáról, hogy a sok szörszálhasogatás miatt elvesztette a fejét. (De Voglié *Az orosz regény* II. 90.)

Demokritoszt nevető bölcsnek szokták nevezni.

Kassait síró bölcsnek mondhatnók. Volt felesége, Jászai Mari, találóan tragikusfejú komikusnak keresztelte el.

Megható volt az a ragaszkodás, mellyel Jászai Mari iránt viselkedett. A legnagyobb tisztelet és becéző szeretet hangján szólt róla mindig, kegyelettel őrzött és féltve gondozott halála napjáig egy kopottas frakkot, melyet gyöngédebben simogatva mutogatott meg-hitt óráiban:

— Ebben a frakkban esküdtem örök hűséget az én Mirjámomnak.

Később, amikor már bizalmas baráti viszonyban voltam az öreg úrral, előszedett az egyik nagy ládája fenekéről egy szintén lakattal lezárt fadobozt:

— Ebben vannak Mirjám levelei. Legtöbbjét akkor írta, mikor a menyasszonyom volt.

El-elcsukló hangon fel is olvasott néhányat a méznél édesebben csepegő, epedő szerelmes levelek közül. Ez aztán arra indított, hogy megkérdezzem:

— Ha ilyen nagy volt közietek a szerelem, miért kellett akkor néhány évi együttélés után különválnotok?

— Nem voltunk egymásnak teremtvé, — volt a válasz. — Nem egyezett a természetünk, más volt a jellemünk. Ő könnyelmű és pazarló volt, én pedig józan és takarékos. Aztán nem is volt közöttünk igazi szerelem s ha volt, gyorsan viharzott el.

Ugyancsak a Hullámokban állapítja meg szabadon Szent Pál apostol nyomán, hogy: aki megházasodik, jól teszi, aki nem házasodik, az is jól teszi. „Mind a nős, mind a nőtlen életmódnak — mondja — megvan a kellemes és kellemetlen oldala; az tehát egészen gusztus dolga, hogy a kettő közül melyik a jobb. Az egyiket jobbról simogatják, balról ütik pofon, a másikat balról simogatják, jobbról ütik pofon. Fő dolog mindenkor, hogy ki-ki az erősebb oldalát tartsa pofra.“

De mi sem könnyebb, mint másnak tanácsot osztogatni. A vézna Kassai hiába váltogatta az oldalait, a hatalmas Jászai Mari szellemi pofonözöne ellen nem

tudott védekezni. A természetük, jellemük élesen különbözött egymástól. Más, még pedig ellentétes típus képviselője mindegyik. Míg Mirjám két kezével szórja, nem ismeri a pénz értékét és mindenféle haszontalanságra költi, addig Kassai az önmegtágadásig takarékos. Takarékos még a szerelemben is, míg Mirjám idegeinek a rabja és vérmérsékletének megfelelően apró kalandokban és szeretkezésekben tékozolja el túláradó érzelmeinek erejét. Kassai komoly, nyugodt, pedáns — ezzel szemben Mirjám szeszélyes, lobogó vérű, hisztériás. Még művészi hajlamaikban is kiütözik egyéniségük különbözősége: Kassai a falrengető kacajt fakasztó komikus, tragikus színész szeretett volna lenni, Jászai Mari, a legnagyobb magyar tragika pedig komikus.

Egyszer — mint mindig — komoly képpel állít be hozzám és panaszos hangon mondja:

— Engem nem temetne el a püspök.

— De nem ám — feleltem.

— De miért nem?

— Mert még nem haltál meg, Kassai bácsi. Régi vicc ez már! Újat kérek.

— Ez nem vicc, komolyan mondom.

— Ha meghalnék sem temetne el.

— Persze, hogy nem, mert nem kísérne ki a kisváci temetőbe, pedig te magad mondogatod mindig, hogy ott akarsz pihenni, mert az a legegészségesebb.

— Ezt csak tréfából szoktam mondani.

— De komolyan érted. Nem azért szereted a kisváci temetőt, mert az magasan fekszik, hanem azért, mert Kisvácon van a református temető és te nem katolikus, hanem református vagy.

— Hát ezt megint honnan tudod?

— Másképp nem választottak volna el Jászai Maritól.

— Hogy te mindent tudsz!

— Még a válás körülményeit is tudom.

— No erre kíváncsi vagyok.

— Kelemen Gábor volt az ügyvéded.

— Úgy van. Jó barátom volt.

— Nekem is, — feleltem és elmondtam a válasz részleteit, amint annak idején Kelemenytől hallottam.

Az írók és Művészek Köre, melynek helyisége a lebontott Nemzeti Színház emeletén volt, nemcsak a céhtagok, hanem más bohémeknek is találkozója volt. Kelemeny Gábor is gyakran megfordult közöttük. Kassai hozzáfordult és óvatosan megtudakolta, hogy mennyibe kerül egy válópörnek az ára? Kelemeny kijelentette, hogy csupán a bélyegköltésekbe, a többit ő díjtalanul végzi. Mikor a bélyegköltések mennyisége felől is megnyugtatta, Kassai végérvényesen elhatározta, hogy válik. A meghatalmazás kiállítása után 1878 októberében kölcsönös engesztelhetetlen ellenszenv jogcímén. Gerometa Titusz bíró a törvény rendelkezése szerint békéltetésre hívta be a feleket. A kellő idézésre a kítűzött határnapon Kassai megjelent Kelemenynyel és leült a vározsobában. Egyszerre belibeg Jászai Mari az ügyvédje oldalán. Kassai azonnal felugrik, elibeszalad és melegen üdvözli:

— Szervusz Mirjám!

— Szervusz Vidor — feleli Jászai Mari láthatóan örvendezve s jobbról-balról összeölelkeznek, majd egy sarokba vonulnak és ott bizalmas együttlétbe merülnek. Mikor Kelemeny ezt látja, megijed és rájuk szól:

— Az ég szerelmére! Ne turbékoljanak itt mint a gerlék. Hiszen válasz miatt jöttünk össze. Viseljék magukat az ügghöz méltó komolysággal, különben a bíróság sohasem fogja kimondani a válást.

— Jó, akkor majd szidni fogjuk egymást — mondja Kassai.

— Elég haragos pillantásokat vetek így? — kérdezi Jászai Mari.

Így enyelegtek egymással, mikor megnyílt a tárgyalóterem ajtaja és a jegyző kiszólt:

— Kossitzki Vidor!

— Jelen.

— Krippel Mária!

— Itt vagyok.

Erre beléptek. Gyilkos gyűlölettel forgatták most már a szemüket és öklüket rázva kiabáltak egymásra:

— Nem szeretlek!

— Utállak!

— Megvetlek!

— Gyűlöllek!

— Nem akarom folytatni a házaséletet!

— Nem kellesz sem testemnek, sem lelkemnek!

Így leplezték el mesteri módon igazi érzelmeiket, mint ahogy művészi foglalkozásukhoz illett. Nagyszerűen játszották meg szerepüket, de abban a pillanatban, mikor a bíró kijelentette, hogy elmehetnek, lehullott arcukról a képmutatás álarca, Kassai egy szempillantás alatt ott termett Jászai Mari előtt, mélyen meghajtotta magát előtte, udvariasan a karját nyújtotta és boldogan mondta:

— No, gyere Mirjám!

A volt házastársak jó viszonyban voltak válásuk után is. A nyugdíj fölvételi napok találkozóin mindig kitörő örömmel üdvözölték egymást. Egy ilyen alkalommal folyt le közöttük a következő párbeszéd:

— Szervusz Vidor!

— Szervusz Mirjám! Mi újság?

— Nagy újság van! Nem is tudod?

— Nem én, de majd megmondod.

— Férjhez megyek.

— Gratulálok! És mondd csak, szereted a vőlegényedet?

— Nagyon!

— No, akkor ne menj hozzá!

Így évődtek, tréfálkoztak egymással. Jászai Mari mindig fölkereste Kassait, amikor Vácon vendégszerepeit, sőt külön kijött hozzá Vácre. Kassai keblet dagasztó büszkeséggel beszélt mindig Jászai Mari megtisztelő látogatásairól. A nagy tragika azonban rút hálátlansággal viszonzta volt urának ezt a ragaszkodó

megbecsülését és szerető vonzalmát. Igaztalan vádakkal és szemenszedett valótlanságokkal feketítette be rokonszenves emberi vonásait és nemes férfiúi jellemét. Emlékirataiban írta róla ezeket a rút dolgokat, melyek közül néhányat, mint csípős csemegét, a lapok is közöltek. Az öreg azonnal fölkeresett és felháborodva olvasott fel egy-két ilyen szemelvényt.

— Miket írhatott még össze? — fakadt ki.

— Majd megtudjuk, ha elolvassuk. Két nap múlva nálad lesz a könyve.

Hálálkodva fogadta, de másnap már keserű panaszszavakkal hozta vissza:

— Borzasztó, hogy miket ír rólam össze-vissza ez a Jászai Marii De miért tette ezt velem? Miért? Én soha sem bántottam őt! Soha nem bántam vele rosszul! — és kétségbeesetten ismételte kifakadó kérdéseit: — Miért tette ezt velem? Miért? Lám Lujzika, a tuliíjós*), milyen másképp, milyen melegséggel emlékezik meg rólam! Nagyon rosszul esik ez nekem! Csak egy vigasztal, hogy nagyon drága, (ha jól emlékezem, 625,000 korona — mai értékben 50 pengő — volt az ára) s így csak kevesen fogják megvenni és olvasni. Ebben aztán megnyugodni látszott, de csakhamar futkosni kezdett a szobában és ki-kitört belőle az elkeseredettség:

— Miért tette? Miért tette? Hiszen akik nem ismernek, azt hihetik rólam, hogy én egy rút szörnyeteg, egy vérengző vadállat vagyok!

Még ma is fülemben cseng keserű kacagása:

— Hahh, hahaha! Én éheztettem őt. Megtagadtam tőle egy falat kenyeret, míg magam a kávéházban tojást reggeliztem, sonkát ozzonnáztam! Nem igaz! Nem voltam vele kegyetlen és igaztalan. Annyi az igaz, hogy — különösen házasságunk elején — szigorú voltam hozzá. De miért? Azért, mert tanítani és nevelni akar-

*) Csak ők ketten Blaha Lujzával tudták a rejtélyes tulitáj szó értelmét.

tam őt, hogy magamhoz szoktassam. Próbáltam is őt idomítani és átalakítani, de minden kísérletem hiábavaló volt, nem fogott rajta. Nem tudta levetkezni a természetét: könnyelmű és tékozló volt. Minden pénzét színpadi ruhákra költötte, sőt, — hogy ezt a szenvedélyét kielégíthesse, — nem átalott pályatársainktól, a kardalosoiktól, a színlaposztótól, mindenkitől, aki csak adott neki, kölcsönöket kérni. Hogy ennek véget vessek, én adtam neki kisebb-nagyobb összegeket *kölcsönképen*, hogy majd visszafizesse. Persze ez soha sem történt meg, engem pedig adósságba vert s a nevemet folyton meggyalázta. Hiába volt minden könyörgésem, tiltakozásom, fenyegetésem, szidalmam.

Egyszer azt vettem észre, hogy a jegygyűrűje nincsen az ujján. Rosszat sejtve, megdöbbenve kérdeztem:

— Te Mirjám, hol a jegygyűrűd?

A világ legtermészetesebb hangján válaszolta:

— Eladtam. Kellott színpadi ruhára.

Tehetetlen haragomban lehúztam a magamét is, odanyujtottam neki és azt mondtam:

— Itt az enyém is, add el ezt is! — és ő eladta.

Hogy mennyire jogos volt a szelídlelkű Kassai felháborodása, akkor értjük meg igazán, ha ismerjük a vádakát, amiket volt élettársa Emlékiratainak 30—33., 37. és 38. lapjain ír róla.

Jászai Mari, mint kezdő színésznő, 1867-ben összesett a három napi koplalástól. Egyik pályatársa biztatására bekopogtatott a Budai Népszínház igazgatójához, Balásy Antal méltóságos úrhoz, aki adott neki száz forintot, de nem ingyen. Az öreg kecske beléje szeretett és feleségül akarta őt venni. Csakhogy akkor el kellett volna hagynia a színpadot, ő pedig inkább megszökött tőle. Ekkor szövődött bele az életébe Kassai Vidor. „Kassai Vidor, a tragikusfejű komikus — írja — ismeretes volt feddhetlen jelleméről és tiszta életéről. Engem nagyon lenézett, nagyon megvetett, mint afféle nagy úr szeretőjét. Őt szemeltem ki megmentőmül. Nem sze-

relemből, azt még soká nem ismertem, hanem azt mondták róla, hogy a legműveltebb ember . . . Reszkettem a boldogságtól, ha egy könyv került a kezembe. Azt hittem, hogy csak egy van minden ilyen könyvből. Ezért akadt aztán egy ember, Kassai Vidor, aki után én jártam. Azt mondták róla, hogy „egy egész szoba könyve van“. Ettől kezdve csak ő mellé húzódtam, ahol találtam. Nappal és a színpadon.

— Mit akar tőlem a kisasszony? — kérdezte egyszer.

— A könyveit szeretném látni — feleleltem végtelen komolysággal. — Megengedi, hogy elmenjek magához? Azt is hallottam, hogy szépen fuvolázik és hogy festeni is tud.

— És nem félne hozzám eljönni? Azt mondják, hogy a Balásy méltóságos úr el akarja magát venni feleségül.

— Igen — mondtam — el akar venni, ha ott hagyom a színpadot. Mikor megmondtam, hogy a színpadot soha el nem hagyom, félholtra vertek. Mentsen meg, Kassai úr.

Nagyot nézett a becsületes kis Kassai. De hitt nekem és attól kezdve mindennap ő kísért haza revolverrel a zsebében. Mindig attól félt, hogy Balásy megtámadja, vagy éjjel felfogadott emberekkel agyonvereti.

Hat hétre hazamentem Győrbe az apámhoz, majd megesküdtünk a majornoki templomban. Mikor Kassai megjött az esküvőre, magával hozta a kolozsvári szerződéseket. Engem segédszínésznőnek szerződtettek, 70 forint havi fizetéssel. Neki volt 100 forintja, mint első komikusnak. Nem hiába jártam Kassai után. Amint megérkeztünk Kolozsvárra, kiöntött egy láda könyvet az üres szobánk közepére, egy gyékényre. Minden szabad időmet ennek a gyékénynek szélén ülve töltöttem. Soha ki nem törlődő, belém cikkázó tüzek futkostak csontjaimban, valahányszor egy új könyvet nyitottam ki. Ha az éhség nem kínozott volna, azt hiszem teljesen boldog szaka lett volna életemnek ez

a kolozsvári három év. De mindig éheztem. Se reggelim, se vacsorám nem volt. Minden garasomat színpadi ruhákra adtam ki, kivéve azt a 7 forint 50 krajcárt, amelyért a sűgónétól hozattam az ebédet, valami moslékfélét. Ketten fizettünk érte 15 forintot. Első szerepeket játszottam már, mikor az utcán összeszedtem a sajt- és kenyérhéjakat, otthon türe szűrtam, körülégettem és megettem. Kassai a kávéházba járt reggelizni, meg ozsonnázni, kávét, tojást.

Egész nap dolgoztam, tanultam, játszottam, takarítottam, éjjelenként mostam, varrtam. Ó, azok a nagy színpadi fehér ruhák, amelyeket magam mostam és vasaltam! Ma is visszaérezem azokat az oldalfájásokat, amelyeket vasalás közben éreztem. És életem társa, aki éjjelenként mellém bújt, hagyott koplalni, mintha csak éhen akart volna elveszíteni. Másfél esztendő alatt egyszer kértem tőle 20 krajcárt kölcsön valami enni-valóra, azzal, hogy majd elsején megadom. De addig annyiszor hánytorgatta fel mások előtt is, hogy kölcsön kértem egy kollégától a 20 krajcárt és megadtam neki. Zsebretette.

Ma, érett ésszel se bírom megérteni annak a becsületes, igazságos embernek irtózatos kegyetlenségét. Tudta, hogy egész éjjeleken varrtam és tanultam s hajnalban alig, hogy elaludtam, felébresztett ölelkezni. Követelte, hogy a felesége legyek, holott egy atom feleslegem sem volt, mert még csak ki sem aludhattam magam soha. Látta, hogy soványodom és sápadok és soha egy falat étellel, egy kis vacsorával meg nem ajándékozott volna.

Egyébként semmi kifogása nem volt ellenem és békességben éltünk.

Cselédünk természetesen nem volt. Ruhámat magam hordtam a színházhoz és vissza, nagy kosarakban, télen bokáig hóban.

1869 áprilisában esküdtünk és azonnal utaztunk

Kolozsvárra. Erről az utazásról feledhetetlen emlékem, hogy Szolnokon a pályaudvaron találkoztam Petőfi fiával Zoltánnal. Pár percig beszéltem vele, mert mi mentünk, ő pedig jött egy színtársulattal. Nagyon hasonlított Petőfi képeihez, de roppant sovány és sápadt volt. Nem akarta elereszteni a kezem, mikor a beszállásra sürgettek. Akkor éreztem élő ember előtt akkora lelkifelindulást, hogy beleijedtem. Mintha forró hullámok támadtak volna mellemben. A hálántékom lüktetett, a szemem megtüzesedett, a gondolatom megakadt! Petőfi eleven vérét érintettem most a kezemmel. Ha nem lettem volna Kassai felesége, vagyis feleség, aki a házasságot oly éktelenül komolyan fogta fel, mint általában az életet, úgy visszafordultam volna, hogy ott élhessek, ahol a Petőfi fia.

De miért is kellett annak a kőszívű tótnak feleség?! (Kositzky volt a családi neve.) Egy rossz kutyát sem érdemelt meg, nemhogy egy tisztaszívű, jó és szép, tizenhétéves emberi teremtetést. Ő ugyan elmondhatta, hogy felesége egy garasába sem került. Hacsak azt a két ajándékot nem számítja, amelyek közül az egyiket elválásunk után tíz évre a bécsi, a másikat ismét tíz évre a párizsi világkiállításról hozott. Első ajándéka egy szép kék wedgwood-váza, fehér görög alakokkal, a második egy nyelbe visszaugró színpadi tör, amelyet ma is használok. Későn felébredt lelkifurdalásból lett ajándékozóvá. Mint férjem azonban ezekkel a szavakkal mordult rám Kutyfalván: „Nekem nincs pénzem doktorra!” Oly beteg voltam, hogy a lábaim reszkettek a színpadon, a nyelvem akadozott, a szempilláim lecsukódtak és ő felléptetett.“

A 37. lapon jobban kiszínezve részletesebben írja le ezt a kutyfalvai jelenetet, melyet A két Móga című visszaemlékezésében is („A nép“ 1921. október 19.) bővebben bár, de lényegében ugyancsak így ír le:

„Szomorú emlék fűz ahhoz az úthoz, amelyet először tettem meg Kolozsvárról Marosvásárhelyre.

Fehérváry, az igazgatónk rabszolgatartó természet volt. Míg ő maga négylovas hintón hajtatott egyik helyről a másikra, addig minket, a társulatát, a ládás szekerek tetején utaztatott. A ruhatáros ládák egymáson, mi színeszek pedig azok tetején. És a ládák ugráltak és anynyira dobáltak bennünket, hogy délfelé már rettenetes nyilalást éreztem a mellemben. Mintha villámlott volna bennem keresztül-kasul. De azért csak mentünk estéig, egyhuzamban, mert Tordán kellett meghálni. Amint beértünk a nagykocsmába, én csak lekuporodtam az ajtó mögött a kályha sarkában és óriási gyengeség vett rajtam erőt. Nem panaszkodtam, de másnap majd meghaltam. Hajnalban megint kocsira tettek, a ládák tetejére és vittek tovább. Mintha ezer kés hasogatott volna belül, a hasamban és a mellemben. Félórát se mentünk, mikor kinyögtem, hogy tegyenek le az útra, hadd haljak meg ott, csak ne vigyenek már kocsin.

Letettek a kutyfalvai kocsmánál. Hallottam, amint a temetésemről beszélnek, de nem bírtam megmondani, hogy élek.

Aztán megint hallottam a kocsmárosné hangját: „Én még megpróbálom.“ A fejem alá nyúlt és bort töltött a számba. Éreztem a bor melegét és nyeltem.

— Hiszen ez él! — kiáltott a jó asszony. És én csak susogtam:

— Igen, élek.

Feledhetetlen, borzalmas szenvedés volt az elszállításom abból a pusztai kocsmából, be Marosvásárhelyre. Egy paraszt szekéren, keresztbe tett szál deszkán vitt az órákig tartó úton a férjem, holott, ha a kocsi fenekére egy kis szalmát dobás ráfektet, irgalmas lett volna. Mire megérkeztünk, megint elvesztettem az eszméletemet. És negyednapra amint magamhoz tértem: felléptetett.

Mikor az első nyár után visszamentünk, Kolozsvárra, azután a teljes elerőtlenedés után, talán amiatt, terhemenre vált a házaseset. Feltérdepeltem az ágyban és

összetett kézzel kértem Kassait, hogy hagyjon aludni. Könyörögtem neki, hogy váljon el tőlem, hadd éljek egyedül, hisz láthatja, hogy nem vagyok feleségnek való. Hallani sem akart erről. Akkor a vöröshajú kis Salamonhoz fordultam, az áldott jó színházi orvoshoz. Kértem, hogy legyen szószólóm Kassainál és értesse meg velem, hogy nekem kín a házaseset, hogy én nem szeretek senkit és hogy én csak színésznő akarok lenni, nem feleség. Végre beleegyezett, hogy külön menjünk lakni.

A szeretet hiányzott Kassaiból és ez rosszabbá tette, mintha útonálló lett volna.

Azóta néhányszor ingereit a kíváncsiság, hogy megismerjem azt az embert, aki valamikor férjem volt. Kimentem hozzá Vácra, ahol nyugdíjából él. Egyetlen fixa ideája a halálfélelme. Ezen nyargal folyton és meg sem látja az életet maga körül. Sem virágot, sem gyermeket nem kedvel. A természetben nem gyönyörködik s az emberi elme műveiért nem hálás. Egyetlen beszéd-tárgya a halál. Ma már spiritiszta lett a nagy bölcs. Érdemes volt neki annyi szép és jó könyvet elolvasni?“

Jászai Mari megállapítása szerint tehát a *szeretet hiánya tette Kassait rosszabbá; mintha útonálló lett volna* és hogy állításának nagyobb nyomatéka legyen, hozzátette: *sem virágot sem gyermeket nem kedvelt*. Annak, aki az öreg úrral csak egyszer is érintkezett az életben, már az első pillanatban meg kellett éreznie nagy emberszeretetét. Tudott dolog, hogy a fukarságig takarékos volt, hogy a fogához vert minden garast, még sem haladt el soha koldus mellett, hogy ne vetett volna egy-két krajcárt a kalapjába. Mikor már másodízben adott alamizsnát ugyanannak a kéregetőnek — ismerve filozófiáját és szűkmarkúságát — ugrasztani akartam:

— Hátha nincs is rászorulva!

De ő azonnal ellenvetette:

— Inkább adjunk száz érdemetlennek, mintsem

csak egy olyat utasítsunk vissza, akinek szemében felszáríthatjuk a könnyet.

Majd elgondolkodott s így szólt:

— Aztán, aki így lealázkodik, már érdemessé teszi magát, mert könnyöretre indít.

Virágot nem kedvet — mondja Mirjám. — Valóban visszautasította virágcsokrainkat, melyekkel kedveskedni akartunk neki:

— Nem szabad a virágot letépni, hiszen fáj az annak. Aztán nem is szép és nem illatozó, ha cserépbe tesszük. Úgy pompázik és illatozik, ha rajt hagyjuk a szárán. Egyik aforizmájában is megörökíti ezt a gondolatát: Emberiség még hússal élsz s a virágot letöröd: barbár vagy! (Hullámok.)

Nem kedvelte a gyermeket! — Igazat mond Mirjám, — nem kedvelte, hanem imádta. Bolondja volt a gyermeknek. Amikor ruganyos lépteivel végigment az utcán nem nézett se jobbra, se balra, de ha egy maszatos kis gyerek került a közelébe, azt azonnal meglátta, megállította, gyönyörködve nézegette, mosolyogva megcírógatta gömbölyű orcáját, cukrot kotort elő a zsebéből, becézve szólított, miközben különös kékes fény gyulladt ki jóságos szelíd szeméből. Búcsúzás után ismételtén visszatekingetett az ismeretlen gyermek után. Hát még amelyiket ismert, amelyikkel barátságot köthetett! Azzal aztán órahosszat eljártszott. Leült mellé, mesélt és mókázott. Majd felugrott, táncolt és tréfálkozott. Addig^ míg mind a ketten belefáradtak: a gyermek a kacagásba, az öreg a mulattatásba. Ilyen kis pajtásai, jóbarátai voltak Bartos Ferike, majd az én kis leányom, de még többen mások. Nagyon tudott az öreg Örülni a gyermekeknek, élvezettel hallgatta fecsegésüket és szívesen vett részt ártatlan játékukban. Azt tartotta, hogy a gyermek az Isten legtökéletesebb teremtménye, mert nem mocskolta be még az élet szennye, a lelke még egész, nincs megghasadva, a szeme még nincs lenyűgözve, ha az arcába nézünk, nem zavarodik meg. Tiszta

mint a napfény, üde mint a harmat, színes mint a virág és megható mint az imádság. Tökéletes, mert nincs benne semmi emberi rossz indulat: harag, hazugság, képmutatás, de ha van, akkor nem ő érte a hibás, mert születésekor hozta magával s így nem lehet bűnéül felróni, ártatlansága mentesíti.

A természetben nem gyönyörködik s az emberi elme műveiért nem hálás — mondja s a következő mondatban már azt állítja, hogy *annyi szép és jó könyvet olvasott*. Tudjuk, hogy rengeteg könyvet vásárolt, sokat utazott és fényképezett, bújta a képtárakat és könyvtárakat, azért akart Verőcén letelepedni, mert a Duna pompás panorámája gyönyörködtette. Végül Vácra is ezért jött s a Dunaparton vett szállást.

Kedélytelen, vigasztalan, meddő. Mindenki, aki csak érintkezett vele valaha ebben az életben, az ellenkezőről győződhetett meg. Jó kedélyét úgyszólván halála napjáig megőrizte.

Egyetlen fixa ideája a halálfélelem, egyetlen beszéd-tárgya a halál. Inkább mókázott a halállal, félni csak az élve eltemetéstől félt. Beszéd-tárgya, tépelődései jó-részt az élet értelmére vonatkoztak.

Ma már spiritiszta lett a nagy bölcs. Minden érdekelte őt, így a spiritizmus is. Foglalkozott is vele, de mivel nem tudta kielégíteni, abbahagyta és tiltakozott a spiritiszta vád ellen.

Így mehetnénk visszafelé és cáfolhatnák pontról-pontra az igazság fegyverével Jászai Mari minden állítását, melyek legtöbbszörnek ő maga mond ellent. Ez azonban messzire vezetne. Csak a Petőfi Zoltánnal való találkozását legyen szabad még kiragadnom: Nem akarta elereszteni a kezem — írja itt — Petőfi eleven vérért érintem most a kezemmel! Ha nem lettem volna *Kassai felesége vagyis feleség, aki a házasságot olyan éktelenül komolyan fogta fel* úgy visszafordultam volna, hogy ott élhessek, ahol a Petőfi fia — és ezt a fejezetet, mely A magam keresése címét viseli, így fejezi be: „Most

62 éves koromban mindent lehámozva magamról, ez a kevés maradt belőlem: a félnék, gyáva, szeretetrevágyó nő, aki hiába kereste a párját.“

Szépmondások ezek, de semmi közük a valósághoz. Aki csak egyszer is látta és hallotta a kiváló művésznőt, a nagy tragikát, fel tudja-e fedezni benne a legnagyobb fantázia segítségével is a félnék, gyáva nőt, akit ismerősei „Mari bácsi“ néven tiszteltek? A szeretetrevágyó és párját kereső nőt, igen föltaláljuk benne nagyobb mértékben is, mint ahogy kellene. Született színésznő létére kitűnően ért az alakoskodáshoz és mézes-mázos szerelmes leveleiben „élete egyetlen boldogság“nak nevezi Kassait, később azonban azt vallja, hogy sohasem érzett iránta szerelmet. Ezt el is hihetjük neki, mert soha senki iránt sem érzett. Mindig csak hisztérikusan kínoztta magát, mert senkinek sem tudta magát odaadni. Nyugtalan vére érzéki gyönyörök felé hajtotta, beteges természete (nimfomania) megkívánta a futó kalandokat és nem egyszer megszegte a hitvesi hűséget. Mégis áradozó és hízelgő levelekben biztosította olthatatlan szerelméről, fellengző szavakkal erősödött hűségéről és szívet epesztő szólalásokban rimánkodott, hogy fogadja őt vissza, — de a fölszarvazott férj nem bocsátott meg neki.*) Ezért kellett bosszút állania. Ezért!

Az önéletrajzok és vallomások igazmondásába vetett hitünket már J. J. Rousseau diszkreditálta. Csak Szent Ágoston és II. Rákóczi Ferenc tárja föl teljes őszinteséggel életének legelr ej tettebb eseményeit. Jászai Mari Emlékiratainak 180. lapján úgy nyilatkozik a magáéről, hogy sokszor elkezdte és minden két-három évben elolvasta és azt találta, hogy vonzalmai és ellen-szenvei, tetszése vagy fölháborodásai keresetlen és erőszakos lármának tűntek fel most előtte. Akkori fölháborodásait és elragadtatását igaznak találta ugyan,

*) Rédey Mária Kassainé ifjasszony (Budapest 1935).

de mint *író* arra a meggyőződésre jutott, hogy a sok superlativus nyugtalanná és fárasztóvá tette az elbeszélést. Talán ez az egyetlen beismerése helytálló az igazság mérlegének serpenyőjében. Egyébként egy illetékes kritikus így állapítja meg Emlékiratainak igazi értékét: „Sorai egy önmagával elégedetlen, keserű lélek egyhangú vallomásai. Indulatos és zsörtölődő. Született színesz. Örökké harcban áll önmagával. Szavahihetősége iránt kételkedni lehet.“ („Irodalomtörténet“ 1927 XVI. 147.)

Megbízhatatlansága különösen kirívó a Kassairól írt visszaemlékezéseinek előadásában. Ezekben igazán nincs szerencséje az igazmondáshoz, ezekben teljesen elfogult és határozottan rosszindulatú.

Talán kelleténél hosszasabban foglalkoztam Jászai Mari vádjainak cáfolgatásával, de baráti kötelességemnek tartottam a megboldogult jó és igazi emlékét megtisztítani a mocsoktól, mellyel a rosszindulat árnyéka elsötétíteni igyekezett s hogy a baráti részrehajlás látszatát is elkerüljem, kénytelen voltam, az érvek súlyos ütegeit felsorakoztatni s az Emlékiratok szavahihetőségét kellő értékére leszállítani.

Érdekesnek találom megemlíteni, hogy amikor Jászai Mari meghalt, Kassai is beutazott Budapestre a temetésére. Koszorút nem vitt, hanem egy kicsi papiroszeletre ezt írta ceruzával: *A viszontlátásra nemsokára!* — *vagy ki tudja?* — és egy gombostűvel odaerősítette Vidor Pálné koszorújára. Egészen Kassai ízű ez, de — *sine ira et studio* — megállapíthatjuk, hogy Jászai Mari nem is érdemelt tőle többet.

Kassai lelkének legmélyén, mintha folyton morajlott volna valami, aminek a hangja erősebb, mint a szavaké. Csak ritkán nyílt panaszra az ajka, akkor is amikor faggató kérdésekre felelt. Teljes tudatában volt a maga művészete erejének s ezért bántotta, hogy nem nyílt alkalma Istenadta tehetségéhez méltó alkotásra és sekélyes operettekben kellett mókáznia. „Csúffá kell

magam tenni, — szokta mondogatni, — hogy mások röhögjenek.“ Fájt neki, hogy nem tudott bejutni a Nemzeti Színházhoz. Vízvárival szemben mellőzték, mert a veje volt vagy lett az igazgatónak.

— Pedig olyan rugékony vagyok, mint a gumilapdaí — mondta s ezzel felpattant a helyéről és átugrotta oda-vissza álló helyből az asztalt, majd a támlás székeket. Hány ember tudja ezt megcsinálni 80 éves korában? El kellett fojtani a vágyam és kénytelen voltam a Népszínház operettjeiben ugrándozni, de a *bukásom sikerével* — vigasztalódott — megkönnyítettem Jászai Mari útját, hogy odajusson, ahová való és ezzel — tette hozzá ironikusan — némi szolgálatot tettem a drámai művészetnek is.

Jászai Marit tudvalévőén elszerződtette a Nemzeti Színház Budapestre, de ezt Kassainak csak akkor mondta meg, amikor már aláírta a szerződést. Kassai budapesti vendégszereplése nem sikerült, nem angazsálták.

— Hát most mit fogsz csinálni? — kérdezte Jászai Mari — menjek veled vissza Kolozsvárra, vagy itt maradjak?

A bölcs férfiú válasza ez volt:

— Ha velem jössz, szebben cselekszel, de ha itt maradsz, okosabban.

Békés természete és szelíd lelkülete hozta magával, hogy egész pályafutása alatt senki ellen sem intrikált. Pályatársai azonban nem mind voltak vele szemben kollégiális érzülettel. A legtöbb színész módfelett irigy és féltékeny. Ilyen volt Solymosi Elek is, aki Kassaival állandóan hadilábon állt. Egész Budapest beszélt a kis Kassai és a hosszú Solymosi engesztelhetlen gyűlölködéséről. Mikor megkérdeztem tőle, hogy mi volt az oka az ellenségeskedésüknek, kelleetlenül csak annyit mondott, hogy: „Rossz kolléga volt“.

Csak hosszabb vallatás után beszélte el, hogy Solymosi irigyelte az ő sikereit és hogy magát nagyobb-nak tüntesse és fölibe emelkedjék, — amit magas tér-

metével úgyis elért, — igyekezett játékát lekicsinyelni s őt magáig elgáncsolni. Ezt szószerinti értelemben is megtette. Így, amikor futott, elibe tartotta a lábát, hogy elbukjék. Amikor énekszámát adta elő, megragadta és magasba dobta. Másszor meg a két hosszú lába közé szorította a fejét és megakadályozta szerepe játszásában. Ismét másszor gyengéden simogatni kezdte a fejét és lecsúsztatta a parókáját, hogy előtűnt a kopaszága. Sokszor meg azzal rontotta el a szerepét, hogy hátulról belécsípett. A Kassai rovására elkövetett ilyenféle tréfáinak és mókáinak szeri-száma nem volt. A nézők azt hitték, hogy ezek a darab cselekményéhez tartoznak és mulattak rajta, de Kassai szenvedett meg érte.

Nemcsak fizikai fájdalmat kellett méltatlanul elviselni, hanem nagy lelki erőt is kifejteni, hogy ezt a fájdalmát elfojtva, folytathassa játékát és ne süljön bele a szerepébe.

Nagyon kedvesen és híven jellemzi Kassait, mint színészt és embert az ő nagy színjátzó társa, Blaha Lujza:

„Ma jót mosolyogtam a próbán, — írja Naplójában — Kassai jelenésénél tartottunk, egyszer csak hallom, hogy összeszólkóztak a rendezővel. Kezdett érdekelni a dolog. Én még sohasem hallottam Kassait ilyen hangosnak; nagyon nagy baj történhetett! Odafigyelek, hallom, hogy a rendező ezt mondja Kassainak:

„Kérem rendesen próbálni és nem markírozni; a partnere nem tudja magát mihez tartani!“

Kassai visszavág: „Jaj, kérem, a színész nem azért van, hogy a próbákon kiadja minden erejét. Akkor tessék a próbákért is fizetni úgy, mint az előadásért. Fizetségért járom nappal is a bolondját, de máskülönbem nem!“

Kassai nagyon dühös volt. Egész próba alatt belé, burkolódzott felleghajtójába, fel egészen a fülehegyéig. Ez a köpönyeg árulta el rendesen a Kassai jó, vagy rossz kedvét.

Ha a kalap csücskéig volt beleburkolva, akkor az azt jelentette, hogy ne szóljon hozzá senki. Ha pedig a háta közepén libegett és láttatta pettyes kék nyakendőjét, akkor víg volt a világ és víg volt ő kelme is. Ilyenkor mondott, mesélt olyan kedves dolgokat, hogy az ember halálra kacaghatta magát. De ez nem nagyon sokszor történt meg. A próbákon az a szokása, hogy fel s alá járkál, magába el-el mosolyodik, nyilván ilyenkor valami hamisság jut az eszébe, amivel estére a közönséget fogja meglepni. Kérdeztem is tőle, hogy hol a macskába szedi azt a sok csipri-csupri kedves kis dolgot, aztán hogy tudja az állatokat utánozni. Elmondta, hogy ő ezt otthon szokta, amikor egyedül van, próbálgatni. Gondoltam magamban, jól nézünk ki; ha rákezd az állatokat utánozni, csoda, ha a házbeliek meg nem rémülnek, hogy miféle menaszéria van a házban.

Én nagyon szeretem Kassai Vidort. Szeretem benne a művészt és szeretem a jó embert. Mint színész a legjobb partner, akit csak el lehet képzelni. Diszkrét és finom és bárha nem hajhássza a hatást minden mondásával, minden mozdulatával eléri azt. Vigyáz arra szörnyen, hogy a partnere elől el ne játszón valamit és vigyáz arra is, hogy a maga játékaival ne rontsa el a más játékaának a hatását. Aztán nagyon szeretem benne azt, hogy igazán jókedvű ember, ami a komikusok közt bizony ritkaság. A legtöbbje elsavanyodott családapa, tele búval-bajjal és csak muzájából mókázik. Kassai azt adja, amit érez s amit az ötletessége eszébe juttat. És hogy mennyit juttat az eszébe ez az ötletesség, azt semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy minden este más-más. Egyazon szerepét se játssza el ő egyformán, midig talál valami újat a felcicomázására.

Nemcsak a színpadon jó kolléga ő, hanem a színpadok mögött is. Úgyes-bajos dolgainkat olyan érdeklődve hallgatja végig, mintha mind az ő baja volna és tanáccsal szolgál; no meg a szegényebbeknél egyébbel. Esténkint beül a női társalgóba és ott várja, amíg reá-

kerül a sor. De az ügyelőnek sohasem kell őt hívnia, pontosan ott van a helyén a végszóra. Itt a társalgóban elmókázik, elmulatatja a kardalosnékat, újságírókat, akik oda járnak és egész repertoárja van a mulattatásukra. Amikor pedig lemosta az arcáról a festéket, komoly művészemberré lesz egyszeribe. Már nem mókázik, hanem okosan diskurál minden irodalmi, művészi dologról. A mások sikereit nem irigyli, azokat szívesen elősegíti. Igazán, pompás egy emberi . . .“

Igazgatói közöl nagyra becsülte Evva Lajost, de Rákosi Jenőre nem emlékezett valami nagy szeretettel.

— Folyton jó tanácsokkal terhelt és utasításokat adott, hogy játszam a szerepeimet. Mindenáron föl akart engem fődözni! Minthogy én meggyőződésemm ellenére nem voltam hajlandó neki mindenben engedelmeskedni, nem voltunk jó barátságban. Ezzel szemben Rákosi Jenő azt mondja, hogy Kassai nem pajtáskodó, barátságtalan, magába vonuló, majdnem mogorva volt az érintkezésben. Művészetét mintha únta, sőt lenézte volna; inkább polgári kenyérkeresetnek, mint a siker és dicsőség tényezőjének tartotta volna. Szófián, mogorva volt a próbákon és nem volt rávehető, hogy táncoljon, mert azt gondolta, hogy kötelessége ugyan részt venni a próbákon, de fizetést azért kap, hogy az előadáson járja a bolondját. Ez az ő magaviselété mindennel ellenkezett, ami a színészetben rendes és természetes. (Láttuk, hogy Kassainak ezt a helytelenkedését Blaha Lujza sem helyeselte.)

Igaz, hogy Rákosi szigorú igazgató volt és nem becézte a társulat tagjait. Senkivel sem barátkozott, legkevésbé Kassaival. Szenvedélye volt, hogy folyton tehetségek után kutatott és örült, ha az irodalom vagy a művészet új értékeit ő fődözte föl. A hála érzelme is készítette erre, mert nem tudta elfelejteni, hogy ő maga báró Kemény Zsigmond pártfogásával emelkedett ki az ismeretlenség homályából, amikor az ő Ezópusát a világ elé bocsátotta.

Kassait azonban nem abból a fából faragták, hogy engedje magát fölfödöztetni, s amikor művészi öntudatában önérzetesen visszautasította kitanításait, eljátszotta a mindenható direktor kegyét. S míg mások kapaszkodásukkal célt értek, addig ő visszamaradt és nem tudta nagy tehetségének szárnyait kibontani. Erre vonatkozik ez az aforizmája: „Ki nem tud fúrni, az tudjon túrni. Ha víz vagy csak, igyekezzél valamelyik tengerhez tartozni.“.

Ő maga nem törtetett, nem túrt, hanem külön vizeken evezett, mindig a maga útját járta s ez biztosította is számára a sikert. Ennek abban rejlett a titka, hogy komolyan fogta föl föladatait, folyton tanulta szerepeit és kitartóan gyakorolta a kéz- és arcjátékot. Sokan bizony a sűgóra bízták magukat, ami bosszantotta őt. Ezért sűgta oda Porzsolt Kálmán igazgatónak, aki mellette állt, mikor a jelenését várta a „Kukta kisasszony“ 25-ik, ünnepi előadásán:

— Még 25 előadás és tudni fogjuk a szerepeinket.

1922 decemberében a Népszínház magalapításának ötven éves jubileumára is komolyan készült. Már hetekkel az előadás előtt a kávéházban folyton hadonászott a kezével, torz pofákat vágott és érthetetlen szavakat mormolt. A vendégek azt hitték, hogy megbolondult. Jöttek is ezt tudomásomra juttatni. Mikor számonkértem furcsa viselkedésének az okát, elmondta, hogy nem tudott kitérni a színészek pártfogójának, Ilovszky Jánosnak a kérése elöl, föl kell lépnie és most a szerepét tanulja.

— Ez bizony nagyon keservesen megy. Nem fog már a fejem! Aztán 30 év óta elszoktam a színpadtól!

Nagyon ideges volt. Kitért belőle gyötrő skrupulozitása és keserűen panaszolta:

— Sehogy sem megy. Azt kellene mondanom: Ni ott megy a király! és a nyelvem mindig arra jár: Ni, ott szalad a király! Félek, hogy belezavarodom.

Hiába igyekeztem megnyugtatni, hogy mondja úgy, amint eszébe jut, a lelkiismeretessége tiltakozott ellene, tovább emésztette magát, tanult, gyakorolt és aggodalmaskodott.

Óriási sikert aratott; a közönséget könnyekig megkacagtatta és meghatotta. A lapok a legnagyobb elismerés hangján írtak róla: oly tüzzel, elevenséggel és friss tehetséggel játszotta szerepét, — írták, — hogy senki sem akarta és tudta elhinni, hogy az öreg színész bizony már a 83-ik évét tapossa.

Mikor aztán idehaza üdvözöltem őt, megkérdeztem

— No Vidor bátyám volt-e lámpalázad?

— Igazad volt, hiába izgultam. Mikor az ügyelő a nevemen szólított és én fölléptem a színpadra, abban a pillanatban kiszakadt az utolsó 30 év az emlékezetemből és úgy éreztem magam, mintha azóta is mindig játszottam volna.

Kassai Isten kegyelméből való színész volt. Minden új alakítása eseményszámba ment, minden alakja örök emlékezetében maradt annak, aki csak egyszer is látta. Nem ismert rossz szerepet, mert a rosszból is tudott jót csinálni. Noha már pusztá megjelenése kiváltotta a jókedvet, igazi humora még sem külsejéből, hanem egyéniségéből folyt. De a hatást nem szemfényvesztéssel érte el, nem értéktelen vásári üveggyöngyöket csillogtatott, hanem fárasztó munkával és sok tanulmánnyal önmagából termelt ki nagyértékű valódi kincseket, mint ahogy a kagyló fájdalom árán adja az igaz gyöngyszemet.

Mint komikus hajlott ugyan a torzításra, de nem túlzott és játéka nem volt üres bohóckodás, mert jellegzetesen torzította alakjait s így azok meggyőzők voltak, úgyhogy a szatíra erejével hatottak. Alakjait az életből vitte a színpadra. Egy-egy alakot erősen szemügyre vett, de nem másolta le egyszerűen, hanem céljainak, szerepeinek megfelelően átalakította. Sokáig hordozta őket a lelkében és érlelte az agyában, hogy az-

fán pompásan és finoman megjátssza. Típust csinált belőlük s közülük nem egy a színpadról az utcára került.

Arra nézve, hogy milyen nagy előkészülettel és körültekintő óvatossággal dolgozta ki az alakjait, Rexa Dezső érdekes esetet mond el: „Egy ízben egy zseb-metszőt játszott, aki a tolvajnyelv egyes szavait vegyítette a beszédébe; reálisan állította be az alakot és a hatás elmaradt. Akkor még a pestizmusokban nem foglalt akkora tért az, amit ma jassz-nyelvnek nevezünk. Ezt a szerepet csak egy este játszotta így, másnap már egészen átformálva nyújtotta a közönségnek: egy külvárosi vágású galiciánert rajzolt meg, aki a jiddisch-deutsch kifejezéseket keveri a magyar szóval és olyan törülmetszett alakot teremtett hirtelen, amilyennek akkor a pesti publikum már szívesen elképzelte.

El volt keseredve. Panaszkodott:

— Nem lehet komolyan komédiázni, — mondotta a szokásos szarkasztikus hangján, — ezeknek nem az igazság kell, de komédia... Hát majd komédiázunk!...

Ilyenekkel számolt, mikor egy szerepet kidolgozott. Nem mert soha erősebb vonásokat bele vinni a játékába, csak lassan ment rá azokra és lassan lett azokból az alakokból élő igazi alak . . . (Pesti Hírlap 1928 augusztus 5.)

Ez is egyik oka volt annak, hogy Kassai nem szerette a próbákat és ezért nem látta előre a próbákból panaszkodó direktora, Rákosi Jenő, hogy mit fog csinálni a szerepből? De ezért is voltak klasszikusok az alakításai! Mindegyik alakját átértette és átérezte. Alkotásainak vakolatába, miként a középkori várfalakéba, belevegyítette a szíve vérét. Alkotó és ember-ábrázoló képességének szerencsés összetalálkozása avatta őt igazi művésszé. A régi nagy színészekre emlékeztető, nagy koncepciójú, mély, tiszta, az ábrázolandó jellem minden legelrejtettebb tulajdonságait, a legfinomabb vonásokat is felfogó értelem, meleg érzés jellemzik. Az ábrázolás eszközei határozottak, élesen

tisztán, világosan jellemzők, mint a nagy festők művei, a színek melegek, pompásak s a természetnek megfelelően hívek.

Leírhatatlan színpadi sikerei voltak, a közönség valósággal rajongott érte. Ha csak a színpadra lépett, már nevetett, ha kinyitotta a száját tombolt, ha egy mozdulatot tett, szünni nem akaró kacagástól volt hangos a nézőtér. De őt nem tették elbizakodottá és fennhéjázóvá a sikerei. Nagyon szerény volt. (Pedig király is volt — Beóciában!)

Noha magabamélyedő és kevésbeszédű volt, mégis megértő lélekkel nézte az élet furcsaságait. Szerette derűs oldaláról tekinteni az eseményeket és éles tekintetével azonnal fölfödözte a legkomolyabb dologban is a furcsaságot s mindjárt erre az oldalára fordította. Kedvére való társaságban csakhamar felmelegedett, névéhez híven azonnal vidorrrá változott és elméje sziporkázni kezdett az eredeti ötletektől. Ha egy találó kifejezésről vagy elmés gondolatról olvasott valamelyik könyvben vagy újságban, bosszantotta, hogy az nem az ő agyából pattant ki. Viszont tiltakozott az ellen, ha egy szellemes mondást vagy anekdotát neki tulajdonítottak, hogyha azt más mondta vagy mással történt, de leginkább bántotta ha az ő esetét Újházi vagy Vízvári nevével hozták kapcsolatba. Még azért is haragudott, ha valamit nem úgy adtak elő, amint azt ő mondta. így a Lili operettből általa szállóigévé vált ezeket a szavakat: „millen idő, millen idő“ így mondotta „millen üdő, millen tüdő“ és ezt senki sem vette észre.

Lássunk mutatóba néhányat a szellemeskedései közül.

Beállít az irodámba s a tenyerét felém nyújtva megszólal:

— Kérek pénzt.

— A betéti könyvből? — kérdezem.

— Nem! Én adok időt! — mondja és odamutat

az íróasztalom fölé függesztett kis táblára, melyről ez a szentencia olvasható: „Az idő drágább a pénznél.“

*

A siketnéma-intézet igazgatójának fölterjesztésére díjtalanul kapott ebédet a nőtlen tanárok asztalánál. Egy teremben étkeztek a növendékekkel. Akkor este ezt a megfigyelését közölte velem:

— Nem siketnémák azok! Siketnek siketek, de némáknak nem némák, mert úgy ordítóznak, mint egy haragos huszárőrmester.

*

A Csók-növendékek képkiallítást rendeztek a siketnéma-intézetben. Kassai gyönyörködve nézegetett egy akt-képet, mely az alakot revers oldalán ábrázolta. A mellette álló Jakab tanár dicsérni kezdte:

— Ez a kép meglepő, jó, szép!

— És hű, szinte a megszólalásig — folytatta az öreg a magasztalást.

*

Az 1911 évi kecskeméti földrengés hullámai Vácra is eljutottak. A hajnali órákban volt érezhető. Mindenkire más hatással volt. Én is felébredtem rá, de azt hittem, hogy teherautó reszkettette meg a szűk Széchenyi utcai öreg házunk repedező falát és bosszankodtam, hogy megzavarta álmomat.

— Te rád milyen hatást tett, Kassai bácsi? — kérdeztem tőle.

— Én bizony örültem neki, — felelte, — mert azt hittem, hogy egy menyecske mozog mellettem az ágyban.

— És ha úgy lett volna, mit csináltál volna?

Méla rezignációval felelte az öreg:

— Hát akkor is — örültem volna.

*

Egy alkalommal nem jelent meg a Múcsarnok-kávéházban, melynek napos vendége volt. Farkasfalvi Imre számon kérte:

— Miért nem volt itt tegnap?

- Budapesten voltam.
- Budapesten? Hiszen nem volt másodíka, hogy be kellett volna mennie a nyugdíjáért.
- Nem is azért mentem.
- Hát miért? — kíváncsiskodott a másik öreg.
- Fürdeni.
- No, azért kár volt Pestre menni. Itt is megfürdhetett volna.
- Itt nem! Itt nincs fürdő, csak Fürdő-utca van. Utcán pedig én nem fürdök!

*

A Karay-Kraker utcai Zalánfy-ház falának üregében Szent Flórián szobra volt elhelyezve. (Ettől a szobortól kapta az utca két évszázadon át használt nevét.) Kegyeletien kezek a szobrocskát ismételten ellopták, a tulajdonos kedveszegetten nem helyezett belé többé újat. Kassainak szemet szúrt ez a vakablak-szerű mélyedés s amikor kérdéseire megmondtam, hogy mi volt rendeltetésének a célja, fölkiáltott:

— Milyen buzgók ezek a váciak, még a szentek szobrait is ellopják!

*

Mikor Farkasfalvi Imrének A váci országgyűlés című könyve megjelent, az érdeemes szerző egy példánnyal kedveskedett Kassainak. De mindennap számon kérte, hogy hányadik lapnál tart? Mikor befejezte az elolvasást, megkérdezte:

— Hát talált-e benne olyat, amiért érdeemes volt elolvasni?

— Hogyne! Megtudtam belőle, hogy a Tragorok már a 15. században is urak voltak.

(A könyvben ugyanis említés van Báthori Miklós váci püspökről, aki székesegyháza díszítésénél, a Trau városi (Traguri) Jánost és Jakabot foglalkoztatta.)

*

A háború alatt Scheffer András asztalos és temetkezési vállalkozó kezére került a Múcsarnok kávéház.

Ebben az időben a hatóság eltiltotta a haboskávét, de a pincér megszokásból mégis megkérdezte Kassai bátyánktól:

- Habbal vagy föllel tetszik parancsolni?
  - Hozzon habbal!
  - Kérem ássan, a hab el van tiltva.
  - Hát akkor hozzon föllel.
  - Kérem ássan, az nincsen.
  - A teremburáját, hát akkor hozzon szemfödellel!
- rendelkezett rendületlen nyugalommal.

*

Egy alkalommal találkoztam vele az utcán és elkísértem a kávéházba. Leült az asztalhoz. Kihúzott az egyik zsebéből egy csomagot, a másikkból is. Letette az egyiket maga elé jobbra, a másikat balra és odaszólt a pincérnek:

- Pista, hozza a kávémat!
- A pincér egy nagy bögrét tett elibe.
- Ez extra kávé? — Kérdeztem.
  - Az, mert magam is extra vagyok.
  - Hát a papírzacskókban mi van?
  - Az egyikben cukor, a másikban kenyér. Nemsokára kávé is hozok magammal és ide csak fizetni járok.

*

Érdekes salamoni ítéletet hozott 1918-ban, amikor Pauer Imre egyetemi tanár a házat a múzeumnak ajánlódta. Egyik választmányi gyűlésen a fölött vitatkoztunk, hogy lehet-e, szabad-e a Papnevelő-utcát az ő nevééről elnevezni? Én ugyanis mint elnök azt indítványoztam, hogy a Szeminárium-utcát, mert Pauer ennek egyik házában született és él, s épen ezt a házat ajánlotta föl a város közművelődési céljaira, nevezzék el az ő nevééről Pauer Imre-utcának. Ezzel szemben Kestler István szemináriumi igazgató azzal érvelt, hogy Galcsek Györgynek szerzett joga van, mert egy közgyűlési határozat az ő nevére keresztelte el ezt a utcát

ha elmulasztották is a jelzőtáblákat kitenni. Kassai bácsi nem szólt bele a vitába, de a gyűlés befejezésekor meg nem álhatta, hogy el ne mondja a maga sajátos véleményét:

- Meg kell osztani azt a Szeminárium-utcát.
- Hogy-hogy? — kérdezték tőle kíváncsian.
- Hát az egyik oldala legyen Galcsek-sor, a másik pedig Pauer-sor.

*

Egyik közgyűlésünk után azt mondja:

— Te olyan lelkiismeretesen számon tartod, hogy Kazinczy, Petőfi, Mikszáth, Rákosi stb. mikor járt Vácon és mit írt Vácról? Ezek után várom, hogy mikor kerül a sor Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Ady s a többiekre, akik nem voltak Vácon, hogy megtudjam, miért nem jöttek ide és miért nem írtak semmit Vácról?

*

Ha valamelyik ismerősével összetalálkozott az utcán s az megkérdezte tőle:

- Hogy van? — síri hangon nyöszörögte:
- Köszönöm, rosszul.

*

Népszámláláskor minden kérdésre megadta a feleletet a maga módja szerint. A vallás rovatba ezt írta: Most református. Kora? Két hetes, (t. i. 77 éves.) Volt-e katona? Csak színpadon. A hivatalos közegek — becsületükre válik — nem kifogásolták ezt a vallomási ívet. Jól megmosolyogták és fölterjesztették fölöttes hatóságuknak.

*

Kassait karakterizáló kedves visszaemlékezést közöl Csoór Gáspár. „A kilencvenes évek végén — írja — Gárdonyi Géza, Géczy István és Kassai Vidor elhagyták a New-York-kávéházat és az Orient-kávéház sarokablakában, a bejárat mellett, ültek mindennap félkettőtől háromig. Szertartásosan rágyújtanak pipáikra, megisszák pikkolójukat, aztán intenek a gye-

reknek, aki szalad fölteríteni a sakkot. Nekikönyököl nagy élvezettel Gárdonyi meg Géczy s húzogatókatoloztatják egész három óráig a barnássárga figurákat. Óriás füstfelhőkbe borítják előbb egymást, majd a csatateret és megfélekedve minden lojalitásról, király, királyné öfelségeiket. Közben meg sem mukkannak. Nem szól Kassai, a kibic se, csak nézi nagy figyelemmel, szinte meredt szemekkel a partit, mint ahogy tán Attila apánk nézte valamikor a katalauni szörnyű csatát Csak néha bólint helyeslően, vagy rázza hegyes fejét rosszalóan egy-egy húzásra. Mintha az Úristen is őt teremtette volna oda szakértő döntőbírónak a küzdők harca felett. Egyszer aztán kisiet az asztaltól Géczy. Odaszól Kassaihoz:

— Vidor bácsi, húzz addig, míg bejövök.

Kassai biztos nyugalommal leül a Géczy helyére s elkezd lóugrásokat csinálni egyenes vonalban, a bástyákkal, viszont szabályos derékszögben ugrat a ló helyett, a futót meg hallatlan önkénnyel szalajtatja a sárga-fekete kockákon össze-vissza, mint egy megbolondult kengyelfutót.

Gárdonyi csak néz, csak hőköl. Bejön Géczy is, az is ugyanazt csinálja. Majd egyet gondolnak, összenéznek, nagyot nevetnek, úgy támadnak rá együtt az öreg úrra:

— Vidor bátyám, hisz neked fogalmad sincs a sakkról!

— Hát mondtam én, hogy van? — nézett vissza az öreg rájuk bosszúsan s visszaült a maga helyére, *tovább kibicelni*. És ott kibicelt még egész esztendeig, nagy figyelemmel, hol helyeslően bólíngatva, hol rosszalóan fejét rázva a húzásokhoz. (Gárdonyi-relikviák, Pesti Hírlap Vasárnapja 1926 július 18.)

*

A húzásokról két szócicet is csinált az öreg. Vácról be-bejárt Budapestre, hogy felkeresse régi bará-

tai törzsasztalát és leadjon egyet-egyét az ő kínrímeiből vagy szóvicceiből.

Egyszer is megjelent a törzsasztalnál.

— Na, hogy vagy, hogy vagy? — kérdezték mindenfelől. Mit csinálsz mindig?

— Hát csak — húzok, húzok! — felelte rejtélyesen.

— Húzol?! Mit húzol?

— Hát — *nyugdíjat* . . .

*

Ditrói Mór, a Vígszínház igazgatója, ki az Országos Színészegyesületnek is elnöke volt, észrevette, hogy Kassai, az ő régi jó barátja, valahányszor csak találkozik vele, kerüli a tekintetét. Egyszer, amint megint elébe került az utcán, meginterpellálta:

— Te, Vidor, miért sütöd le mindig a szemedet, ha találkozol velem? Csak nem lettél öreg napjaid a szemérmes?

— De igen! — vallotta be Kassai Vidor — szégyellem magam, ha veled találkozom!

— Szégyelled magad? Miért?

— Mert te vagy a színészek nyugdíjgyesületének az elnöke.

— Nem értem . . .

— Szégyellem magam, mert már olyan régóta húzom a penziót!

*

Kassai jó barátja volt a híres De Caux Miminek, aki nyolcvanesztendős volt már és csöndesen éldegélt Újpesten. Kassai kijárogatott hozzá, elbeszélgetni a régi jó időkről. Egyszer kérdi tőle valaki:

— Mondd öreg, mikor láttad De Caux Mimit?

Az öreg megvakarja a fejét:

— Sokat jártam hozzá azelőtt, — mondja — de nyár óta nem voltam nála. Tudod, mióta az a Prielle-dolog történt ... Az emberek mindjárt rosszra gondolnak . . . még hírbe hoznak velem!

Mikor divat volt a ballon-captif Budapesten, kiment egyszer Leszkay direktorral a Városligetbe Leszkay be is ült a megkötött léghajó kosarába és fel akart szállani rajta. Hívta Kassait:

— Gyere no te is.

— Nem megyek. Félek.

— Ugyan mitől félsz? A földhöz van kötve . . . teljes a biztonsági

Kassai leintette:

— Tudod, az olyan egyoldalú biztonság. Már én majd csak akkor szállók fel rajta, mikor *felülről is meg lesz kötve* . . .

*

Még kolozsvári színészkorában történt vele, hogy Veres Zoltán festő barátjának műtermében beleesett a nyitva felejtett csapóajtón át a fürdőszobának szánt malomárokba. Némi vergődés után Veres segítségével talpra állott. Ezt a kalandját mesélte el egyszer a kávéházi törzsasztalnál. Persze erősen nagyítva és szépen kiszínezve.

A műterem egy vár lovagterme lett, a malomárokba a hömpölygő hullámú Szamos folyó, a bal-
esetből merénylet, ő maga a habokban küzdött . . . Ekkor egy végsőkéig felizgatott kollégája közbeszólt:

— De hogy kerültél ki?

— Nedvesen — felelte csendesen Kassai.

Még Ciceróról sem jegyzett föl Plutarchosz annyi szellemes mondást, mint amennyit elmondani tudnánk még Kassairól. Halálos komolysággal mondta el mindig még a legkacagtatóbb tréfákat is. Élvezet volt hallani kitűnő előadását. De ő maga is belemelegedett, hogyha hálás hallgatósága volt és főként, ha kolozsvári emlékeiről beszélt. Pompás eseteket mondott el Bodorfi Henrikről, Krasznay Ferencről és többi pályatársairól, íme egy a sok közül.

Gyakran voltak gróf Teleky intendáns vendégei.

—Nyolctól ötig tegeződés! — mondta a gróf. Ez azt jelentette, hogy öt óráig tart a mulatság.

Krasznay, akit a gróf különösen szeretett, rendszerint elázott és lemaradt a próbáról. A színházi törvényszék gyakori pénzbüntetésre ítélte s e fölötti elkeseredésében, de, — mert a természete is megkívánta, — italozott. Persze hitelbe. Az intendáns sok kocsmaszámláját fizette ki a magáéból. Krasznay színész-jubileumát ünnepelték. Mikor a jókedv tetőpontjára hágott, a gróf felállt és ékes szavakkal felköszöntötte őt. Beszédét egy nagy boríték átnyújtásával így fejezte be:

—Hogy azt a sok víg órát, melyet neked köszönhetek, megháláljam, olyan ajándékban akarlak részesíteni, aminek haláloed után is hasznát veheted. Pénzt, vagyont hiába adnék, mert tudom, hogy elinnád.

Nagy volt a gaudium, mikor a kíváncsi Krasznay kibontotta a borítékot és felolvasta az okiratot, mely a Házsongárdban egy sírhelyet biztosított a számára.

Másnap még a jutalom játékára sem jelent meg, pedig már kezdeni kellett volna az előadást. Aggodalmaskodva gondoltak a jó cimborára, mert attól féltek, hogy valami baleset érte és sietve küldték a kelleket a lakására. Hallja ezt egy statiszta és megszólal:

—Nincs annak, instállom, semmi baja. Ott húzatja magának és dalol már pitymalat óta a Biasiniben.

—De honnan veszi hozzá a pénzt? — kérdi az egyik.

—Hisz félmesszöt sem adnak neki már hitelbe — csodálkozik a másik.

Míg így tanakodnak, visszaérkezik a gyorslábú kellekes és pihegve szól:

—Instállom a Krasznay úr eladta Biasininek az örök sírhelyét.

*

Szerette a gondolkodásra készítő talányokat és tréfákat. A repertoárjából való ez is.

— A minap bementem a Káptalan-utcába az egyik óraműveshez, hogy órát vegyek. Elibém tesz kettőt.

— Az egyiknek száz korona az ára, a másiké kétszáz, — szólt lakonikusan.

Az egyik óra szebb volt a másiknál, de mit tegek, mikor nem volt több száz koronámnál? Hát megvettem az olcsóbbikat száz koronáért. De sehogyszem voltam vele megelégedve. A kétszáz koronás óra jobban tetszett, azt akartam megszerezni. Néhány nap múlva visszamentem hozzá és azt mondtam neki:

— Én adtam önnek száz koronát, itt ráadásul adom még ezt a megvett órát, az kétszáz korona. Meggondoltam a dolgot, adja ide, a kétszáz koronás órát!

Az óraművész előbb nagyot nézett, aztán számolt. Neki is kijött: száz és száz az kétszáz, — aztán ide adta a kétszáz koronás órát.

— Igaza van uram, tessék.

— Azóta van kétszáz koronás óram száz koronáért.

Sok mélyen szántó gondolatot termelt az agya. Legtöbbjét a Hullámokban gyűjtötte össze, de jelentékeny számmal találunk bölcs mondásokat, ötletes és szellemes aforizmákat a Nescionizmusban is. Mindmegannyi az ő szkeptikus érzelmi világának mélységéből pattant ki.

Kassai a költészet múzsájával is kacérkodott. Ha megszállta az ihlet, felkapott a Pegazusra és megajzotta lantjának húrjait. Komoly költeményeket is írt, de — mint ahogy komikushoz illik — leginkább tréfás versikéket faragott. A költemények közepes költői elmeszülemények. Van bennük több szép gondolat, melyeket tetszetős modorban tudott kellő formába önteni.

Műfordításokkal is kísérletezett, különösen Heinét kedvelte. Nemcsak verseiből fordított, hanem könnyed

költészetének hatása alatt állott. így a nagy német költő cinikus hangján a Klapphozok könnyed fordulatával zengi „Tavaszi dal“-át:

Látod a rózsa mint pirul az ágon?
Fénylik a harmat szendén a virágon;
Természet bája, hő szerelem tükre,
Rajtad legel most valamennyi ökre.

Ilyen ez a költeménye is:

Szeretlek ifjú lány!
— Másként nem is lehet —
Szemedben ég a láng,
S nem alszik, csak veled.
Te engem nem szeretsz,
Óh! ezt jól értem én!
Te oly szép s ifjú vagy,
S én, bár nem szép, de vén.
Se baj, hogy nem szeretsz,
És nekem te kellesz:
— Mindkettőnk részéről —
Jó ízlésre vall ez.

Álljon itt végül a tankölteménynek nevezett „Egyszer-egy“ című versének eleje:

Ni gyönyöröm,
Mi örömöm,
A fejemet
Ha nem töröm!
Egyszer egy: az egy,
Friss szamóca, meggy!
Hímes mező, ezüst harmat,
Rét virága: egész garmad,
Fecskecsoport torony körül,
A szív dobog, a szív örül!
Gyermeksereg vidám kacaj,
Hajnalbíbor pacsirtadal,
Kis pillangó verőfényen
Kis virágról szállva mégyen,
Tiszta égen bárányfelhő,
Daru, fecske hogyha megjő,

Lánykámat ha táncra várom,
 Szemérempír hajnalálom,
 Május napja, enyhe éjjé,
 Ébresztő, halk szép zenéje,
 Világos ég kék mosolya,
 Virágos szép két nyoszolya,
 Piros kalács fehér bélé,
 Karácsonyra, szent estére.
 Ha száll a gond, ha száll a baj:
 Könnyön tör át a friss kacaj.

Ni gyönyöröm,
 Mi öröömöm,
 A fejemet
 Ha nem töröm!

Friss szamóca meggy,
 Egyszer egy: az egy!

*

Kétszer kettő: négy,
 Kőrisbogár — légy!
 Tavasz ébred madárdalon,
 Rózsailleslet, lakodalom,
 Virul erdő, virul az ág,
 Felröppen a tiszavirág.
 Szellő legyint, repül a szél,
 Szerelemről susog, beszél,
 Lángszerelem tüze lobban,
 Ifjú szíve elsőt dobban,
 Dobog a szív lobog lángja,
 Halk igent súg a leányka.
 Tett és beszéd esik balul,
 Ajkra szánt csók tenyérbe hull;
 De még ezt mind fölülmúlja
 Szép mennyasszony koszorúja:
 Csókba fült vallomás égből szakadt kéje,
 Szerelemnek első, elhamvasztó éjje!
 Tízszáz ezer az tízezer,
 Kőrisbogár — légy!

Láng ha lobbant: lesz zsarátnak,
 Ifjú sarja kis családnak;

Gyermekszemek, arcod tükre;
 Rámosolyog örömdre!
 Hozzá ha gond, baj nem gyötör,
 Mindez csupa tiszta gyönyör!

Kétszer kettő: négy!

*

Háromszor három az kilenc,
 Cél nélkül futsz, de nem pihensz! stb.

A tréfás versikéket nagy gyorsasággal gyártotta, mert bámulatos ügyességgel és könnyedséggel faragta rímeit. Noha nem maradandó értékűek és nem biztosítanak helyet költőjüknek a Parnasszuson, hatásukban elképesztők. Be is mutatok néhány ilyen kínrímes verset, melyet kortársainak elnevezése szerint az irodalomtörténet mint külön műfajt, „kassaiáda“ megjelöléssel fog elraktározni.

A Népszínházzal szemben állott Orient kávéházat, ahová esténként el-eljárt újságot olvasni és szerény vacsoráját, (egy pohár tejcskét és egy zsemlyét) elkölteni, így örökítette meg:

De illatos az Orient,
 Nem szagolt még az orr ilyent.

Más:

Kávéházban Egyed ül,
 S pikolót iszik egyedül.
 Utána megiszik egy meleg groggot
 S elemei egy téli rokkot.

Az anthológia további remekei:

Egy úr elment Arábiába,
 Arab megszólítá. Hiába!
 Az úr némán marad, búsul,
 Mert nem tudott arabusul.

Szerelmes a marabú,
 Szivemben, ah! mar a bú.
 Bort iszom hamar abbú,
 Meggyógyít hamarabbú.

Egy úr, kinek haja gyér,
Így szól: Bájos bajadér,
Mit nem adnék hajadér,
Többet, mint a hajad ér.
Hajam lepi hajh a dér!

Most költöztem ki Megyerre,
Csak úgy nézem, ki megy erre?
Hej be piros a meggy erre,
Ha szeretsz, íme gyerre!

Néha, de csak ritkán, nem tejet rendelt vacsorára, még ritkábban csemegét is kívánt utána. Ehhez azonban már társat keresett. Rendesen a Népszínház cseh díszletfestője állott kötélnek. Így hozattak felibe. Kassai a nagy eseményt így énekelte meg:

Megosztottunk a csemegén,
Mi kettecskén: a cseh, meg én.

(Pesti Hírlap Vasárnapja 1932 augusztus 28.,
Budapesti Hírlap 1920 április 6.)

Ismereteinek mennyiségét és tudásának változatoságát tekintve a műveltség magas fokán állott. A magyaron kívül beszélt németül és szerbül, értett franciául és olaszul, olvasott latinul és görögül. Szellemi tápláléka nagyon változatos volt, amire érdekes világot vet a könyvtára. Mikor a Peskó-házba hurcolkodott, én vettem meg tőle néhány száz koronáért. Olyan volt ez, mint egy jól fölszerelt antikvárus-bolt. De csak létszámra volt rendezetlen, mert csoportosítás után kitűnt, hogy gondosan volt összeválogatva. Képviseleve volt benne a tudomány minden ága: a teológia és filozófia, az archaeológia és asztrológia, matematika és fizika, a kémia és geológia, az ornithologia és botanika, a politika és história, az etika és esztétika, a geográfia, koreográfia, sőt pornográfia, a socializmus és spiritizmus stb. De értékes művészi könyveitől nem vált meg. Ezek közt Shakespeare és Moliere, Goethe és Lessing, Katona és Madách, Csokonai és Kisfaludy, Szigeti és Szig-

ligeti művei mind megvoltak. Ezekhez szép vászonkötésben, Dériné naplója, Weber Demokritosza, továbbá Andrád, Beöthy László, Bernát Gazsi, Vas Gereben anekdotái, a Bolond Istók és Borszem Jankó, az Üstökös és Kakas Márton, a Herkó Páter és Fliegende Blatter stb. csatlakoztak. A legtöbbje kötve volt. A fűzött példányok mindegyike föl volt szépen vágva. Amit azért kell megjegyezmem, mert néhány újságban ráfogták, hogy föl sem vágta könyveit. Nagy élettapasztalata mellett mélyen fekvő témák is érdekelték, s ezért sokat olvasott és sokat tudott. Ő ugyan az ellenkezőjét állította magáról: „A tanulást, ezt a szabadalmazott lopást, (mert szerinte másnak a tudását tulajdonítjuk el,) nagyban kultiválom és most már sokkal többet — nem tudok.“

Váci magányában lapszerkesztéssel is foglalkozott. A Színészeti Lexikon jegyezte föl róla, hogy itt Don Bolero álnév alatt a rövidéletű Színházi Hírnököt szerkesztette.

Nyomatásban megjelent művei ezek: „A BANK-BAN. Dráma ütt szhokkaszban és egy előverschengisch. Irthott a Khottona Mózsi. A barbárból magyarorszahagoschíotí a Rákhóczy Phinkelesz.“ Ebből az erőltetett címből is megértjük, hogy Katona István Bánk bánjának írávesztálását találjuk a kis nyolckrét nagyságú egy íves füzetben, mely évszám nélkül 1889-ben jelent meg kézirat gyanánt Budapesten Schmidl Sándor nyomdájában. A „Hullámok“ című költeménykötet és aforizma gyűjtemény szintén Budapesten jelent meg 1890-ben kis nyolckrét alakban. Az „Irgalmazzatok!!!“ címmel meg nem tartott felolvasás Vác, 1904. Május 16. kelettel Glückselig M. budapesti nyomdájából került ki egy kétrétre hajtott íven. A „Rákóczi-induló**“ szövegét előbb Budapesten 1896-ban sokszorosítáíafa, majd a kilencszázas évek elején Vácon, Mayer Sándornál nyomatta ki. A „Furcsaságok Nescionizmus serio fantastico humoristico tragicomico világnézet. Kassai Vi-

dór emlékiratainak függeléke. — Emlékirat, mely a végén kezdődik“ című kis nyolckrét nagyságú könyvecskéjét a Pestvidéki Nyomda készítette 1927-ben. Eredetileg „Tarka-barka csetiések és botlások“ lett volna a címe és csupán emlékiratait tartalmazta volna, de meggátolta benne örökké ingadozó természete és határozatlansága. Attól tartott, hogy a benne szereplő élő személyek megharagudtak volna rá s esetleg az ügyességgel is meggyűlik a baja:

— Tudod, — mondotta, — tarka és színes a színész élete. Nem minden mondása és cselekedete tűri a nyomdafestéket. Én pedig nem hagyok ki egy szót sem az enyémből. Citáltam erre a latin közmondást: *Litera non erubescit* (a betű nem pirul el.) és Goethét, aki azt mondja, hogy nincsenek alantas, rút vagy közönséges tárgyak: a költő mindent megszépít, amihez csak hozzányúl.

Hogy biztosítsam mégis múzeumunk számára az emlékiratok kiadását, odaadtam neki Swift akkoriban

— 1914-ben — megjelent teljes kiadású Gulliver utazásait. Ezekkel a szavakkal hozta vissza:

— Érdekes volt, csak arra nem emlékszem már, hogy miért adtad?

— Azért, hogy elolvasd, mert az erkölcsiség szempontjából ebben is vannak olyan részletek, melyeket kifogásolni lehet.

— Igaza van, — felette szelíd tekintetet vetve rám, — a templomba is beviszem minden testrészemet, a megnevezhetleneket is.

Aztán elmondta korszakalkotó találmányát:

— Úgy fogok tenni, hogy az illetlen szavakat lefordítom franciára és görög betűkkel nyomatom ki.

De ebbe a zseniális megoldásba sem tudott bele nyugodni s emlékiratainak csak a befejező részét adta át kinyomatásra. Ezt aztán kiegészítette bölcs mondásaival, furcsa ötleteivel, visszaemlékezéseivel, elbeszélésekkel, költeményekkel stb. Azt hitte a jó öreg

hogy egy új bölcsészeti rendszert talált ki s ezért adta kis könyvének alcíméül a főcímnél sokkal vastagabb betűkkel nyomtatott „Nescionizmus“ címet. Evvel a címmel akarta jellemezni és kiemelni a semmit sem tudás bölcsészeti megállapítását. Hiába mondtam neki, hogy az agnosticizmus ismert filozófiai rendszer és azt jelenti, hogy hiábavaló az igazság keresése, annak a megismerése lehetetlen, mert minden tudomány csak relatív igazságokat ad és a külső világot csak mint érzékelést ismerjük, — ő mégis makacsul ragaszkodott a maga elnevezéséhez.

Új filozófiai rendszer kidolgozásához nem volt meg a kellő képessége, hiszen hiányzott hozzá az iskolázottsága. Ha sokat is tanul az ember, megtanulni csak keveset tud. Ő is sok bölcsészeti könyvet összeolvasott, sőt tanulmányozta is két kedvelt filozófusát Kantot és különösen Schopenhauert, magába mélyedve szakadatlanul keresett, kutatót, gondolkozott, elmélkedett, okoskodott, töprengett és sóhajtozott, ám ezek a zavaros gondolatai összekuszálva zsibongtak az agyában, csak a hajszállhasogatás felé vitték. Ez a bölcselkedés még nem tette őt bölccsé s ha amatőr-filozófusnak, a bölcsesség berkeiben sétálgató magántudósnak tekintjük is, az ő rapszódikus gondolatai és aforizmái összegyűjtve sem mutatnak új világfölfogást és nem alkotnak önálló filozófiát.

Mikor megjelent a könyve, ezt írtam róla: Egy negyed század óta él közöttünk a régi magyar színészet egyik kiválósága, Kassai Vidor nagy megbecsülésben és szeretettől övezve. Mióta itt éli közöttünk nyugalmas éveit, napról-napra följegyzi naplójába gondolatait és tapasztalatait.

Történeti eseményekben sovány ez a napló, inkább eszmék és gondolatok, érzelmek és reflexiók gyűjteménye, de nem életnélküli raktára.

Ezeket a váci eseményeket és megfigyeléseket most sajtó alá bocsátotta, hogy mások is gyönyörköd-

jenek szellemes mondásaiban s okuljanak bölcs megjegyzésein.

Az élet igazságait hol elmélyedő komolysággal, hol játszi könnyedséggel tárgyalja csakúgy, mint ahogy a víg dolgok fölött is néha vidáman, néha pedig teljes komolysággal, de soha sem unalmasan, hanem a figyelmet mindig lebilincselő módon mondja el véleményét. Tárgykörének sokfélesége miatt nagyon nehéz bírálatot mondani erről a könyvről, mely nemcsak címében, hanem tartalmában és tárgykörében is furcsa és szokatlan: komoly is, víg is, próza is, vers is. Van benne tudomány és művészet, teológia és spiritizmus, történet és anekdota, filozófia és matematika, szóval az irodalom és tudományok minden ágára kiterjed.

Olyan különös műfaj, amelyet !nem lehet elskatulyázni semmiféle osztályba. Valóságos quodlibet ez, mindenki azt választhatja ki belőle magának, ami ízlésének leginkább megfelel és tetszése szerint ítélni szépnek és jónak, vagy egyes megállapításaiban tévesnek és nem helytállónak, de azt mindenestre el kell ismernie róla, hogy eredeti és mindenek fölött lebilincselő, gondolkodásra készítő, szórakoztató és mulattató.

Mint a könyv kiadója és a Rákosi-család régi barátja, küldtem egy példányt Rákosi Jenőnek is és kértem, hogy írjon róla. Rákosi „Kassai Vidor“ címen egy kedves tárcát írt a Budapesti Hírlap 1927 évi december 11-i számában. Személyes természetű visszaemlékezések és művészetének méltatása után ezzel fejezi be: „Meghasonlott, tépelődő, filozófiára hajló lélek volt ő, akit a világ, a teremtés, az élet s a halál problémái üldöztek, amikor a színpalak mögött a kezében tartotta és kilépve a nyíltszínre a fejére csapta a csörgő sapkát, amelyre a sors ítélte szegény fejét. És most, amikor otthagya a színpadot és visszavonult, hogy Vácon takarékosága és lemondásai gyümölcseiből megéljen szerényen haláláig, íme a sors újból megtréfálja, ráküldi a háborút, a forradalmakat, a de-

valvációt és megtakarított pénze semmivé lesz s őt oda juttatja, ahova a többiek, a könnyűvérű hejehujázó bohémek jutnak: a keserves öregségre. De könnyű annak, aki sohasem gondolt, míg fiatal és erős volt, arra, hogy megfog öregedni, de nehéz annak, aki annyit áldozott a fiatalság élvezeteiből arra, hogy öreg korát nyugodtan, békében élhesse le. De szert tett annyi filozófiára, hogy a sors nem tudja leteperni: tovább birkóznak egymással. Fogja magát és megírja és közrebocsajtja a *Furcsaságokat*, az ő töprenkedéseinek és életének filozófiáját. Nagyon komoly problémái ezek egy gondolkozó léleknek, életről, halálról, illúziókról, igazságról és hazugságról és mindenről, amibe beleütközik a rendesnél különb agyvelő. De nem pedáns, nem nagyképű, nem fontoskodó, nem affektáló filozófálás ez, hanem őszinte, egészséges, természetes elmefuttatás, felcifrázva gúnnyal, elmésséggel, tréfával, ötletekkel és klappanciákkal, melyekbe a prózát bele-bele tömöríti. Éppen olyan ez a könyv, mint aminő Kassai művészete volt. Halálosan komoly gondolatok groteszk, tréfás, furcsa cifrázatokkal. Mintha csak azt fotografozta volna papirosra, mely a színpadon az övé volt, a teljesen egyéni kassaiizmust. Ember, akiben ölelkezik a tragikum és a komikum, aki mentül komorabb, annál mulatságosabb, aki míg az élőket jókedvre fakasztja, maga addig a halálra szegzi belső tekintetét. A színpadon testi megjelenésében komolyba burkolt lélekkel vidámságát adta közönségének, könyvében most gondolataiban komolyságát adja vidám formák között. Hazugság és Igazság karonfogva úgy sétált az ő alakjában végig az életen. Mert azt mondja ő e könyvében: „Hiszen minket a hazugság, az illúzió inkább boldogít, mint az igazság. Ezért legkedvesebb emberek a gyermekek, mert tele vannak illúzióval és fegyverök az ártatlanság.“

A Nescionizmus c. emlékiratainak a vége sem jelent volna meg soha nyomtatásban, ha nem félt volna attól,

hogy az írás eltűnik a papírról. Az ezerkilencszázas évek elején kezdett és nyugdíjas életével lezárt, emlékiratait — mint említettem — diósgyőri merített papírra tustintával írta, utóbb azonban közönséges papírt és rossz tintát használt. Ez a papír 30 év után sárgulni kezdett, a tinta pedig megfakult. De azért nem magát okolta, hanem azt kívánta, hogy a tinta- és papírgyártást az állam ellenőrizze. (Előszó.)

A könyv kinyomtatása is különös módon, Kassai sajátos modorában történt. Mint minden cselekvésében, ebben is megnyilvánult az ő töprengő határozatlansága, kételkedő természete és nagyfokú bizalmatlansága. Panaszkodott, hogy nagyon lassan halad elő a munka. Megkérdeztem Dercsényi Dezső nyomdatulajdonostól, hogy mi okozza a késedelmet?

— Kassai kevés kézirati lapot ad és csak akkor ad továbbiakat, ha az előzőket már kiszedték s így mindig várni kell, míg egy ívre való összegyűlik a nyomtatásra.

Kassainak erre az volt a felelete:

— Nem merek egyszerre többet odaadni, mert fölhasználhatja a gondolataimat. A maga neve alatt közli valamelyik lapban, mielőtt az a könyvben megjelent volna s akkor engem plágium vádjával illethetnek.

Ez az aggodalom vagy óvatosság készítette őt arra, hogy az *Irgalmazzatok* című nyomtatványát ezzel a mondattal fejezze be: „Megjelenése előtt Dr. Hermann Antalnak fölolvastam.“

Valamikor régen — 40-50 év előtt — vásárolt Firenzében egy Amor-szobrocskát. Kicsi faládjában adta póstára. A talián szemeláfiára csomagolta be nagy gonddal, de itthon mégis zörögni kezdett benne valami, ha megrázta. Ezért azután az öreg halála napjáig sem merte fölbontani:

— Hátha épen az orra tört le?

Töprengéseit, habozásait, bátortalanságát szinte betegségig vitte. Aggodalmaskodó természete vitte rá,

hogy a nevét agg korában megmagyarosítsa és művészi nevét valóságos nevévé tegye. A múlt század végén több magyar daltársulat működött Oroszországban. Míliermann Ferenc, aki együtt működött Kassai bácsival a Népszínháznál, szintén szervezett egyet és évenként hazajárt Vácra, hogy társulatát kiegészítse. Az ottani színészet: viszonyok nagyon érdekelték az öreg urat és biztatásunkra elhatározta, hogy kimegy vele néhány hétre. De aggodalmai voltak.

— Hátha Moszkvában megszólít Predics vagy Pétervárt Ridegvári és Kassainak szólít? Engem nyomban elfog a rendőrségi Azt hiszi kémkedni mentem, mert az útlevelemet csak Kossiczki névre állíthatják ki.

Hosszas rábeszélésemre megengedte, hogy lépéseket tegyek a névváltoztatásra. Zádor János polgármester a legnagyobb előzékenységgel támogatta, hogy a képviselőtestület a város kötelékében fölvegye és mint váci illetőségű a belügyminiszter jóváhagyását megkapja.

Hatványozott mértékben nyilvánult meg a bizalmatlansága, ha anyagiakról volt szó. Soha senkinek sem adott könyvet. (Igaz, hogy ő sem kért soha senkitől. Velem kivételt tett. Szabályt erősítő kivételt.)

Ha dolga volt a takarékbán, mindig bejött hozzám az igazgatói szobába; de csak akkor, ha már kint a hivatali helyiségben elvégezte a dolgát. Hiába hívtam előbb. Egyszer azután okát adta ennek:

— Annyi ember kezén megy keresztül a könyvem! Odaadom az egyiknek, attól átveszi egy másik, az is ír bele valamit, azután odaadja a harmadiknak, aki egy nagy könyvhöz viszi. Figyelem, nézek utána, egyszerre csak egy negyediknek a kezében látom. Az is csinál vele valamit, azután odaadja a szolgának, az beviszi hozzád. Nekem meg semmi sincs a kezemben. Hátha a sok közül közben megüti valamelyiket a guta? Így vagyok a vendéglőben, meg a kávéházban is, — panaszkolt még. — Odaadok a pincérnek egy 20 koronást a 28

filléres kávéért és mondom neki, hogy adjon vissza. Erre ő azt feleli: azonnal jövök — és elszalad a pénzzel. Én meg nézhetek utána. Hátha vissza se jön vele többet!

Nagyfokú bizalmatlanság lakozott benne minden és mindenki iránt. Említettük már, hogy nem volt fukar, de jól megnézte, hogy mire adja ki a pénzét. Annyi bizonyos, hogy nem fecsérelte el könnyelműen, de legkevésbé szeretett vele kérkedni. Az bosszantotta a legjobban, ha gazdagnak mondták és ezen a címen próbálkoztak visszaélni a barátságával és jószágával. Ezek azután porul is jártak!

Kapás Sándor szobrász addig kérte hízelgő szavakkal, míg megengedte neki, hogy megmintázza a szobrát. Azzal az érveléssel hatott rá, hogy a maga nevét ismertté teszi majd a tárlaton. Az öreg föl-följárogatott hozzá a barátok klastromának egyik szobájában berendezett „műtermébe“ és ült neki. Minthogy azonban a kiállításra nem fogadták el a szobrot és Kapás nem tudott vele mit csinálni, Kassainak ajándékozta. De mégis célzásokat tett némi tiszteletdíjak irányában. Kassai csak hallgatta. Közben kihúzott a zsebéből egy szivart. (Szabadkőműves szivar volt, t. i. aminőt a kőművesek is csak szabadon szoktak szívni.) Mint szokása volt, ketté vágta és az egyik felére gyújtott. Mikor megsokalta Kapás hosszas értekezését a „gubá“-ról, ismét benyúlt a zsebébe, kihúzott belőle egy szivart és ünnepélyesen átnyújtotta neki. Kapás megköszönte és csodálkozva bámult a szivarra. Kassai megszólalt:

— Nézheti is! Ez nem közönséges szivar. Vagy látott még egy embert, akinek én valaha szivart adtam?

Ez nem fősvényiség volt Kassai részéről, mint Kapás gondolta és mondta, hanem bölcs kioktatás, kemény lecke, — mert Kassai tudott gavallér és bőkezű is lenni.

Hogy az ő nemes lelke mélyén sok melegség lakozott, azt mindenki tudja, aki vele gyakrabban

érintkezett és őt igazán ismerte. Erre nézve több példát lehet felsorakoztatni. Deréki Antal említi „Kassai Vidor koporsója“ című nekrológiájában, hogy mikor mindketten a Népszínház tagjai voltak, a hónap vége felé pénzzavarba jutott fiatalabb kollégáik oda sompolyogtak mellé és a fülébe súgták:

— Kassai bácsi, adjon kölcsön elsejéig 40 krajcárt.

— Kölcsönt elvből nem adok senkinek — válaszolta komolyan, azért jóságosan mosolyogva. De ekkor már előkutatott a mellényzsebéből négy ezüsthatóst, letette a földre és így folytatta:

— Kölcsön nem adok, de nézd itt elvesztettem négy hatost, ha akarod megtalálhatod. (Újság 1928 augusztus 2.)

*

K. Pap János pedig azt jegyezte fel a többi között a róla írt nekrológiában, hogy neki vacsorát fizetett. Ezt az érdekes esetet így mondja el:

„Mint kezdő színészt elhívott Csokonai-utca 4. szám alatti lakására, hogy felolvassa legújabb költeményeit. Én nagy érdeklődéssel meghallgattam s megdicsértem az igazán szép, érdekes verseket. De nem ezért fizette a vacsorát, hanem, mikor vége volt a felolvasásnak, így szólt:

— Most jöjjön az Orientbe, fizetek vacsorát. Azt is megmondom, hogy miért. Már más színésznek is felolvastam verseimet, mindegyik meghallgatta végig türelemmel, de a végén mindegyik azt mondta: „Kassai úr, adjon öt forintot kölcsön“. Ön az első, aki nem kért öt forintot.

Vacsora után erővel a markomba nyomott tíz krajcárt, mivel — úgymond — most ő miatta dupla kapupénzt kell fizetnem.“ (Pesti Hírlap 1928 augusztus 26).

*

Egy zimankós téli estén Derékivel sétálgatott a Kerepesi-úton, mikor egy szegényesen öltözött asszony

suhant el mellettük. Az egyik karján rongyos kendőbe burkolt kis gyereket szorongatott magához, a másikon pedig piros almával telt kosarat cipelt. Mikor a legközelebbi ház kapuján harsány hangon eladásra kínálta az almáit, Kassai magához szólította, a lakására hívta és ott megvette tőle az összes almákat.

Melegen érző szívéről tanúskodik a sok között az is, hogy öreg nőtestvérét, Hermint, szerény tehetsége szerint állandóan támogatta. Szűkös nyugdíjából halála napjáig minden hónap elején küldött neki néhány forintot. Színházi ruháit s egyéb értékes kellekeit mind szétszította Vácra vetődött pályatársai között. Kezdő tehetségeknek pártfogója volt és jóakarató tanácsokkal látta el őket. K. Pap János említi, hogy így szólt hozzá, mikor a Népszínházhoz került:

— Maga nem erre a pályára való, tanácsolom, hogy hagyja itt, önből úgysem lesz színész.

— Miért, talán nincs tehetségem? ... — szoltam nagy indignációval.

— Dehogy! Hanem látom az arcáról, hogy becsületes ember. Már pedig minden színész gazember.

És mosolyogva tette hozzá:

— Én is az vagyok.

Kassainak ilyen kijelentései és hasonló cselekedetei tévesztették meg azokat, akik őt nem ismerték és félreértették. Jó volt a szíve, nemes a lelke, erős a jelleme és helyén volt az esze: nem volt hóbortos, hanem különö, vagyis különös a gondolkodásában, beszédjében és viselkedésében, ő maga is érzi egyéniségének ezt a kettősségét, amikor a Furcsaságok egyik — már idézett — mottója gyanánt Fülöp macedónt királynak Diogeneszhez intézett ezt az ismeretes mondatát alkalmazza:

Bölcsnek bolond,
Bolondnak meg okos vagyok.

Igaz, hogy sok ellentétes elemből tevődött össze lelkialkata és emberi alakja, de ezekből a visszaemlékezés délibábjában tükröződő színpompás képekből mint apró mozaikdarabokról, visszasugárzanak gyarló emberi vonásai mellett is szép lelki tulajdonságai és és leváló művészetének ragyogó sikerei. Mint rapszodikus szimfóniák csengnek-bongnak a fülünkben kacajrafakaszió mókái és tréfái, szellemes és bölcs mondasai, halljuk fanyar filozófiájának keserű megállapításait, beteges kételkedéseinek megdöbbenő bizalmatlankodásait, bizalmas vallomásait, hallunk érdekes életének nehéz küzdelmeiről, művészi pályájának gáncsvetéseiről, az emberekben való csalódásairól, érezzük nyugtalan lelkének baráti körben felolvadó melegségét s ebben a rendszertelen nagy összevisszaságban megjelenik az emlékezés felhőfoszlányain az ő, hol komoly, hol bohókás, de mindig szerény és öntudatos kis alakja, mely női és nagy lesz, mert lelkiségének és természetének kettőségében is nagy volt. Nagy mint ember, nagy mint művész.

„A dicsőség nem jár egy úton a halhatatlansággal. Egyik hír a másikat eltemeti, s aki ma bálvány volt, az holnap áldozat lesz egy új bálvány oltárán.“ Jókainak ez a megállapítása, (Magyar nábob I.) mindenben helytálló és fokozott mértékben vonatkozik a színészekre.

Napóleon korának színművészete *Talmá-ban* csúcsosodott ki, a ferencjózsefi idő nagy színészei között pedig mindig emlegetni fogják Blaha Lujza színjátszó-társát és Jászai Mari urát, a *kis Kassait*, akinek utolérhetetlen pompás alakításai alkotó részei a századvégi magyar színművészet történetének. Neve mindig tündöklő fényvel fog ragyogni színművészetünk égboltján.

Vágyódása szerint jó és maradandó legyen az emléke!

Maizner János

–1929–

Tisztelt Közgyűlés,

a papság mindenkor döntő befolyással volt városunk szellemi fejlődésére. A kultúra zászlóvivői leginkább papok voltak. Püspökök, kanonokok, szerzetesek: Árontól Hanauerig, Berkes Andrástól Kolossváry Mihályig és Váci Páltól Karcsú Arzénig. Még a város kiváló szülöttei is jó részt papok voltak, vagy mint papok kezdték pályájukat, így Koppi Károly, Tanács Márton, Pauer Imre, Katona Lajos, Alpári Lajos, Schmidt József, Kornis Gyula stb. Ezek, akiket itt felsoroltam, de mindazok, akiket ismerek, egyike sem papi erényeivel vagy teológiai tudása által vált ki, hanem, mint tanár vagy író szerzett magának és városának hírnevet. Sok jeles váci ember volt, aki a tudományos foglalkozás egyéb területén excellált. Többen voltak, akik nem éreztek hivatást a lelkek gondozása iránt, hanem az emberiség testi szenvedéseinek megszüntetését tűzték ki életük feladatául.

Vác sohasem volt jó orvosok híjjával, de a jók között is kiváló volt *Argenfi Döme*, akinek nevét a maga korában az egész ország viszhangozta. Népszerű orvosi könyve 26 magyar és német kiadást ért. Még az olasz király betegágyához is meghívták. Itthon a főpapság és főnemesség keresett orvosa volt, de nagy volt a népszerűsége a nép alsó rétegeiben is.

Másik jeles szülötte volt városunknak *Schachfer Miksa* orvostanár. Az ő úttörő érdeme és maradandó dicsősége az orvosi tudományok népszerűsítése. E végből lapot alapított és szellemes cikkeket helyezett el a nagy fővárosi újságokban. Népszerűsítő és tudományos munkássága maradandóan jelölte ki helyét a magyar orvosi kar kitűnőségei között. Noha korán elszármazott városunkból, évről-évre szeretettel látó-

gatott el hozzánk, hogy kegyelettel keresse föl gyermek-kori emlékeinek szívéhez nőtt helyeit: a Füzest, a Hétkápolnát, a gimnáziumot, aztán — a temetőt.

Kiváló szakképzettséggel bírt és irodalmi munkásságot is fejtett ki *Bolgár Lajos* városi főorvos, aki 1848-49-ben, mint főhadnagy kardjával is szolgált a hazát.

Steiner Márton vasúti orvost nem szűnő tisztelet és hálás szeretet kísérte mindvégig hosszúra nyúlt élete útján. Az emberek felekezeti különbség nélkül becsülték a tudós lelkiismeretes emberszerető orvost. Hosszú életének utolsó percéig odaadással, együttérzéssel és gazdag tapasztalatának kincses házával fáradozott pácienseinek szenvedéseit enyhíteni, életét meghosszabbítani. Nemcsak orvos volt, hanem igazi emberbarát, aki hasznos tanácsokkal, lelki vigasztalásokkal és ha kellett anyagi áldozatkészséggel segítette azokat, akik bajukban hozzáfordultak.

Lencső Ferenc tanársegéd volt a kolozsvári egyetemen mielőtt haza került feyházi orvosnak.

Pauer Béla szintén itt működött szülővárosában. Évtizedeken át volt a 6. számú váci honvédhuszár ezred ezredorvosa és nagy népszerűsége tett szert a városban és vidékén hasonszenvi gyógyításaival.

Nagy Ármin járási orvos elismert tekintély volt a szemcsés köthártyalob (trachoma) gyógyításában.

Sikeres gyógyításai alapján igen kiterjedt orvosi gyakorlata volt *Csáky Tivadar* irgalmasrendi orvosnak.

Rákosi Béla fegyintézei orvost hosszas váci működése ideje alatt ragaszkodó szeretettel vették körül a betegek. Kedvelt és keresett sebészek voltak a maguk korában *Stróber János* és *Kremmer Gyula* városi alorvosok, az előbbi nevéből utcát is neveztek el, az utóbbi irodalmilag is működött s noha régen és fiatalon alt meg, sok páciense emlegeti még ma is áldólag a nevét.

Kiváló szülötte városunknak *Maizner János* hírneves orvostanár, akinek áldásos munkássága büszke fényt vet városunkra, amiért illő, hogy szövétneket gyújtsunk emlékének születése századik évfordulóján.

Mikor Nagy Frigyes, a nagyeszű és hatalmas porosz király megfosztotta a Habsburg birodalmat iparilag, kereskedelmileg és gazdaságilag legfejlettebb tartományától, Sziléziától, a hadszínteret Szászországba helyezte át. Hódító hadai ellepték a mai terjedelménél kétszeré nagyobb országot és kíméletlenül pusztították a lakosságot. A békés polgárok közül többen elhagyták családi tűzhelyüket és idegen országba kerestek menedéket. Ekkor menekült a finom porcellánjairól híres Meissen városkából a város nevét viselő három testvér: Meissner Jakab, József és Sámuel Mária Terézia békés birodalmába és telepedett le Vácon 1756-ban. Jakab és József magyaros ortográfiával Meisznernek kezdte írni a nevét, de Sámuel rájuk licitált és az új hazához való ragaszkodásának külső kifejezéséül a Maizner nevet vette föl. Mind a hárman józan iparos emberek voltak, akik a munka szeretetét még régi hazájukból hozták magukkal. Szívesen fáradoztak a köz érdekében is és csakhamar jelentékeny szerepet játszottak Vác társadalmi életében. A városban fekvő lakóhelyük szerint még egy félszázad előtt is: Alsó-, Felső- és Közép-Meisznereknek hívták az egyes családokat. A Felső-Meisznerek közül Xav. Ferenc városi ügyvivő vált ki; gyermekei közül Ernő miniszteri tanácsos, Sándor vasúti főfelügyelő lett, leányai pedig, mint Benkár Dénes mérnök, Kemény Gusztáv főszolgabíró, dr. Bolgár Lajos városi főorvos feleségei maguk is érdemeket szereztek mint a Váci Nőegylet elnökei az egyesület alapításának és fejlesztésének munkájában. József hasonnevű fia katona lett s a napóleoni hadjáratban kitüntette magát, amiért magyar nemességet kapott löwenbergi előnévvel. 1819-ben halt meg mint kapitány és a budaújlaki temetőbe temették. Síremlékét Huber

József, korának kiváló képfaragó művésze, készítette. 1823 április 16-án elhalt 22 éves Pelágia nevű leányának ugyanott áll díszes síremléke. A nagy kiterjedésű családból egyedül a Közép-Meisznernek maradtak fiú ivadékaik Vácon. Ezek: János városi főügyész, Rudolf divatárú kereskedő és Gyula nyugalmazott huszáralvezredes, valamint ezek leszármazói. Családi házuk a Görög-utca és Mária Terézia-rakodóparára nyíló kettős ház volt, mely a Rév-köz mellett húzódott. A Felső-Meisznerké a Kőkapu mellett, a Fő-úton az iskola szomszédságában álló és a Rákóczy-utcára rúgó ház volt. Az Alsó-Meisznerék vagyis Maiznerék családi háza a Fő-út és Szeminárium-utca sarkán állott kerek ház volt, melynek üresen álló telkét a város 1927-ben alakíttatta át virágos kertté. Itt az ú. n. kántori házban látott napvilágot 1828 május 25 előtt ennek az érdeemes családnak legkiválóbb tagja és egyszersmind a városnak is egyik legnagyobb szülőtte, dr. Maizner János.*)

Még egy félszázad előtt is öt-hat vízimalom állt a Dunán a Fűzes fölött, nyolc-tíz pedig Kisvácon. A molnárok céhe előkelő volt, tagjai egytől-egyig jó módúak. Maizner Sámuelnek két malma is volt kikötve a püspökkert falánál.***) Gyermekei közül a legidősebbet Sámuelnek hívták, mint őt, meg az apját, mert a Meiszner családnak ebben az ágában hagyományos volt a Sámuel név. Ez a Sámuel pap volt. Mint túrái esperes-plebánost a király 1864-ben váci kanonoknak nevezte ki, de az nap, amikor el kellett volna foglalnia a a felsővárosi plébániát szívszélhűdés érte és meghalt. A fiúk édesanyja Spitzer Julianna volt.***)

*) Május 25 előtt született, mert ezen a napon keresztelték. Az anyakönyvek ebben az időben nem jegyezték föl a születés napját.

**) 1807-ben vették be mesternek a váci molnárok céhébe; Maizner Györgyöt 1780-ban.

***) Spitzer Julianna is római katolikus volt. Érdekes, hogy a múlt század második felében két zsidó vallású Meiszner család

A két Maizner fiú közt nagy különbség volt. Mikor János gondtalan gyermekkorában még a Füzében lovagolt fűzfasípot fújva és a Vörösház-téren eregette a papírsárkányokat, majd a szomszédságukban állott s 1918-ban lebontott iskolát kezdte látogatni, Sámuel már papnövendék volt és teológiai tanulmányainak a végét járta. A gimnáziumot, valamint a két éves bölcsészeti tanfolyamot is Vácon végezte. Feszült figyelemmel hallgatta tanárainak előadásait és a reá fordított fáradozásait jó magaviseletével és lankadatlan buzgalomával hálálta meg. Komoly ifjú volt, nem szerette a zajos mulatásokat és sohasem vegyült pajtásai csintalan játékába. A magányt kedvelte, a természet remek alkotásai vonzották. Ki-kilopózott a Hétkápolna üde forrásához, ki-kijárt a cselőtei erdő ősi fáinak suttogó lombjai alá, kirándult Migazzi árnyas bokrai és virágos pázsitja közé, boldog volt, ha apja molnárlegényeivel egy-egy szabad vasárnap délután fölcsolnakázhatott Büki kies szigetére és órahosszákon át elhallgatta az éneklő madarak vidám csicsérgését, elnézte a hímes lepkék játszi röpködését és gyönyörködött a szőke Duna csobogó hullámainak játékában. Itt fogamzott meg romlatlan lelkében a természet szeretete és az olthatatlan hódolat az Alkotó iránt. Mikor

volt Vácon, az egyik épügy Maiznernek írta nevét, mint a katolikus Maizner ág, a másik pedig Meisznernek, miként a szintén katolikus Meisznernek. A zsidó vallásúaknak azonban semmi közösségük nincs a XVIII. században idetelepedett Meisznerekkel. Maizner Wolf 1841-ben nyert jogot a letelepedésre, Meiszner László pedig 1854-ben kapott engedélyt a Vácon való letelepedésre. A zsidó vallású Meisznernek egészen elszármaztak Vácról, de még meg vannak valahol, mert csak nem régebbe bukkant föl egy öreg Meiszner nevű patkány írtó, aki állítása szerint Vácon született. Pest első antiquáriusa szintén Meiszner volt. Ez a Meiszner Ferenc előbb Wolfenbüttelben, majd Budán volt könyvkereskedő. 1796-ban ment át Pestre. Sem ennek, sem a Budán 1759-ben meggyilkolt Meiszner Mihály Ferenc pestis-orvosnak rokonságát a váciakéval eddig nem sikerült kinyomoznom.

kijárta szülővárosának legmagasabb iskoláit, Pestre ment, hogy szíve benső sugallatát követve, az egyetem orvosi karára iratkozzék. Nagy idők eseményeinek szemtanúja, de nem egyszersmind részese lett ekkor. Egész Európát forradalmi fűz lángja emésztette. A magyar nemzet testén is meglazultak évszázadok rab-bilincsei, olthatatlan volt a szabadság, a függetlenség után táplált vágyódás. Megmozdult a könnyen hevülő ifjúság is. Maizner már mint orvostanhallgató vett részt 1848 március 15-én az egyetemi ifjúság hazafias tüntetésében, de az ifjúság izzó lelkesedése nem tudta őt magával ragadni. Nem kicsinyelte le a nemzeti szellem felbuzdulását, előtte is szent és felséges volt a haza függetlenségének eszméje, de más volt az ő lelkének meggyőződése és politikai hitvallása. Ő az ország boldogulását az osztrák monarchia keretén belül látta és nem vére ontásával akart hazájának használni és embertársainak javára lenni, hanem dolgozó szobájának zajtalan munkájával kívánta a tudományt előre vinni és az emberiség javát szolgálni. Ezért csupán csendes szemlélője volt az eseményeknek és a szabadságharc mozgalmaitól teljesen távol tartotta magát. Bizonyára befolyásolta őt ebben az elhatározásában 15 évvel idősebb bátyjának tanácsa is. Maizner Sámuel ekkor már 36 éves higgadt természetű férfi volt, aki a június 21-én tartott ceglédi papi gyűlésen leghevesebben kelt ki a liberális indítványok ellen. Minthogy a nyilvános tanításoknak az egyetem bezárásával végük szakadt, tanulmányait magánúton folytatta és 1849-ben Wagner Dániel pesti gyógyszerész családjánál vonta meg magát. 1850-52-ben újból a pesti egyetem orvostanhallgatója s mint ilyen a sebészetet Balassa Jánostól hallgatta. Mikor 1852-ben doktorrá avatták, Balassa mellett működött mint műtönövendék, majd még az évben Pest városa polgári kórházának alorvosa lett. 1853-ban segédorvos a Rókus-kórházban. 1854 és 1855-ben Jászladyban volt községi orvos, de a honvágycsakhamar

visszahozta és 1856 márciusában átvette a pesti fogházak egészségügyi szolgálatát, majd Margetsch váci fegyintézeti igazgató kedvező előterjesztésére báró August helytartó 16 forint és 40 krajcár havi tiszteletdíj mellett az évi május 27-én fegyintézeti orvosnak nevezte ki. Mint a váci fegyház (büntető- és javítóintézet) orvosának, a női fegyintézet felállításáig a pesti fenytőház egészségügyi szolgálatát is el kellett látnia s ezért Pesten lakott. Ezt az idejét jól kihasználta, mert orvosi szaktudása kibővítésére fordította. Beállt tanársegédnek a pesti egyetem szülészeti tanára, Semmelweis Ignác mellé. A gyermekágyi láz okának világhírű fölfödője eme működéséről 1859 február 1-én állít ki számára teljes elismerését tanúsító bizonyítványt. A Semmelweis professzorral való együtt működése döntő befolyással volt életének alakulására. Megszerezte a szülézmesteri oklevelet és mint a Rókus-kórház szülészeti osztályának orvosa egy ideig még Pesten működött, de már márciusban Kapnikbányára ment bányorvosnak. Még az év október 6-án a király a kolozsvári sebészeti intézet szülészeti tanszékének rendes tanárává nevezte ki. 1861-től a kolozsvári szülészeti és bábaképző intézetet vezette és 33 éven át a modern igényeknek megfelelően átalakította és fejlesztette. 1860-61-ben ellátta még az állat-járvány tani és állat-egészségügyi tanári széket is. 1862-1863-ban a törvényszéki orvostan és teszthaláltant adta elő, 1869-ben a belgyógyászati tanszéket látta el és belgyógyászati kórházat is vezetett. 1872 március 10-én a király az orvossebészeti tanintézet igazgatójává nevezte ki.

Dr. Maizner Jánosnak nagy érdeme van a kolozsvári egyetem megalakításában. Midőn 1872 június 17-én gróf Lónyay Menyhért miniszterelnök, Pauler Tivadar közoktatási miniszter és gróf Tisza Lajos Kolozsvárott időztek beható tanácskozásokat folytatott velők. Ezek eredménye az 1872. évi IX. törvénycikkkel megalkotott kolozsvári egyetem lett. Az év október 29-én a király

dr. Maiznert a szülészet nyilvános rendes egyetemi tanárává nevezte ki. Maizner az egyetemi orvosi kar első tanártestületi gyűlésének emlékére 400 forint alapítványt teí. 1875-ben az orvosi kar dékánja, 1885-ben pedig az egyetem rektora volt. 1877 óta az országos közegészségügyi tanács tagja volt. Szeretett feleségének, az előkelő Hilóczky-családból származó Hilóczky Ottiliának 1892 április 9-én bekövetkezett halála anyyira megrendítette lelki egyensúlyát, hogy a következő tanévre már nem hirdetett előadást és nyugalomba helyezését kérte.

Dr. Maiznernek a kolozsvári tudomány-egyetem felállítása körül érvényesített döntő befolyásán kívül kiváló érdeme, hogy elfogadta Semmelweis tanítását. Ennek nagyjelentőségét ma már nem is tudjuk felfogni és eléggé méltányolni. Tudvalevő, hogy a szakkörök Semmelweis korszakaltó fölfödözésének igazságát nem ismerték el s jöllehet érveit kézzelfogható módon fejtegette ki, megtámadták és állást foglaltak ellene. Semmelweis volt az első, aki, megállapította a gyermekági láz kóroktanát, megállapította a gyermekági asszonyokat pusztító betegség lényegét és földerítette elhárításának módját. Az egész sebészetre kiszámíthatatlan jelentőségű fölfedezését a nagyhírű Wirchow és Európa legtöbb szülésztanára lekicsinyelte és az általa ajánlott klórmosások fertőtlenítő hatását kétségbe vonta. Maizner János azok közt a kevesek közt volt, akik fölismerték Semmelweis tanítását. Dr. Maizner lelkesen hirdette katedrájáról és hűségesen alkalmazta a vezetésére bízott szülészeti intézetben Semmelweis tanait, miáltal sok férjnek adta vissza a feleségét és sok anyát mentett meg a gyermeke számára.

Meg kell jegyezmem, hogy amikor Semmelweis 1865 augusztus 18-án meghalt, a budapesti egyetemen is föllállították a nőgyógyászati osztályt és e tanszék betöltésére pályázatot írtak ki. A pályázaton dr. Ballassa János az egyetem hírneves tanára, mint az ügy

referense, a nyolcadmagával pályázó dr. Maizner Jánost, (az időben a kolozsvári sebészi tanintézet tanárát) kitűnő minősüléssel alkalmasnak nyilvánította a tanszék betöltésére, de a király Dieschert Jánost, a szülészeti tanszék helyettes tanárát, nevezte ki Semmelweis utódává.

A nemes szívű férfiú lelke egész erejével hivatásának élt. A tudomány ügyét odaadó és önfeláldozó munkásságával szolgálta. Vezető állásában sok üdvös alkotást hozott létre, tanszékén egész nemzedékeket nevelt föl és nagyszámú bábát képezett ki áldásos hivatásának. Belmagyar-utca 31. számú nagy kertes háza hús dolgozó-szobájának négy fala közé zárkózva, zajtalan munkával fáradozott az orvosi tudomány elővitelén és fölfedezett egy súlyszámítási normát mely még ma is általános használatban van. írói tollával is díszére vált tudományszakának. Több értekezése jelent meg az Orvosi Hetilapban. így 1858-ban: Kimutatás a pesti szülészeti kóroda 1857-58. évi működéséről. Az 1859. évi folyamban: A medence-hajlás meghatározása tárgyában Spiegelberg szerint, Töredékek a nőkörgyógyászat köréből, Történelmi tanulmányok a sebészet köréből és több könyvismertetés. 1860-ban: Lap-szemelvények a szüléset terén. Az Orvos-természet-tudományi Értesítő 1881 évfolyamában ez a cikke jelent meg: Az új osztrák bábautasításról. Önálló munkái: 1. A magyar orvostudományi irodalom 1770-ig. Kolozsvárit 1885. 8-r. 32. 1. 2. A magyar gyógyszerkönyv (Pharmacopoea Hungarica) második kiadásának (1888) ismertetése. Ugyanott 1889. 3. A kolozsvári orvos-sebészi tanintézet történeti vázlatja 1775—1872-ig. Ugyanott 1890. Több szakmunkája kéziratban maradt.

Az én jó sorsom agg korában hozott össze a kiváló férfiúval, a távoli rokonnal. 1892-ben ügyvédjelölt voltam Kolozsvárott. Egy könyvesbolt kirakatában az ottani egyetem rektorainak olajfestésű képei voltak kitéve. Az egyik alatt dr. Maizner János nevét olvastam.

A váci származású Sperger János szabó házmester volt a Fötér 7. számú házban, melyben lakásom volt. Fölemlítettem előtte, hogy Kolozsvárt is volt húsz év előtt egy Meiszner János, mire ő elmondotta, hogy még most is van, mert él s mi több, rokonának vallja magát a váci Meisznerekkel. Néhány hét múlva Sperger azt közölte velem, hogy az öreg proffessor úr a házban járt az ott lakó könyvkötőnél és amikor megtudta tőle, hogy én is ott lakom, keresett. Természetes, hogy rövidesen bemutatkoztam nála. Nagyon szívesen fogadott és erősen lebarátkoztunk. Gyakori beszélgetéseink a kedves szülővárosról fölkeltették benne a honvágyat és négy év múlva, a millennium esztendejében, szívesen látott vendége volt családuknak.

Noha 70 éves sem volt, fáradt törődött ember volt, akire nagyon ránehezedett lelke bánata. Hosszúra nyúlt életének útját az isteni Gondviselés ugyan rózsákkal hintette be, de ezek illata csak orvosi pályáját lengte be, míg a tüskék szívébe fúródtak és boldogtalanná tették egyébként harmonikus családi életét. Szeretett hitvesének elméje még fiatalon elborult és ez az ő együtt érző nemes lelkét állandóan marcangolta. Szenvedő vonásain átszállott az egykori férfiszépség, daliás termete azonban összeroppant, noha a zsinóros magyar ruha, melyet állandóan hordott, magasabbnak tüntette föl alakját.

Jellemének főbb vonásai az igazságszeretet, a kötelességteljesítés és a nemes szívjóság voltak. Mint tanár szigorú mértéket alkalmazott tanítványaival szemben, még a fiát is meg akarta buktatni és elzavarta a zöld asztal mellől, pedig határtalan volt a szívjósága. Nem is szerzett magának soha ellenséget, csak jó barátai, szerető tanítványai és hálás páciensei voltak. Ezek áldva emlegetik haló porában is a nagy tudóst, az önzetlen emberbarátot, az igaz embert, akit mély vallásos érzése életének minden vonatkozásában végig kísért.

Szerénysége nem ismert határt, soha semmiféle kitüntetést nem keresett és nem fogadott el. Ferenc József királyt erdélyi útjaiban mindig ő kalauzolta. Nagyszeben és Kolozsvár egészségügyi intézményeit ő mutatta be a felségnek, akinél több ízben volt, az egyetem ügyében kihallgatáson. Bárói rangra akarták őt emeltetni, de ő a maga értékének tudatában önérzetesen utasította vissza ezekkel a szellemes szavakkal:

— Egy Maizner tudósnak gazdag, de bárónak szegény.

Mikor nyugalomba vonult, értékes könyvtárát az egyetem orvosi karának ajándékozta. Okiratait családja jóvoltából a váci múzeum őrzi.

1902-ben szívszélhűtés következtében halt meg. Neve arany betűkkel fog ragyogni az emberiség jótevőinek örök márványlapján.

Áldott emléke és sok érdeme városunknak is büszkesége és soha nem múló értéke, mert születésénél fogva és rokoni érzelmei alapján a miénk, noha tudományos működése és egész életét betöltő fáradozásainak eredménye egy egész országé, a most idegen járom alatt nyögő és felszabadításra váró Erdélyé.

Révész Béla

– 1934 –

Tisztelt Közgyűlés,

a nagy tetteket följegyzi a történelem, a nemes szív buzgó törekvése szájról-szájra jár, míg szárnyát nem szegi az idő, mely a tettek emlékét és az eszmék hatását a feledés fátyolával borítja. Ezért kell a fátyolt föllebbenteni és az emlékezet hervadó virágait fölfrissíteni. Erre első sorban egyesületünk hivatott, mint a múlt emlékeit szorgalommal gyűjtő és kegyeletes kézzel ápoló társaság.

Ez alkalommal városunk egyik jeles szülötte és érdemes munkása, Révész Béla elnöktársam géniuszának gyújtok tüzet az Emlékezés oltárán. Még mint ifjú ember szoros és éveken át meg nem szakadó baráti kapcsolatba kerültem vele. Két évtizedes együttműködésünk és kétszer annyi ideig tartott barátságunk ideje alatt megismertem lelkének gazdagságát, csodáltam rendíthetetlen hazafiságát és sok gyönyörűségem telt elméjének ragyogásában. Ezek adják nekem a jogcímet arra, hogy róla emlékezzem és mondhassam a költővel:

Legalább a feledéstől
Megmentem híred, neved!

(Vajda János)

mert: a megholtak életre támadnak, ha megemlékezünk róluk (Maeteriánk.)

A nyilvános élet terén szerepet vinni, a köz érdekében munkálkodni nem mindig hálás feladat. Az önzetlenül dolgozót gyakran éri gáncs és gúnyolódás, mert az avatatlanok önző érdeket sejtenek és keresnek; nem hiszik el, hogy valaki az ő javukat akarhatja s ezért ócsárolják; az elért eredmények irigységet keltenek, amiért félremagyarázzák és lekicsinylik. Igaz ugyan, hogy senki sem mentes emberi vágyaktól, a személyes becsvágy ösztöneitől, de ezek igazolhatók, mivel rendes kísérői az erős és nyugtalan léleknek,

mely legönzertlenebb céljai megvalósításában is mindent hatalmába kerít. Révész Béla egy emberöltőn át tevékeny részt vett a város közigazgatási, társadalmi és politikai életében. Szervező, irányító és vezető tehetségével kifejtett munkássága jelentős eredményeket ért el, egyszersmind azonban ellenségeket is támasztott körülötte, az elfogulatlan ítélkező azonban megállapíthatja, — és ezzel a kijelentéssel tartozunk emlékének, — hogy a köz érdekében teljesített szolgálatai által méltán kiérdemli az utódok elismerését és becsülését.

Révész Béla 1851 augusztus 17-én született a Szentháromság-tér 1. számú házában, melyben édes atyjának egy kis lisztes boltja volt. Az öreg Reiser Lázár a szabadságharc lezajlása után telepedett közbénk a pozsonymegyei Nagymagyar községből. Jám-borságánál csak a szorgalma volt nagyobb. Szükség is volt erre a megfeszített munkára, mert soktagú családot kellett eltartania. Mikor előbb született gyermekei fölserdültek, üzletébe fogadta őket, hogy az erők egyesítésével fejlessze üzemét és jobb nevelésben részesítthesse a fiatalabb fiúkat. Nándort és Bélát iskoláztatta. Nándor mint az aradi kereskedelmi iskola tanára szerzett becsülést nevének.

Béla, a sok testvér közt a legfiatalabb, szüleinek dédelgetett kedveltje volt. Az éleseszü fiú Vácon kezdte iskolai tanulmányait és Nyitrán fejezte be, mert Vácon akkor még csak hat osztály volt. Nyitrán is piaristák tanítottak. Az ő magas színvonalú iskoláikban az oktatás mindenütt szabad szellemben folyt. Az ifjúságnak nemcsak az elméjét művelték, hanem a szívét is képezték és ezenfelül belécsepegtették fogékony lelkébe a hazafias érzés szent tüzét. Révész Béla szeretettel, mondhatni rajongással vonzódott tanáraihoz, akiket — minden piarista-tanítvány módjára — hálával kísért egész elete útján.

A boldog gyermekkor vidám napjai után csakhamar ránehezedtek az élet gondjai s már az egyete-

mén megkezdte munkás, kitartó szorgalmú életét és tehetsége így korán kibontakozott. Noha nappalait az iskola padjain, éjszakáit a hírlapok szerkesztőségeiben töltötte, volt ideje vezető szerepet vinni az ifjúsági élet mozgalmaiban is.

A balközép újságaiban megjelent jogi, közgazdasági és politikai tárgyú cikkei figyelmet keltettek és nevét csakhamar ismertté tették írói és politikai körökben.

1876-ban szerezte meg az ügyvédi oklevelet és további működésének színteréül szülővárosát választotta. Kihalt városunk csendes előkelőségét akkorában még nem verte föl a száguldó gépkocsik idegölő túlkölése és csak kevesek szívében szunnyadt a vágy a tehetetlen vezetés mellett tespédő várost és leszegényedett lakosságát a haladás, a boldogulás, a jólét útján látni, még kevésbé ennek eléréséért odaadó nehéz munkát végezni. Ama kevesek között, akikben élt a város szebb jövőjébe vetett hit és bizalom, találjuk Révész Bélát is, a város hűséges fiát. Mélyen fájlalta városa elmaradottságát, mert a próféta nyelvén szólva: „keserű volt neki a látvány, ami szeme elé tárult“. Városra nézve szájalomra méltóbb állapotot elképzelni is lehetetlen. A vezetőség nem állt hivatása magaslatán. Nem volt bennük irányító szellem. Tisztviselői nem voltak képzetek és megbízhatók. Az önkény, visszaélés, tudatlanság és hanyagság megbénította a közigazgatás működését. Az oktalan gazdálkodás az anyagi tönk szélére juttatta a várost, melynek utcáit nem kövezték, épületeit nem javították, számadásait nem vizsgálták, adóit elsikkasztották. A pártok ereje önző személyes és áldatlan politikai torzsalkodásokban merült ki. A szőlők kipusztultak, a földművelés tespedt, az ipar és kereskedelem pangott, a nép elszegényedett. A bajokat világosan látta már az előtte egy évvel szintén hazakerült Freysinger Lajos kir. közjegyző is, aki nyomban felismerte az okokat, jól ismerte orvoslásuk

módját is, de bölcsen tudta azt is, hogy az átkos rendszer megdöntése egy ember erejét messze meghaladja. Mikor ez a providenciális férfiú segítő társakat keresett céljai megvalósítására, azonnal maga mellett találta Révész Bélát. Az ő nagy tudásuk, harci készségük és szónoki lendületük nélkülözhetetlen volt ebben a possadt időben, amikor rendszerváltozásra és személycserére volt szüksége az elmaradt városnak.

Aki napot keres, a vésszel megvívni ne féljen,

Vagy közlélekként tőrje ha porba szegik —

skandalálhatták Vörösmartyval s minthogy a napnál világosabb Igazság keresése közben számoltak a feltornyosuló akadályokkal és nem riadtak meg tőlük, férfias elszántsággal nyúltak a nyüzsgő darázsfészekbe és kitartó munkájukkal sikerült levágni a nepotizmus és korrupció hidrafejét. A további teendőket a munkamegosztás elve szerint végezték. Révész része a gazdasági élet pariajának felszántása volt. Tudatában volt annak, hogy addig nem lehet jólét, amíg a vagyonszerzés forrásai hiányzanak, miért is ezeknek a feltételeknek megszerzésére törekedett. Így irányult figyelme a gyárak felé. Az ő fárasztó utánjárásával sikerült olcsó telkek és adókedvezmények bitosítása által néhány gyárat idetelepíteni és a lakosságnak új kereseti lehetőséget teremteni.

A legbensőbb barátságban élt a megbuktatott polgármester utódával, Gajáry Gézával. Ez minden dologban kikérte és hasznosította tanácsát úgy, hogy annak idején tulajdonképp ő irányította a város ügyeit. Még birtokot is közösből vásároltak. Mindig csak együtt lehetett őket látni. Erre a szoros együttműködésükre céloz az az ismeretes anekdota, hogy Ferenc József király azt kérdezte Gajáry polgármestertől, amikor ez a balassagyarmati hadgyakorlaton a váci határban üdvözölte:

— Hát Révész hol van?

Ennek a korszaknak alkotó munkájában neki csak

a csendestárs szerepe jutott. Nem tört hatalomra, szerényen háttérbe vonult és ügyesen elpalástolt eszmélt, szándékait, terveit mint másokét valósította meg. Nekik engedte át a babért, ő maga nem kívánt egyebet, mint eredményt, szülővárosa előhaladását.

Noha bátorlelkű és tettekéssz ember volt, személyesen csak ritkán állt ki a fórumra. A gyengét mindenkor pártfogásába vette és körömszakadáiig védelmezte jogos érdekeit. Helytálló, logikus érveivel mindig fején találta a szöveget, mert Ítélete a tudás tiszta forrásaiból bugyogott. Ötletességgel párosult megfontoltsága és ékesszólása csakhamar keresett ügyvéddé tették. Mihelyt jövőjét megalapozta, azonnal családalapításra gondolt és egy tekintélyes balassagyarmati kereskedő leányában, Kohn Herminben találta meg a házasság harmóniájának boldogságát. Ez a bájos asszony nem csupán a háztartást vezette és a gyermekeket nevelte, hanem széleskörű műveltséggel megaranyozta, derültté tette az ura életét.

Révész Béla termete nem volt nagy, de alakja tetszetős. Viselkedésében természetes méltóság volt és már külső megjelenése a szemlélő elé tárta lelkének belső tartalmát. Magas homloka, mérsékelt karvaly orra, finom szája kellemessé tette. A búzavirághoz hasonló kék szemén gyakran villant fel szelíd humorának játszi fénye. Egészében csinos arcáról sugárzott az értelem, és valóban széleskörű tudása s európai műveltsége volt. Állandóan keményre pödrött bajusza hazafias érzésének volt szemléltető tolmácsoló ja. Minden szép és jó iránt érdeklődő, nyugodt és egyenletes lélekkel, meleg érzéssel volt megáldva. Az emberszólás elterjedt büntetlen bűne idegen volt a természetétől. Soha senkiről sem mondott rosszat, ha mégis színvallásra akarták szorítani, kitért a nyilatkozat elől, vagy netáni enyhítőkörülmények felsorolásával védelmére kelt. Nagyon értette annak a módját, hogy ellentétes érdekeket kiegyenlítsen és a haragos ellenfeleket

kibékítse. Nem irigyelte soha mások érdemeit, ellenkezőleg lénye egész melegével árasztotta el azokat, akikben tehetséget fedezett föl és akik rászolgáltak megbecsülésére. Különösen szerette az ifjúságot buzdítani és irányítani, jó szívvel figyelmeztette, hogy adott pillanatokban mihez igazodjék. A keze alól mind olyan jogászok kerültek ki, akik kiválóan állták meg helyüket az élet színpadán. (Kohn Jakab, Morlin Zsiga, Szarka Mihály, Zádor János stb.)

A barátságra való páratlan tehetséggel született. Ezt a szeretetet azonban nem hízelgő szavakkal és tisztelő gesztusokkal fejezte ki, hanem fáradhatatlan szolgálatkészséget és kimeríthetetlen önzetlenséget bizonyító tettekkel.

Sorsának könyvében az volt megírva, hogy mindig csak adjon, míg ő viszont csak ritkán kapott valamit. Igaz, hogy nem is kívánt semmit az emberektől, amiért aztán nem voltak csalódásai. (Talán csak egy csalódása volt az életében, az ugodi képviselő jelöltsége, de azt is derűs lélekkel fogta föl.)

Lelke mélyén kiolthatatlanul ott élt a haza jobb jövőjébe vetett hite. Szent meggyőződése volt, hogy az ország függetlenségét és bodogulását csak az önálló vámterület és a magyar katona biztosíthatja. Lelkes bajnoka volt Kossuth Lajos függetlenségi politikájának és sokat fáradozott a párt eszméinek terjesztésében, amiért a fővárosi függetlenségi Kossuth-kör alelnökének választotta. A váci választókerület függetlenségi és 48-as pártjának évtizedken át volt az elnöke. 1896-ban az önálló vámterület ügyében tartott népgyűlésen 415 vidéki küldöttség nevében olyan hatalmas beszédet mondott, hogy hallgatóságát percekig magával ragadta. Ennek az érvekben gazdag és szónoki hévvel előadott beszédnek a hatása alatt jelölte őt a függetlenségi párt az 1896 évi általános választásokkor az ugodi kerületben és pedig azért Ugodon, hogy a párt érdekében kifejtett eredményes munkásságát megjutalmazza, mert Ugod

a függetlenségi pártnak egyik erős vára, bevehetetlen kerülete volt. Mint hivatalos jelöltet csakhamar fölkereste a kerületből a pártelnök egy tíz tagból álló küldöttség élén, hogy neki a mandátumot felajánlja. Révész a deputációt Budapesten a párt helyiségében fogadta. Ékes dikciók hangzottak el, utánuk pedig — mi sem természetesebb — fecerunt magnum áldomást, ittak a medve bőrére a Pannóniában — ugyancsak természetesen — a szeretett képviselőjelölt költségére. A választási jelvények, zászlók, plakátok, vöröstollak mind elkészültek és szétosztásra kerültek. A programbeszéd ideje is ki volt már tűzve. Noha a választás egyhangúnak és biztosnak látszott, Révész még sem bízott teljesen a magyarokban, miért is körültekintő óvatossággal a helyszínére utazott, kilétét eltagadva érdeklődni kezdett a választás esélyei iránt. Vendéglőben, kocsmákban úgylis a választásokról folyt a beszéd. Megtudta, hogy nem ő az egyedüli jelölt, sőt pótvalasztást emlegetnek, ami megkétszerezi a költségeket. Fölkereste a pártelnököt és kérte, hogy hívja össze tanácskozásra a párt vezető embereit. Előadta előttük aggodalmait, mire a főkorias magyaros ősszinieséggel megkérdezte:

— Hát mennyi pénzt szánt az úr a választásra?

— Az alkotmányos költségeket — felelte hasonló nyíltsággal, de úgy érezte magát, mintha hideg zuhanyt öntöttek volna a nyakába, mert becsületes lélekkel és nem kevesebb naivsággal azt hitte, hogy elvhűség, pártfegyelem és a jelöltség felajánlásakor hangoztatott önzetlen ragaszkodás fogják kezébe juttatni a megbízólevelet.

— Öntsünk tiszta bort a pohárba — jelentette ki a főkortes, és így mondotta el tovább szelíd humorával Révész Béla jelöltségének emlékezetes történetét:

— Úgy tudjuk, hogy az úr képviselő akar lenni, hát akkor fizesse meg!

Hiába vonultatta fel ezek után Révész Béla hazafias, liberális és logikus érveinek egész fegyvertárát,

a főkortes nyers és nem kevésbé logikus érvelését így foglalta össze:

— Mit? Az úr ingyen akar képviselő lenni? Hiszen akkor az úr bolond! Már pedig mi bolondot nem választunk képviselőknek.

Erre a ravasz kijelentésre Révész visszautazott az első vonattal Budapestre és kijelentette a pártnak visszalépését. Szidták is érte eléggé, Eötvös Károly még veszprémi fiskus-korabeli anekdotával tette előtte szemléltetővé hibának minősített eljárását.

Noha elszomorította mély hazafias érzését az ugo-di csalódás, még sem lohasztotta le a lelkesedését. Indítója és vezetője maradt továbbra is minden hazafias mozgalomnak. Így az ország ezer éves fennállásának ünnepén erős agitációt fejtett ki a névmagyarosítás érdekében és ő maga járt elő jó példával, amikor családi nevét Révészre változtatta. Mély hazafias érzületének következménye volt az a másfél évig tartott harc is melyet egyházközségével folytatott. Noha buzgón teljesítette mindenkor vallásának parancsait, szembezállt papjával, nem járt el istentiszteletekre, megtagadta az egyházi adó fizetését azért, mert nem engedték meg, hogy a templomban magyar nyelven is dicsőítsék a Mindenható szent nevét. Izzó hazaszere-
tetéből fakadó ez a felbuzdulása eredményezte, hogy két évtized óta a váci zsidótemplomban magyar prédikációk, imák és énekek hangzanak. Rendületlen magyarságának hazafias lángja mindenütt kicsapott szívéből. Nyaralásai közben még külföldön is (Karlsbadban, Kalfenleutgebenben stb.) megünnepelte Szt. István király ünnepét. Ha volt ott magyar pap, azt kérte fel, ha nem volt, misére gyűjtött, összehívta a honfiakat, a Kurhausra a fürdőigazgatósággal magyar zászlót tűzetett, — ennek a költségeit is ő szerezte meg. Idehaza (Tusnádfürdön, Vihnyén stb.) a gyógyteremben matinékat, a hegytetőn kivilágításokat rendezett. A hazafias lelkesítő beszédeket ilyenkor ő maga mondta.

Itthon is több ízben volt ünnepi szónok a Honvédelemnél. Március 15-én, a nemzeti ünnepen és július 17-én, a váci csata évfordulójakor. Gyakran hallatta szavát a vármegye közgyűlésein is, egyesületünkben pedig Csávolszky József fölött mondott emlékbeszédet.

Révész Béla mint újságíró is érdemes munkásságot fejtett ki. Ez irányú tevékenységét még joghallgató korában fővárosi lapoknál kezdte és mint az egykor hatalmas Egyetértés szerkesztő-bizottságának tagja fejezte be. Itthon részt vett a Váczi Közlöny alapításában, de szorgalmas munkatársa volt a többi helyi lapoknak is. Mindegyikben várospolitikai eszméit fejtegette. A fővárosi lapokban sok cikke jelent meg. A takarékpénztárak reformjáról feltűnést keltő tanulmányt közölt 1899-ben az Egyetértésben.

Szoros politikai összeköttetésben állott a független égi képviselőkkel, kik közül többel baráti viszonyba került. Eötvös Károly, Kossuth Ferenc, Pichler Győző, Sümegi Vilmos és Vázsonyi Vilmos több ízben voltak vendégei Vácon.

Egy időben sűrűn — majdnem mindennap — bejárt Budapestre, hogy részt vegyen Peri öcsémmel a vajda Abbazia-kávéházbeli asztaltársaságában. Ekkor írta róla a Pesti Napló a Tarka Krónikában, hogy ő issza Magyarországon a legdrágább feketekávét. (Az útiköltséget is beleszámította, pedig mint újságírónak szabadjegye volt.)

A víg baráti társaság éltető eleme volt. Szerette a tréfát, jóllehet lényének alaptermészete komoly volt.

Mindenkor odaadó buzgalommal fáradozott a köz érdekében. Nagyarányú munkásságot fejtett ki mint politikus és publicista. Fanatikus rajongója volt Vácnak és kitartó munkával szolgálta érdekeit Mozgató ereje és tevékeny lelke volt minden mozgalomnak, melynek célja a város előmozdítása volt, mert drága és szent volt előtte minden váci rög.

Miként szemének a tiszta tekintete, olyan derűs volt életének alkonya, olyan csendes a kimúlása. A jelen keserősége és a szeretett haza sorsa iránt érzett, aggodalma egész súllyal nehezedett kedélyére. Emiatt egyszerre elvesztette minden érdeklődését a közügyek iránt és csupán családjával törődött. Alakja hirtelen meggörnyedt, értékes eszméket termelő agya elvesztette fogékonyságát, bámulatos akaratereje aláhanyatloif. Egyre határozottabb jelleget öltött testi és szellemi ki-merültsége. Alapjában véve anélkül, hogy igazán beteg lett volna, akkor, amikor megszűnt életének a célja, rendeltetése, szűnt meg az élete is. Tevékenységének területét felosztotta gyermekei között és az ind filozófusok nyugalmaival várta a véget, a megsemmisülést, a Nirvánát. Ez a szeretteire, barátaira és tisztelőire nézve fájdalmas időpont 1924 január 22-én következett be.

Az idő hibázhatatlan ítélete kimondja fölötte a verdiktet, hogy igaz ember volt, aki nagyon szerette hazáját és sokat dolgozott városáért. Eredményes munkásságával emlékezetessé tette nevét a város történetében, gazdag tapasztalatokon leszűrődött bölcs tanácsai hasznára váltak egyesületünknek, amiért nagy hálával és őszinte kegyelettel adózunk emlékének, melyet fenntartani és ápolni a mi kötelességünk, a miénk, akik lélekben közel álltunk hozzá.

Révész István

— 1930 —

Tisztelt Közgyűlés,

az erény vagy a bűn, nem mindig nyilvánul meg a legcsillogóbb tettekben, hanem valami jelentéktelen dolog, mondás és tréfa teszi gyakran nyilvánvalóbbá a jellemet, mint a gyilkos csaták, meg a városok megvétele — mondja Plutarchosz (Nagy Sándor életrajzának bevezető mondatában) —.

Révész István tábori püspök, — akinek emlékére gyűjtünk most szövétneket, — jellegében, rangjában tábornok volt, de nem vezetett hadat öldöklő csatákban, nem ostromolt várakat, nem a csatamező volt az ő áldásos működésének színtere, hanem a vallás- és közoktatás terén szerzett elévülhetetlen érdemeket, iskolákat, kultúrintézményeket létesített és szíveket vett be. Nem a harc mezején aratta sikereit, hanem a magyar nemzeti hadsereg apostoli életű lelki vezére volt.

A legmagasabb papi méltóságra jutott férfiú Vácon a Hattyú-utca 40. számú szegényes házban született 1862 november 12-én Révész József és Viszkocs Anna földműves szülőktől. Még kilenc éves sem volt, amikor kenyérkereső édes atyja minden támogatás nélkül magára hagyta kicsi családját. De aki az erdő madarait táplálja és a mezők liliomait öltözteti, nem feledkezik meg a szükségét szenvedőkről és atya helyett atyát adott a kis árvának Sípos István kereskedő személyében. Ez a jólelkű és áldozatos férfiú támogatta őt a tanulmányai folytatásához szükséges könyvekkel és pénzsegélyekkel. A nagyszorgalmú, eszes fiú ösztöndíjban részesült és a piaristáknál mint felszolgáló teljes ellátást kapott, nyáron pedig a szünidőre hazajáró Degréfiúk instruktora volt. Már kis deákkorától hevítette a vágy az egyházi életre. Minden áldott nap ellátogatott iskoláspajtásához, Trummer Ferenchez, aki szintén papi

pályára készült és szabályos oltárt állítottak a deák-szoba asztalára. Kártyapapírból misemondó-ruhát is készítettek. Trummer ezt magára öltve, a szent mise cselekményeit utánozta megfelelő taglejtések kíséretében. Révész a gyertyákat meggyújtva és csengetéssel jelt adva, szabályszerűen ministrált neki. Mikor elvégezte a gimnázium hat osztályát, Peitler püspök fölvette kispapnak és hetedikre Kassára küldte. A következő évben azonban megnyílt Vácon a főgimnázium és Révész 12 társával az elsők között volt, akik Vácon tettek érettségi vizsgálatot. Bizonyítványában azonban egy elégséges és két jó jegy volt, amiért nem kerülhetett egyetemre, hanem a váci szemináriumban végezte theologiai tanulmányait. Szellemi tehetségei már itt megtalálják azt az utat, melyen feltűnedeznek előtte jövő pályájának körvonalai. A növendékpapok önképzőkörében, a Pázmány-egyletben, derekasán kivette a maga részét, szavallataival és költeményeivel pályadíjat is nyert. Schuszter püspök 1885 július 18-án szentelte pappá és Fótra küldte káplánnak. De csak rövid másfél esztendő telt ott, mert Neszedva István püspöki helynök 1887-ben az akkor megüresedett dunakeszi plébánia teendőinek ideiglenes vezetésével bízta meg. Az ifjú adminisztrátor előzékeny modorával, határozott fellépésével és nagy szónoki készségével néhány hónap alatt annyira megnyerte a dunakeszi hívek szeretetét, hogy amikor a püspök által plébános jelöltként hozzájuk küldött udvari papja, Tragor Antal, betette a lábát a faluba, a nép kapát, kaszát, vasvillát fogott reá és kiüldözte. A megértő püspök látva a népnek ezt a szokatlanul megnyilvánuló ragaszkodását, méltányolta a közöhajt és amikor 1888-ban a fiatal Révész letette a plébánosi vizsgálatot, őt nevezte ki plébánosnak. Ottani közel két évtizeden át tartott fáradhatatlan munkásságának emléke egy öttermes iskola és az általa alapított Katolikus Kör díszes háza.

A hitélet fejlesztése és társadalmi tevékenysége

mellett részt kellett vennie az országos politikában is. 1896-ban az egyházpolitikai törvények, főként a vegyesházasság miatt felháborodott katolikus közvélemény keresztes 'háborút' hirdetett a kormány ellen, mely új választásokat tűzetett ki. A katolikus társadalom vezető férfiainak unszolására vállalta gróf Zichy Nándor felhívására a váci kerület jelöltségét. Kemény, küzdelmes választás volt ez. Szeptember 27-én tartotta programbeszédét a Konstantin-téren. Lelkesítő beszéde után a nép vállára emelte az emelvényről lelépő Révész és úgy vitte a Kúriára, ahol közebéd volt. Mikor estefelé hazafelé hajtott a kocsiján, rálőtt egy VIII. osztályos tanuló.*)

A néppárti programmal fellépett Révésznek a szabadelvű párti Gajáry Géza és a függetlenségi Majthényi Istvánnal kellett felvenni a küzdelmet. Gajáry és ő közte új választásra került a sor. A pótválasztáson kisebbségben maradt, de a harc használt az egészségének: a vézna, beteges ember feledte a maga baját és meghízott. Tréfásan dicsekedett vele, hogy minden magára szedett hús kilója ezer forintjába került.

Minthogy a politika sikamlós mezején nem tudott babérokat aratni, csendes resignációval visszavonult kicsi falujába szerető hívei közé és teljes odaadással folytatta papi hivatását, a lelkek gondozását. Szíve azonban mind jobban vonzotta szülővárosába, azt ambicionálta, hogy a saját hazájában legyen próféta, itt legyen kanonok. Az ő kiváló képességeihez képest szerény volt ez a kívánsága, de mégis kivihetetlen, mert gróf Csáky Károly püspök, aki mindenkivel csak jót tett, mindenkinek örömet akart szerezni s így soha senkinek a kérését sem tagadta meg, félt tőle. Félt, hogy Révész az ő nagy eszével és fékezhetetlen mozgékonyásával szétveri a káptalant és őt is elhomályosítja.

*) Ugyanaz az Epstein Benjámín volt ez, aki mint dr. Erdős Béni ügyvéd a proletárdiktatúra alatt vádbiztos volt és akit az oláh katonák kivégeztek.

Hiszen az oldalkanonokját, Balás Lajost azért ültette a rozsnyai püspöki székbe, mert ennek hatalmas termete és férfias szépsége nagyobb tiszteletet váltott ki a faluk népe előtt és bérmlások alkalmával őt mellőzve, eléje járultak hódoló kézcsókjaikkal. Révész túlságosan nagy volt és nem tudott vele mit csinálni. Kényelmetlen helyzetében kapóra jött Bogyó Pál halála. Révészt azonnal Kecskemétre küldte a megüresedett plébánia adminisztrátorának. Trummer Ferenc ceglédberceli plébánost, aki hosszas kecskeméti káplánkodása alatt megnyerte a kecskeméti szívet és szavazatokat is megkapta volna, kanonoki stallum Ígérétevel leszerelte úgy, hogy az egyháztanács Révész Istvánt ellenjelölt nélkül választotta meg plébánosnak. Negyvenezer katolikus hívő lélek várta vezetését az Alföld híres városában.

A váci egyházmegye legnagyobb plébániáján Révész István magasra emelkedő pályája olyan területhez jutott, amelyen nagy munkakedve, szervező ereje, buzgó szívós kitartása és egyéb kiváló képessége egyre többet és nagyobbat alkothatott. Szabad folyást engedhetett most magasröptű becsvágya kielégítésének, nemes ékesszólását ismét csillogtathatta, terveket szöhetett, hogy azokat nagy akaraterejével valóra is váltsa.

Díszes állása elfoglalásakor azonnal észrevette, hogy a nagy számbeli túlsúllyal bíró katolikus elem nem vesz részt olyan nyomatékkai a város közügyeiben, mint aminő méltán megilleti, szomorúan tapasztalta azt is, hogy a katolikus hitélet lanyha és az intellegencia nem vesz részt a vallásos életben. Nemes célkitűzéssel azonnal hozzáfogott a vallásos élet ápolásához és a katolikus elem öntudatra ébresztéséhez. E maga szabta föladatokat 20 éves működése alatt erős küzdelmek után meg is oldotta. Ebben a harcban bontakozik ki élesen Révész István büszke egyénisége, mert bátor lelke sohasem tért ki az elébe gördülő akadályok elől, nagyon szeretett velők szembeállni és azokat hősi-

esen leküzdeni. Egész lényét a folytonos alkotás vágya, az előretörekvés töltötte be. Tagadhatatlan, hogy ebben a törekvésében egyéni hiúság is hevítette. „Az önzés az, — mondja a szellemes Romain Rohand, — melyben az egész világegyetem visszatükröződik. Az önzés a ragyogó értelem és szépség egész világának eredendő oka. Ki merné ezért kárhozható? Azzal az erővel vádolhatnék a nap ragyogó közönbösségét is!.* Még ha emberi gyöngeségnek tudnók is be Révész István mámorba ringató nagyratörését és munkára serkentő hiúságát, akkor sem törhetünk pálcát fölötte, sőt ellenkezőleg tiszteletre méltónak kell nyilvánítanunk, mert ő a maga emelkedését mindenkor nagy céljainak megvalósítására használta fel. Való igaz, hogy vonzódott a hatalomhoz és szerette, de tudott is vele élni. A kérdés egyébként nem az, hogy szereti-e valaki a hatalmat, hanem az, hogy miért szereti és mire használja föl?

Révész István önzése nem volt tétlen, hanem cselekvő önzés volt, mely tehetségeinek boniákozásával arányosan indult fejlődésnek; a körülmények öregbítették, a siker pedig fokozta.

Csakhamar meglátta a városhoz csatlakozó tanya-világban az elhagyott magyar népet, kiváló tehetségét, lelki értékét, nagy szorgalmát, verejtékes kitartását és feltűnt előtte elhagyatottsága, vallási és kulturális eszközeinek, a templomoknak és iskoláknak hiánya. Törhetetlen eréllyel fogott hozzá a bajok orvoslásához. A maga hatáskörében, saját nagy plébániája területén minden tőle telhetőt elkövetett a tarthatatlan állapotok megszüntetésére, de a rendelkezésére álló eszközök kevésnek bizonyultak a nagy cél elérésére. Ezért 1913-ban az ország színe elé állt ki és a katolikus nagygyűlésen klasszikusveretű hatalmas beszédben mutatott rá az Alföld becsületes magyar népének vallási elhagyatottságára. Olyan eseteket sorolt föl a tanyai nép vallási, lelki és *szellemi* elmaradottságáról, amelyek megdöbbenették a hallgatóságot és templomok, kápolnák,

lelkészlakok meg iskolák építésére serkentették az egyházi és világi hatóságokat. A szépen megindult kulturmunkát azonban a hirtelen kitört háború erősen hátráltatta, sőt egy időre meg is akadályozta.

Ijesztő volt azok száma, akiknek fogalmuk sem volt az anyaszentegyház üdvözítő tanításairól, akik nem ismerték a hitvallás legelemibb szabályait, akik soha nem járultak a szentségekhez. Itf-óít akadt köztük olyan, aki bent járt egyszer a városban és misén is részt vett. Erre aztán ujjal mutogattak és úgy hallgatták a beszédét, mintha próféta szólt volna hozzájuk. Sőt volt olyan is, aki jól megfigyelte a szentségmutatót, otthon aztán csinált is szakasztott olyat aranszínű cifrapapírosból. Még hófehér kerek rajzpapírt is tett belé szent ostya gyanánt. Ez előtt aztán leborultak, letérdeltek és nagy buzgalommal énekeltek: Ez nagy szentség valóban! És ez ki is elégitette az ő naiv hitüket! Úrnapján még processziói is jártak! Ha pedig bűn súlya terhelte a lelkiismeretüket, a tanítóhoz fordultak és őt kérték teljes bizalommal, hogy gyóntassa meg őket!

Épen most volt decenniuma annak, hogy az isteni Gondviselés a váci egyházmegye élére egy tudós-paedagogus püspököt állított dr. Hanauer Árpád István magas személyében. Mikor elfoglalta püspöki székét és bejárta nagykiterjedésű egyházmegyéjét, legelső és legszükségesebb feladat gyanánt az Alföld paszforizációját tűzte ki. Ennek megvalósítására szolgál a szeminárium kibővítése és az apostoli buzgalmú főpap minden gondolata arra irányul, hogy papjainak szaporításával az egyház közösségéből eleddig úgy szólván kizárt hívei lelkét az örök élet számára megmentse. Több mint száz ifjú levita készül föl erre a magasztos harcra, évről-évre szaporodik a curatiák, helyi káplánságok és plébániák száma, épülnek a templomok, kápolnák és paplakok.

Évszázadok mulasztását pótolja a kultusz-kormány is, melynek fennkönt gondolkodású minisztere, gróf Klebelsberg Kúnó, több mint 361 népiskolát építtetett az Alföldön. 1926 október 4-én avatta föl Horthy Miklós dicsőségesen uralkodó államfőnk Kecskeméten az első tanyai iskolát, mely alkalommal a kultusz-miniszter méltatta Révész István érdemeit és ünnepi avatóbeszédében rámutatott arra, hogy Révész volt, aki először kiáltotta bele a magyar közvéleménybe, hogy a tanyák népének elhanyagolása nemzeti bűn. Mikor a beszédet követő fapsorkán elhallgatott, a kormányzó úr főmértósága a következőket mondotta:

— A mai napsugaras, szép ünnepségünkön elismerésemet akarom kifejezni Kecskemét egyik kiváló polgára, Révész István pápai preláthus iránt. 14 évvel ezelőtt a katolikus nagygyűlésen mondott beszédében ő vetette fel elsőnek a tanyai iskolák eszméjét és azóta is apostoli lélekkel és hittel buzgólkodott azon, hogy eszméje megvalósulhasson. Érdemei elismerésül e magyar aranykereszttel tüntetem ki.

Erre a kormányzó úr főmértósága lelépett az emelvényről és a közönség lelkesedése közben személyesen nyújtotta át Révész Istvánnak a másodosztályú polgári érdemkeresztet.

Révész István érdemeinek nem ez volt az első elismerése. Öszentsége, a római pápa már 1903-ban kamarásává, 1912-ben pedig házi főpapjává, praelatusává nevezte ki. A koronás király őfelsége meg 1909-ben a Szent Miklósról nevezett mislyei préposti címet adományozta neki.

Magasan ívelő pályáját sokan megcsodálták, de ő maga még mindig nem volt vele megelégedve, tovább akart emelkedni a dicsőség útján, izgatta a hatalmi vágy, ösztökélte a tetterő. Minden tehetségét, testét-lelkét belevitte munkájába. Folyton küzdött, dolgozott, harcolt. Sok szépet, nagyot, maradandót alkotott máris. Minthogy ismerte a maga Istenadta képességeit és

szilárdan hitt elhivatottságában, még többet és nagyobbat akart, hogy általa egyháznak dicsőségét és hazájának javát szolgálja. Gyakran kapott sebet, de soha sem habozott, homlokát előreszegezve törtetett mindig kitűzött célja felé.

Egyházunk tanítása szerint az ember szabadakarral bir és maga kovácsolhatja a sorsát. Szent Pál apostol pedig egyenesen azt hirdette: Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, (aki püspökséget akar, jó dolgot akar*). A nagyrahivatott, törhetetlen akaraterejű és tagadhatatlanul kiváló tehetségű Révész az egyház szellemében járt el, annak parancsszavát követte, amikor püspökség után vágyódott. Kiváló képességei következtében valóban arra volt hivatva, hogy magasabb helyet foglaljon el a hierarchiában. Odaadó munkásságának fényes eredményei az illetékes körök és a közvélemény figyelmét reá irányították s elérte lelke vágyódását: püspök lett.

1928 március havában vált nyilvánossá, hogy XI. Pius pápa öszentsége a trebennei püspöki méltóságra emelte, két hónappal rá pedig Hanauer Árpád István két püspöktársával tábori püspökké szentelte. Fájdalom, főpapi méltóságában nem sokáig tevékenykedhetett. Tetszett az isteni Gondviselés kifürkészhetetlen akaratának, hogy a testi és szellemi erejének teljével dolgozó fértiút 1929 január 18-án Magához szólítsa.

Rövid ideig tartott tábori püspöksége alatt nagy energiával vezette nemzeti hadseregünk lelki gondozását és melegszívű lelkipásztora volt minden egyes katonájának, mint előbb Kecskemét és a Nagy Magyar Alföld népének. Azokat az alkotásait, melyekkel Révész István mindenkorra emlékezetessé tette nevét az Alföld kultúrájában hosszas volna még csak felsorolni is. Az igazságnak megfelelően megállapíthatjuk, hogy a maga elé tűzött feladatokat fárasztó munkával és be-

*) Első levele Timotheushoz. III. rész 1. vers.

csületes kitartással egytől-egyik megvalósította. A hitélet megjavítása, az egyház anyagi erejének fokozása, az Angol Kisasszonyok tanítóképzője és nyolcosztályú leány-gimnáziuma, a Jó Pásztor-zárda patronázsháza, a pusztákon magasbaszökő templomtornyok, tanyai lelkészlakok és iskolák hirdetik agitatórius munkásságának sikereit.

A nagytehetségű szegény váci fiú, aki erős akaratot és nagy tehetséget vitt magával az élet útjára, bátran és diadalmasan futotta be magasra törő nyílegyenes pályáját. Szép összhangzó életpálya volt ez, aminőt a sors kiválasztottjai közül is csak keveseknek juttat. Állandóan élvezte a népszerűség édességét, mert a hízelgés tömjénével vették őt körül. Sohasem telt be önmagával, olthatatlan becsvágya nem hagyta megelégedni az elért eredményekkel. A küzdelem csábította, a folytonos harc hevítette, a szakadatlan munka volt éltető eleme és ebben kielégülést is nyert szenvedélyes temperamentuma. Nem lett volna igazán nagy ember, ha nem lettek volna ellenségei is. Ezekkel mindenkor higgadtan és tiszta fegyverekkel harcolt, amiért nemcsak a hívei, de az egész város közönsége előtt nőtt a tekintélye és általános tiszteletben, megbecsülésben részesült.

Nemes tüztől égő fekete szemeinek parancsoló tekintete és előkelő tartása nem árulta el alacsony sorból való származását. Jellemének a büszkeség volt alapvonása. Alakja, föllépése, modora föltétien hódolatot követelt és ő szerette is felülről kezelni az embereket. De a gyöngét, a rászorulót mindenkor hathatós pártfogásába vette. Csak lassan tárta föl lelke kapuit. Barátait nagyon megválogatta, de azokat, akiket szíve szeretetébe fogadott, a figyelem minden jelével elárasztotta. Magyaros vendégszeretete lebilincselő volt. Mikor boldog emlékü Hanusz István prépost, atyai barátom hívott vendége voltam Kecskeméten, erős szemrehányást tett, amiért nem hozzá szálltam.

Igazán megható volt gyermeki ragaszkodása édes anyjához, akit egész életén át nagy gyöngédséggel vett körül és még haló porában is mérhetetlenül szeretett. Mikor halálát megelőzően néhány hónappal Dunakeszin püspöki misét mondott, szent beszédében édes anyja sírját jelölte meg elsőnek és legnagyobbnak, ami őt Dunakeszihez köti és fiúi hálával hódolt édes anyja emlékének. Ezt a gondolatot „Miért szeretlek édes kis falucskám?“ című költeményében versbe is foglalta. „Az én vétkem“, „Anyámnál“, „Anyám sírkövére“ és „Hazafelé“ címűekben csendül meg legszebben gyermeki szívének szeretete édes anyja iránt és legmagasabb pontját „Keresem a sírom“ című költeményében éri el, amikor annak az óhajlásának ad kifejezést, hogy az édes anyja sírja mellé temessék.

Mint Vác szülötte, izzó szeretettel csüngött szülővárosán. Szívét, lelkét megihlette a Hétkápolna imát fakasztó Mária képe és idillikus forrása, bensőleg átélte és élénk figyelemmel kísérte azokat a törekvéseket és munkákat, melyek a város fölvirágoztatását és lakói boldogítását célozták. Nagy jóindulattal volt egyesületünk iránt is, melynek kezdettől fogva alapító tagja volt. Mikor dunakeszi plébános volt, 1886—1888-ban a Kopolya-dűlőben egy bronzkori temetőt ásatott fel Kund Pál ügyvéddel s az ott talált tárgyak egy részét múzeumunknak ajándékozta.

Révész mint szónok aratta sikereinek javarészét. Isten kegyelméből való szónok volt ő. Beszéde magasan szárnyalt és gondolatmenetének mindig tudott lendületet adni. Hatalmában volt a szónoklat minden külső eszköze. Erővel teljes hangja tisztán csengett, nyelve választékos volt, könnyen gördülő előadásában szín és melegség vegyült; mindig vonzó és hatásos volt úgy, hogy lekötötte hallgatósága figyelmét és neki nagy szónoki sikert biztosított.

Révész nemcsak irodalmi műveltségű férfiú volt, hanem maga is művelője az irodalomnak. Meleg szívé

poéta lélek, aki a tudomány és irodalom légkörében nőtt fel és a retorikára nevelődött, miért is már gyermekkorától hatalmában volt a gondolat és szó. Szárnypróbálgatásait — mint kortársai mind — a jó emlékü Váczi Közlönyben kezdte. Itt mutogatta már oroszánkörmeit, itt mutatta be költői zsengeit. Kecskeméten már lapot szerkesztett és a város előkelő irodalmi társaságának, a Katona-körnek elnöke volt. Költői tehetsége az idők folyamán mindjobban izmosodott. Költeményeiből egy kötetre valót össze is gyűjtött és 1923-ban *Tavaszi az őszben* címen ki is adott. A hazafiság, a vallás és az anyai szeretet érzései adják kezébe a lantot, melyet ügyesen penget. Irodalmi értékelés szerint nem ütök meg Tárkányi, Tompa és Mindszeny mértékét, de van köztük több figyelemreméltó. Megindító, szinte megrázó *Az én vétkem* című, melyet édesanyja halálakor írt. Gyermeki szeretetének megható melegsége csap felénk ebből a sikerült költeményéből, melyet érdemesnek tartok egész terjedelmében közölni:

Miséztem épen, érte mondtam azt,
Hisz' jó anyám óh, annyit szenvedett;
Szorongva szállt az ég felé imám,
Hogy onnan nyerne enyhádó kegyet,
Urat mutattam, jól emlékezem
S megcsendüle a kis lélekharang;
Fejem szédült, szívem meg elszorult,
Oly bánatosan zengett most e hang,
Ki halt meg? E kérdés fájón gyötört;
Óh, adj erőt, nagy Isten, hogyha ó!
Háromszor csendül meg a kisharang,
Ha férfi halt meg s kétszer, hogyha nő,
Egy ... kettő ... és elállt síró szava,
Bocsásd meg Isten, kérlek azt a bűnt:
Kezemben volt a szent kehely s belé
Szememből két forró könnycsepp vegyült.

*

Forró könnycsepp peregjen a mi szemünkből is és áldó imádság fakadjon lelkünkből, amikor városunk e kiváló fiára emlékezünk.

Rózsahegy Gyula

—1927—

Corpore fractus, animo
potens, fide victor, (testben
gyenge, lélekben hatalmas,
hitben diadalmas).

Tisztelt Közgyűlés,

a tanítványi hála örökzöld leveleiből és a baráti szeretet soha nem halványuló virágaiból font koszorút akarom Rózsahegy Gyula emlékének áldozni összejövetelünknek ebben az ünnepi órájában. Úgy érzem, hogy ennek kötelessége és joga engem illet, mert én élveztem leggyakrabban gazdag elméjének ragyogó ajándékait és élete alkonyán én álltam legközelebb nemes szívéhez. Nagyon szerettem és tiszteltem őt és ő melegen érezte velem atyai barátságát.

Gyermekkorunkban felsőbb rangú lényt vélünk tanítómesterünkben, aki a tudás elérhetetlennek látszó magasságában áll fölöttünk; mikor azonban idők folyamán ismereteinkben gyarapodva magunk is magasabbra emelkedünk és közelebb jutunk hozzá: szétfoszlik a nimbus glóriás köde és a hatalmas férfi leszáll képzeletünk Parnasszusáról. így voltunk valamennyi tanárunkkal, egyedül Rózsahegy volt kivétel. Az ő varázshatalma alól soha sem tudtunk szabadulni. Az ő alakja nem lett kisebb az idők távolán, az évek hosszú sora sem tudta őt megfosztani bámulatos tudásának ragyogó sugaraitól és mindig olyan magasban maradt fölöttünk, hogy nem bírtunk hozzá fölemelkedni. De ezenkívül más oka is volt Rózsahegy iránt táplált szeretetünknek és vonzalmunknak; az, hogy ő lelkének melegségével egész életükre magához láncolta tanítványait, nagy esze és feddhetlen jelleme pedig minden ismerőjének őszinte tiszteletét szerezte meg neki. Vita est nobis aliena magisíra — másnak az élete a mi tanítónk — mondja Marcus Porcius Cato. Rózsahegy

élete méltó arra, hogy tanítómesterünk legyen, miként oktatónk, tanárunk volt ő maga áldásos életében.

Rózsahegyí élő cáfolata volt az ismeretes közmondásnak: mens sana in corpore sano. Az ő roskatag testébe ép léiek volt zárva, összeaszott beteg fizikumán át egy lángoló lélek élt. Testi élete valóságos vegetálás volt. Hajlott korában egyik szemére vak volt, a másikkal alig látott. Mint gyermek korcsolyázás közben eltörte az egyik csigolya-csontját. Hosszú évtizedeken át egész halála napjáig gyötörte ez a fájdalom, épúgy mint az a kízó fekély, melyet ifjú korában szerzett, amikor felbukott a lovával. Ezenkívül állandóan álmatlanság is emésztette gyenge és kényeskedő szervezetét. Érzékeny természete az időjárás minden változását megérezte, mint a virágházi növény. És ezzel a gyermekkora óta betegségekől gyötört testével magas kort — 80 évet — ért el, akárcsak Kossuth Lajos, aki szintén már fiatal korában kezdett betegeskedni s mégis 92 esztendőig élt. Mindkettőjük finom, törekeny, betegségtől csigázott testében szellemüknek szabad szárnyalása volt. Az ő testük csak a szellemi munka számára élt. Az agy működése, a gondolkodás csak a szív utolsó dobbanásával szűnik meg s amikor Rózsahegyí átfinomult lelki életét szemléljük, azt találjuk, hogy a fájdalom harmatcseppjei vonták be lelki világát, egyszerűsmind joggal mondhatjuk róla azt, amit Linné vallásos meggyőződéssel állapított meg virágainál: numen adest (az Istenség van benne). Tiszteletet parancsoló megjelenése, szikár aszkéta alakja lengő hajával, tisztes ősz szakáíéval, szemében a belülről kifejeződött erővel olyan volt, mint egy biliai páriarcha: szabályos vonalú halvány arcán a megdicsőülés túlvilági sugarai ragyogtak, feje fölött a szentek glóriás fénye ékeskedett. Ez a megállapítás bizonyára nem helytálló az egyház szigorú felfogása szerint, de életszentségével mindenestre kivívta halhatatlan lelke számára, hogy az anyaszentegyház üdvözültjei sorában tudjuk, mert az Isten

bizonyosan ilyenek közül válogatja a szentjeit, ha az egyház nem is kanonizálja. Csodákat ugyan nem művelt, de bírt a jövőbelátás csodálatos tehetségével. Az a megmagyarázhatatlan érzés, vagy lélektani munkásság, melyet sejtésnek vagy ösztönnek nevezünk, nagymértékben ki volt fejlődve benne. Minden indító ok nélkül egészen ötletszerűen meg tudta mondani a távolban történő esetet abban a pillanatban, amikor az az eset megtörtént. Így megérezte és megmondta, hogy két tengeren járó kartársa, Bucsek István és Matzenauer Oszkár az általa megnevezett nap éjjelén halálos veszedelemben forog, egy évvel előbb megsejdi-teíte és megjósolta a nagy háborút. Ennek az Istenadta tehetségének magyarázatát megtaláljuk abban az elmélyedésben, mellyel vallásos életérzését a sorsszerűséggel átélte, az ő rengeteg tudásában, mely nemcsak alapos és mély, hanem rendszeres is volt, páratlan felfogó és kombináló tehetségének mindent átfogó és megemésztő erejében, magasan szárnyaló fantáziájának szerte csapongásában és szenzilis természetében, mert érzelmi élete és a külvilággal való titokzatos viszonya, a legaprólékosabb életjelenségek pontos megfigyelése, az események logikus megbírálása, a múlt dolgokból vont okszerű következtetések és idegesnek mondható rendkívüli szimpatikus részvéte mindenben és mindenért, voltak jövőmondásának kétségbevonhatatlan forrásai. Ritka isteni adomány ez, melyet csak prófétáknak és költőknek szoktak tulajdonítani.

Mélységes erkölcsi komolyság ülte meg egész lényét. Becsületességének szeplőtlen tisztasága és lelkének odaadó jósága nem ismert határt. Bámulatosan mély és sokoldalú volt tudományos és irodalmi műveltsége, mert rendkívüli éles ésszel, ritka emlékezőtehetséggel és erős ítélőképességgel volt megáldva. Noha magas kort ért el, élete mégis befejezetlennek látszik. Legalább ő maga 80 esztendőre nyúlt életét az eredménytelenség szomorító tudatával zárta le, mert gyakran mondogatta:

—, Legigazibb nekrológom és epitafiumom: Hic homo coepit aedificare, et non potuít consummare (ez az ember építeni kezdett és nem tudta befejezni. Szt. Lukács 14—30).

Ám legyen túlszigorú bírása önmagának, nekünk mégsem szabad igazságtalanoknak lenni vele szemben és nem szabad őt ahhoz az emberhez hasonlítanunk, qui aedificavit super arenam, aki homokra épített, mert csak látszólagos az, hogy nem tudott tudásának megfelelő eredményeket gyenge szervezete miatt felmutatni. Igaz, hogy nagy képessége nem bontakozott ki külső sikerekben, nem hagyott hátra írásokban, könyvekben lefektetett maradandó alkotásokat; de pazarul osztogatta rengeteg tudásának szellemi kincseit. Az ő tudásának terebélyes fájáról nagyon sokan téptek ízes gyümölcsöt, mert ő olyan volt, mint a kertész, aki nem a maga számára ülteti a fákat, hogy lombjainak árnyékában megpihenjen, hanem tanítványai fogékony szívébe oltotta bele a tudomány csíráit, hogy azokban szökkenjen termő növényé.

Az önmaga által meddőnek ítélt élete békéjét és boldogságát nagy tudásának lenyűgöző erejében és valóságos hitének szilárd meggyőződésében találta föl. Horatiusi kedvelő kollégájával, Markovics Lázárral szemben Vergiliust idézgette:

Félix qui potuit rerum cognoscere causas,
 Quique metus omnes, eí inexorabile fatum,
 Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari
 (boldog, aki megtanulta a dolgok okait és lába alá gyűrt minden félelmet, a könyörtelen végzetet s a kapzsiság poklának lármáját.)

A Rózsashegyiek legrégebb ismert ősének neve *Henrikow*, latinosán *Henritius* volt. Ez a Henrik a reformáció idején a lipótmezei Rózsashegyen, vagy mint akkor hívták Rosenbergában telepedett le. Fukarsága miatt állítólag sajátkezűleg foltozta saruit, amiért is Susztriknak (suszterka, foltozó varga) gúnyolták. Szokás

volt ez Felsőmagyarországon, ahol minden családnak adnak csúfnevet, vagy egyébként jellemző melléknevet. Az eredeti név idők folyamán elveszett, de fennmaradt a gúnyból adott Susztrik. Míg a XVI. században Henrikow volt a neve, a XVII. századi okiratban már Susztrik néven fordul elő. A családalapító Henrik unokája, Jónás, kapta a nemesi adománylevelet. *Susztrik de ef in Rosenberg* címen. A család később a Rózsahegy-Susztrik kettős nevet használta és csak a legújabb korban, 1868-ban, erősítette meg a király a családi Susztrik név helyett fölvetett Rózsahegy név használatát és ehhez a régi nemesség épségben tartása mellett a liptórózsahegy előnevet adományozta.

Mikor *Gyula Imre Henrik István* Budán 1845 szeptember 29-én született, édes atyja, Rózsahegy-Susztrik István, m. kir. kincstári járulnok volt*) és mint államhivatalnok, császári érzelmű. Rossz néven is vették tőle 1848-ban, hogy a fiai Kossuth Lajost éltették. 1849-ben Buda ostroma alatt Budakeszin időztek. Gyula volt a fiúk közt a legidősebb. István, a középső, vasutas lett. Aladár, a legfiatalabb hírneves ovostanár volt a kolozsvári egyetemen. Az apa Debrecenben, majd Kecskeméten működött a közigazgatás szolgálatában az abszolutizmus idején. Azért a fiúk itt kezdték meg középiskolai tanulmányaikat. Atyjuk ismét Budára került és mint helytariósági tanácsos fiatalon fejezte be életét. A három gyermek neveltetésének gondja így kizárólag az özvegyre szakadt, aki szűkös nyugdíjából iskoláztatta őket. Gyula 1851—54-ben Budán a magyar elemi iskolába járt, 1854—55-ben mint magántanuló Debrecenben a gimnázium I. és II. osztályát járta, a II.—ről azonban már Kecskeméten tett vizsgát. 1856—58-ban a kecskeméti k. r. algimnázium nyilvános tanulója volt. Ekkor gyulladt ki szívében a haláláig tartott szeretet lángja Budaváry Kat. József tanára iránt. 1858

*) Rendőrbiztos, főispáni titkár, majd megyefőnök lett. Mint gyakorló ügyvéd halt meg 1876 december 18-án Budapesten.

augusztusában közös utazást is tettek. Ebben az évben vette föl a bérálás szentségét, bérmaapja Kunszt József kalocsai érsek volt. 1858—60-ban Budán az állami gimnázium V. és VI. osztályát végezte, mely után hajlamát követve Nagyszombatba ment kispapnak és 1860—62-ben ott végezte a két felső osztályt. Érettségét csak 9 évvel később 1871-ben tett Budapesten a kegyesrendiek főgimnáziumában. Hittudományi tanulmányait a pesti központi szemináriumban végezte.

Már itt a papnevelőben kitűntek nemes lelki tulajdonságai. Őszinte jelleme kedvelté tette őt tanulóársai között. Ezek önként elismerték szellemi felsőségét. Itt történt 1864-ben, hogy Csiky Gergely, a gyakorló iskola elnöke, felhívta őt, hogy írjon egy német költeményt IX. Pius pápa dicsőítésére. Ugyanis május 5-én, a pápa névnapja alkalmából a klerikusok ünnepet rendeztek és latin, magyar, német, tót, oláh és ruthén nyelvű költeményeket szavaltak. Rózsahegy-i költeményével nagyon meg voltak elégedve, az övét ítélték legjobbnak. Atyja a bécsi nuncius, Antonelli bíbornok útján el is juttatta Rómába őszentségéhez, Csiky pedig nem akarta elhinni, hogy még soha sem tett kísérletet a versírással és azt mondta, hogy nagyon megérezik rajta Schiller hatása. Noha, miként ebből is kitűnik, már mint imberbis juvenis mutogatta oroszlánkörmeit, nem nagyon pengette a lantot, csak élete alkonyán fogta el újból a verselő roham. (Saját bevallása szerint rendszerint félálmában csendültek meg fülében a versei és nem hagyták aludni. Ilyenkor megragadta az előre odakészített papírt és írót, hogy leírja hamarjában azt, amit műzsája diktált.) Még alszerpap volt, mikor Peitler püspök 1867 szeptember 5-én prefektusnak (tanulmányi felügyelőnek) nevezte ki a szemináriumba. 1868 október 11-én ugyanő szentelte föl pappá és egy hétre rá Rékasra küldte káplánnak. Gyors egymásutánban változtak állomáshelyei: Soroksár (1869), Dorozsma (1870), Alsónémedi (1871). Mint káplán rengeteget tanult, hogy

mulasztásait pótolja. Előbb érettségít tett (1871), aztán az egyetemre iratkozott Rossz anyagi viszonyok között élő édesanyjának nem akart terhére lenni, miért is kizárólag kápláni fizetésére volt utalva. Édes kevés volt ez! Összesen évi 600 forint, amiből 240-et levontak kosztra. Csak 360 forint maradt a ruházkodásra, tandíjra, könyvekre. A vizsgákra úgy készült, hogy az aníquáriustól vett könyveket vizsga után azonnal eladta, hogy a következő vizsga anyagának könyveit szerezhesse meg az árán fölös ráfizetéssel. Nem is egy, hanem két különböző szakból szerzett tanári oklevelet. Sokat tanult, de ezek a tanulmányai legdrágább kincsét, az egészségét emésztették föl. 1870-ben gróf Andrassy Manó fiával, Gézával Angolországban járt, 1871-ben báró Orczy György házi káplánja volt Ujszászon, majd 1872-ben herceg Odescalchi fiának a nevelője lett.

Mikor Samassa 1873-ban egri érsek lett, távoli rokoni kötelék alapján egyik nagynénje útján hozzáfordult, hogy vegye őt az egri főegyházmegye kötelékébe, mert betegeskedése miatt Peitler hazaküldte. Pozsonyból utazott Egerbe, ahol Samassa igen szívesen fogadta és kikérdezte, hogy miért akarja elhagyni a váci egyházmegyét? Elmondta, hogy torokbaja miatt nem prédikálhat, minélfogva lelkészi teendőket nem végezhet, az egri dioecesis jóval nagyobb és ott inkább remél beteges szervezetének megfelelő elhelyezést. Samassa azután kihallgatta őt a curriculum vitaejére nézve, majd ezt a kijelentést tette:

— Nagyon állhatatlan ember maga, fiatal barátom! Ha én most fölveszem, ki biztosít arról, hogy félév múlva engem is nem hagy faképnél?

Erre Rózsahegyi indokolta, hogy állásában önhibáján kívül működött rövid ideig. A prefektusi állást Peitler rendelkezése folytán kellett a káplánival felváltani. Andrassy grófhhoz Peitler küldte. Csak azért volt két hónapig a szolgálatában, mert a csupán két hónapig tartott angolországi útjára kellett útítárs. Két évig

káplánkodott, de mikor dispositio folytán tél idején Dorozsmáról Alsónémedibe utazott, meghűlt s torokfájása miatt lelkész! teendőket nem végezhetett. Odescalchi herceg fiának a nevelését vállalta, de mikor látta, hogy a gyerekből nem farag embert, céltalannak találta ottmaradását. Eközben belépett Horváth Mihály és Samassa azt ígérte, hogy be fogja őt ajánlani Örményi Pálhoz Vaálra nevelőnek. El is ment oda (1874), de mikor azt látta, hogy a 800,000 forint értékű birtokon 900,000 forint adósság van betáblázva, a maga jövőjét sem tudta egy pillanatig sem biztosítva: odébb állott. 1874-ben Túrán, 1875-ben pedig Hatvanban volt káplán. 1875-ben báró Liphay Antal gyermekeihez ment nevelőnek. A torontáli Lovrinban töltött három esztendőt élete legszebb emléke gyanánt emlegette. 1878-ban még mint nevelő, kitűnő eredménnyel tette le a zsinati vizsgát. Még ez év októberében Félegyházán találjuk, mint káplánt, 1879- ben hasonló minőségben működik Harasztiban.

1880- ban újból prefektus lett a szemináriumban, egyszersmind az akkor főgimnáziummá alakult váci gimnázium két felső osztályában tanított Csávolszkyval, Hegyivel és Miltényivel. Peitler püspök azzal az érve-
léssel, hogy *kiváló képességeit az egyházmegye hasznára akarja értékesíteni*, a természettan és a latin nyelv tanárává nevezte ki. Majd 1882-ben Miltényi helyett a német nyelv és irodalom tanárává, egyszersmind a szemináriumban lelki igazgatóvá (spiritualis-szá) és ugyanoda a filozófia tanárává is kinevezte. Rózsahegy a tanításra való jogosultságot csakhamar megváltotta. 1880-ban a történelemből és földrajzból, 1882-ben pedig a latin és görög filológiából szerzett tanári oklevelet. 1883 októberében üllei plébános lett, de a következő év júliusában lemondott javadalmáról és visszajött Vádra tanárnak. A püspök-egyházmegyei könyvtár épületében lakott, mert a püspök az egyházmegyei könyvtárnoki teendőket végzését is reá bízta. 1888 június havában Schusztér püspök a középiskolai hittanár-

vizsgáló-bizottság tagjává és püspöki titkárnak nevezte ki, de már 1889 novemberében lemondott titkári állásáról és a szeminárium lelki igazgatója, szentszéki ülnök s egyszersmind újból egyházmegyei könyvtáros lett. Ebben az időben a városi ipariskolai bizottság elnöke is volt. Még 1893-ban Schuszier püspök fölterjesztésére nevezte ki a király tb. kanonoknak. Ezidőtájt újból erőt vett rajt régi idegbaja és nagyon sokat betegeskedett. *)

1897-től 1908-ig a kath. autonómiát szervező országos kongresszuson a váci egyházmegye papságának nagy lelkesedéssel megválasztott képviselője volt. 1902-ben az egyházmegyei könyvtár prefektusa, valóságos kanonok és püspöki biztos lett. 1905-ben Csáky püspök megbízásából Rómában járt a cappa major ügyében; eredményes küldetéséért az albey-i préposti címet kapta.

Száraz életrajzi adatok ezek, tisztelt Közgyűlés, melyekben a hely és idő pontosan meg vannak jelölve,

*) Mikor 1900-ban gróf Csáky Károly ült a váci püspöki székebe, nyomban reá irányult figyelme a jeles tulajdonságokkal bővelkedő férfiúra s miként annakidején Peitler, ő is szerette volna nagy tudását és kiváló képességeit az egyházmegye hasznára értékesíteni, azonnal ki akarta neveztetni kanonoknak, — több stallum ürült meg ebben az időben, — de szándékát Rózsahelyi ellenzése miatt csak két év múlva tudta megvalósítani. Igen érdekes a „Religio-Vallás“ nevű egyházi lapnak erre vonatkozó ily című híradása: *A lelkiismeretesség példája.* Rózsahelyi Gyula tb. kanonok néhány év óta gyengélkedik. Jelenleg Görzben gyógyítja magát és ott még hosszabb ideig kíván maradni, miután úgy tapasztalja, hogy az ottani levegő igen jó hatással van szervezetére. „Mint örömmel értesülünk, már határozottan javuló félben van, de még mindig oly keveset bizik egészsége állandóságához, hogy mint biztos forrásból halljuk, épen ez okból, midőn értesítették, hogy Őméltósága a gróf püspök úr legfelsőbb helyre szándékozik őt felterjeszteni, a jól megérdemelt kanonoki stallumra való kineveztetése végett: fiúi hódolattal esedezett a kegyes és jóakarató főpásztornál, hogy eme szándékától álljon el, mert ő eme diszes, de egyszersmind kötelességekkel járó állást fizikai gyengesége miatt nem volna képes betölteni.“ Kedves Iskolatársunk, ha megtudja, hogy róla magasztalólag írunk, vegye tekintetbe azt, hogy nekünk kötelességünk a ritka példákat bemutatni és messze ragyogtatni. (1901 június 5. 45. sz.)

de korántsem ismerjük meg belőlük Rózsahegy mar-
kás egyéniségét. Hogy csak halvány körvonalában is
magunk elé idézzük az ő fenkönt alakját, jellemeznünk
kell őt azokban a szerepekben, melyeket földi pályáján
betöltött. Mint az egyház szolgája, — miként már emlí-
tettem, — hivatásszerűen működött és valósággal min-
tája volt a jó papnak, aki keresztyeni alázatosságával,
soha nem szűnő buzgóságával és párját ritkító jótékony
cselekedeteivel a legnagyobb tiszteletet váltotta ki sze-
mélye iránt, életszentségével és hosszú életén át viselt
szenvetésekkel jogot váltott arra, hogy az anyaszent-
egyház szentjei sorában üdvözölhessük.*)

Lelke azonban nem merült el a vallás eszméjében
és nem nyomott el benne minden más gondolatot
Amilyen jó pap volt, olyan kitűnően állta meg helyét
a katedrán is. Lelkét épúgy áthatotta növendékei iránt
érezett szeretete és jó indulata, mint a hitvallás szel-
lemének meggyőző ereje. Szigorú, de igazságos volt.
Bármelyik osztályba ment be, tanítványai mindenkor
csendben, fegyelmezetten várták. Soha sem kellett az

*) Szigorúan megtartotta az írás szavát; „Legyen házad nyitva
a szűkölködők előtt.“ Szívjóságának és emberbaráti szeretetének sok
megható esetet volna módomban felsorolni, de csak néhány jellem-
zőt említek fel. Amikor anyagi eszközei kevésbé engedték a jóté-
konysági cselekedetek gyakorlását, értékeit elzálogosítva adósságokat
csinált, hogy a bizalommal hozzáfordult paptársainak, szegény ta-
nítóknak, tisztviselőknak, szorult helyzetbe jutott egyéb úri em-
bereknek, árváknak és özvegyeknek segítő jobbát nyújthassa; ami-
kor pedig anyagi helyzete jobbra fordult, fölös jövedelmét az utolsó
fillérig a nyomor és szenvedés enyhítésére fordította és nagy fej-
törést okozott neki, hogy kinek juttassa az ajkától megvont fil-
léreket, mert nagyon takarékos életmódot folytatott és a saját sze-
mélyére vajmi keveset költött. Ezért küldött a polgármester és
rendőrkapitány kezébe gyakran tekintélyes összegeket a szemér-
mes szegények részére, persze mindenkor névtelenül. Sokat áldozott
egyházi célokra is. Amikor a háború alatt az ágyúknak öntött Rosko-
ványi-harangunk pótlására a megyés püspök adakozásra hívta pap-
jait, épen pénzhíjában volt, amiért kanonok! áranyszeresztjét küldte el
és ajánlotta föl erre a célra.

üres komolyság rideg álarcát felöltem, vagy épen durvasággal és ordítózással szerezni tekintélyt, mint az iskola akkori igazgatójának, Panek Ödönnek. Ez a goromba ember kidüllesztette a terjedelmes hasát és éktelen lármával szidalmazta — gyakran ok nélkül — az egész ifjúságot, mely csak addig félt tőle, amíg rettegett alakja előtte állt. Megszokta az ordítózást, nem vette komolyan a fenyegetőzést, megmosolyogta magában a gyors egymásutánban beírt szekundákat. Az volt ugyanis a hatalmaskodó pedagógus szokása, hogy annyi elégtelent írt be a noteszába, ahány kérdésre nem kapott szabatos feleletet. Ily módon néhány perc alatt az egész osztály — a legjobb tanulókat sem véve ki — töméntelen mennyiségű szekundát szerezhetett. Olyan volt, mint dr. Diafoius, Moliér ismert orvosa: egyik zsebében az elmaradhatatlan clysterium, másokban a rőfnyi hosszú recipe, arcán pedig a komoly vonás, mely a betegre látatlanban is halálos ítélet.

Mivel a személyes tisztelet, amellyel Rózsahegy iránt mindenkor viseltetem, talán túlzott lehet, igyekszem megértetni, hogy miként növekedett hálám és rokonszenvem, melynek érzelmei már az iskolában, amikor tanárom volt, gyulladtak ki iránta szívemben. Ő nem jó, hanem szigorú tanár akart lenni, mert a saját tapasztalatából tudta, hogy a rigorózus tanártól fél a növendéke és annak tanul, míg a szerető tanár elnézésére számítva, elhanyagolja kötelességét. Előadása eleven és megérzékítő volt. Nem prelegált hosszasan, beszédje közben szeretett költői képeket, megkapó példákat, szemléltető példázatokat (parabolákat) és találó hasonlatokat felhozni, hogy azokkal fűszerezze, hatásossá és élvezetessé tegye a száraz adatokat. Velős, világos előadását, gyors eszmemenetét követni kellett; azzal szemben aki nem értette meg, türelmetlen volt; az úgy járt, mint ahogy az evangélista mondja Krisztus Urunk beszédeiről: „Nem mindenkinek veszik be az ő beszédét, hanem csak azok, akiknek adatott.“ (Szt. Máté 11.)

Felsőbbségének nyomát megtaláljuk minden tárgyon, amelyhez csak nyúlt. Különösen költészetének változatos termékeiben szemlélhetjük szellemének gazdagságát. Poéta nascitur, orator fit. Az egykor dadogó Demoszthenesz erős akarattal hosszas gyakorlat által minden idők legnagyobb és legismertebb szónoka lett, de költő nem lehet mindenki, az erős akarat és szorgalom itt nem győzi le a tehetség hiányát, ihlefség nélkül írhat valaki alakszerű és talán tetszetős költeményeket, lehet jó rímkovács, de költő nem lesz soha, mert poétának születni kell. Rózahegyi — az ifjúkori szárnypróbálgatásoktól eltekintve — nagyon későn, úgyszólván élete alkonyán — közel 70 éves korában — született költőnek. Bár gyengéd érzelmek is felcsendülnek lantján, költészetének jellege inkább értelmi, mint érzelmi. Költői munkásságát nem szabad önmagában, különállóan megítélnünk, hanem mint annak a hatalmas tudásnak költői megnyilatkozását, amely benne lakott. Költeményei egyíől-egyig az ő nagy tudása kincses bányájának gyümölcsei. Nem lett volna igazi tudós, ha csak egy nyelven verselt volna. Valóságos Mezzofanti volt. Egyforma könnyedséggel verselt német és latin nyelven. Magyar nyelvű költeményei kevésbé sikerültek. Latin poémái a klasszikus modort utánozzák és az ókori történet s irodalom egész anyagára kiterjeszkednek. Roppant ismeretei túlterheltté, sőt néha nehézkesé teszik, de soha sem unalmassá. A német nyelven írtak díszére válhatnának a nagy német irodalomnak is, minthogy azonban csak az íróasztala fiókja számára írt, úgy azok egyáltalában nem ismeretesek. Bizalmas barátjának kellett lenni, akinek egyet-egyet felolvasott jó kedvében.

Édesanyja, Mandlik Mária, régi nevelésű eszes német asszony volt. Gyermekekora óta folyton németül beszélt vele. Tőle örökölte nemcsak arcának nemes vonásait, hanem szívének mindenkit magához ölelő jóságát és lelkének nagy gazdagságát is. Húséges társai,

szerető barátai voltak egymásnak életük alkonyáig. Rózsahegy már 70 éves elmúlt, amikor a mindig ruganyos erővel sürgő-forgó, szellemi üdeségét állandóan megőrzött matróna 92 éves korában elköltözött az élők sorából. Ekkor magára maradt. Jó társaságba került. Gondolataiba mélyedve, a maga lelke mélyéből merített új *erőt* beteg életének további tevékenykedésére. A képzelet szárnyán gyakran felszállott a Parnasszusra és úgy szövögette szép költeményeinek változatos tárgyait, mint ahogy a selyembogár is önmagából szövi értékes szálait, de nem azzal a fájdalommal, mely az éneklő hattyú halálát, vagy a gyöngykagyló betegségét okozza. Ha megszállta lelkét a költői ihlet, nem okozott neki gondot és fáradságot a forma tökéletessége, könnyen találta meg a gondolatokat, a képeket és a szabatos kifejezést. Benső ösztöne sugallta és láthatatlan kéz vezette úgy, hogy alig kellett rajtok valamit dolgozni, javíthatni vagy csiszolni, ezért el lehet mondani ő róla is, amit Goethe — kinek erősen hatása alatt áll — mond magáról:

Ich singe, wie der Vogel singt,
 Der in den Zweigen wohnt,
 Das Lied, das aus der Kehle drangt,
 Ist Lohn, der reichlich lohnet. (Der Sanger.)

Hozzátehetjük még, hogy többnyire az éj csendes óráiban, betegágyában virrasztva írta költeményeit, melyek egytől-egyig valódi költői lélek megnyilvánulásai. Mindenikben van gondolat és eszme, szín és hangulat, rím és ritmus. Egyik sem nélkülözi a képzelet fennköltségének erejét és kivitelének finomsága összhangban van a tárgy értékével. Külön ki kell emelnünk végül nyelvezetét. A nyelvnek igazi mestere, mert minden szépségét ismerte csakúgy, mint a klasszikus irodalmat és az újkori remekírókat. Míg német nyelvű költeményein Goethe és Heine hatása mutatkozik, addig a latin nyelvűek a klasszikus stílus nemes bélyegét viselik magukon. Nyelvezete tömör, de nem nehézkes,

ritmikus és csillogó, de azért koránt sem könnyen érthető. Nem is lehet másként, mert ezekbe a költeményekbe nemcsak az érzelmeit foglalta bele, hanem beleöntötte sokoldalú tudását s így az ő gondolatainak mélysége az olvasót is gondolkozásra készíti. A legtöbb olvasóban azonban nincs meg az ismereteknek az a gazdagsága, amelyet a költő föltételez, nem bírja olyan gyorsasággal követni az eszmék, célzások és utalások egymást követő fordulatait, miért is költeményeinek legtöbbszörét csak akkor értjük és élvezzük valójában, ha ismételtén és figyelemmel olvassuk, mert ekkor azoknak újabb és újabb rejtett szépségeire bukkanunk.

Azalatt a rövid idő alatt, míg a Váczi Közlönyt — 1896 január 12-től május végéig — szerkesztette, fényes szellemének egész sokasága jelent meg. Nemcsak szerkesztette, hanem gyakran a vezércikktől kezdve egész az utolsó hírig, maga *írta a lapot, mint* ahogy ez a köz érdekében és nem anyagiakért szerkesztett lapoknál oly gyakori.

Novellái nem haladják túl a közepszerűséget, noha elméleti tudását ezekben is hatalmasan támogatta az elveket feldolgozó mély ész, higgadt emberismeret, valódi filozófiai felfogás és gyakran felcsillámló költői lendület. Páratlan tömörséggel sűríti sok mondanivalóját és nehézkessé válik, mint Camoes, Klopsíock, Milton vagy Dante. Ez utóbbival ő is elmondhatja, hogy aki őt érteni akarja: üljön meg a padkán és élesítse az eszét, így aztán irálya inkább mesterkélt, mint választékos. Előadása világos, nyelvezete folyékony, csoportosításai művésziek. Meséjében, melynek tárgya után legtöbbször idegen országokban kalandozik, nagyon hamar föltalálható az oktató és erkölcsi irány, melyet a felnőtt olvasó nem fogad szívesen. Történeteit kevés fantáziával maga találta ki, már pedig történetet ép oly bajos kigondolni, mint tájképet fantáziából festeni. Mindkettőn meglátszanak a valószínűtlenség vonásai. A készhez tartják magukat: a természet képei valóságok csoportjai,

a fantázia szüleményei árnyak keveréke. Az élet: élő növény, a kigondolt történet, az elképzelt helyzetek: préselt virágok.

Meg kell itt emlékeznünk az írásműveiből felcsillámló szelíd humoráról, mely úgy árad ki fagyosnak látszó kedélye melegségéből mint a tavaszi napsugár.

Az ó- és újszövetséget, a magyar- és világtörténetet, az ó- és újkori klasszikusokat kevés ember ismerte jobban, mint ő. De nemcsak járta a tudomány és szépirodalom rengeteg erdejét, hanem bámulatra méltó emlékezőtehetségével jórészt meg is tartotta, amit megtanult. Emlékezetének óriási tárházában egyszerre be tudta fogadni a történeti események legapróbb részleteit és nemcsak az évszámokat, hanem a hónapot és napot is híven idézte. De idézett görög és latin, francia és német auktorokból, a Bibliából és egyházatyákból, az Iliászból és Hamletből, Horatiusból és Goethéből, és pedig mindenkor az alkalomhoz illően.

A gondolkozás, a tanulás, a tudományos problémákba való elmélyedés enyhület és életszükséglet volt nála, e nélkül nem tudott meglenni és ennek a szellemi foglalkozásnak a fáradságát még aggkorában sem érezte, mert szelleme mindvégig friss és termékeny maradt. A múlt idők és mostani kor nagy szellemeinél keresett és talált vigasztalást. Belemerült a világirodalom remekműveibe és szíve, kedélye megerősödött, megedzefien került ki ebből a kasztáliai forrásból. Mindent került, ami külszín és felszín, lelke csak a bensőt kereste, tudásvágya csak a lényegét kutatta. A dolgokat a maguk mélyén akarta megismerni, tudni akarta mindennek az okát. *Félix, qui potuit rerum cognoscere causam Qui potuit? (boldog, aki a dolgok okát megismeri tudja! Ki tudja?) Nihil dulcius, quam omnia scire (semmi sem édesebb, mint mindent tudni. Cicero).* Ám, ha nem is elégíthetjük ki tudásunkat, mindig vágyakozunk utána. És Rózsahegyiben nagy volt ez a vágyódás, mindig kíváncsi volt

az új dolgokra, — novarum rerum semper cupidus fűit. De az ő tudásvágyát nem elégítette ki az olyan magyarázat, aminőkef legtöbbször kap az ember, hogy pl.: ez annak a tárgynak sajátossága, az ennek a dolognak a természete; hanem kutatott tovább és fáradozásait olyan siker koronázta, mely csak évtizedek múlva erősítette meg kutatásainak helyességét, amikor francia vagy angol szaklapban olvasta, hogy egy kitűnő külföldi fizikus vagy matematikus ennek a dolognak az igazságára jutott. Így több fölfedezését idegen tudós érdemül számít a világ, noha Rózsahegyi előtte már jóval előbb megállapította, de értékesíteni csak úgy nem tudta, mint ahogy nem foglalta írásba eszméinek és gondolatainak java részét.

De így volt egyéb terveivel és szándékaival is. Egy beszélgetésünk alkalmával elmondotta egy regényvázlatát: Egy magyar ember három világrészben szerez nevének hírt és dicsőséget. Kazmírba kerül, ott trónra emelkedik és kivívja az ország függetlenségét az egymással versengő orosz és angol hatalommal szemben. Kiemeli országát elszigeteltségéből és civilizációt teremt, újjá szervezi a hadsereget, rendbehozza a pénzügyeket, a vallás-szabadság és törvény előtti egyenlőség elveit proklamálja, népnevelő és munkásjóléti intézményeket honosít meg, utakat, vasutakat és csatornákat épít és országát kultúra és gazdasági jólét magas fokára emeli. Egy évtized sem múlt el, amikor a napi lapokban olvastuk, hogy 1924 májusában Amanullach az angol és orosz érdekszférából kivonta Afganisztánt s európai tudósok és mérnökök segítségével a nép felszabadítása által a műveltség és vagyonosodás útjára vitte.

Rózsahegyi nagy nyelvtehetségét, páratlan klasszikus tanultságát és óriási történeti tudását nem csekélyebb bölcséleti és teológiai ismeretei egészítették ki. Minthogy szeme mindig a múlt eseményein révedezett, a történelem világításában látta a jelent s mivel a történelem tanulságait alkalmazva, vont logikus követ-

keztetéseket a jövőre nézve: azért volt ítélete mindenkor biztos és a tudása annyira félelmetes. Innen volt az, hogy a teológiát többre becsülte mint a filozófiát, a vallást és erkölcsöt magasabbra tartotta mint a kultúrát és tudományt. Fürkésző elméje a legfőbb bölcseséget kereste, azt a bölcsészetet, amely az örökkévaló Istenség megismeréséhez visz. Sok éjszakát virrasztóit át álmatlanul megoldhatatlannak látszó problémák örjítő szenvedései közt, férfiasán szembeszáll! a modern gondolkodás áramlatával és tetszetős jelszavaival, elismerte a kinyilatkoztatás föltétien igazságát, levonta ennek a megismert igazságnak következményeit és fennem hirdette, hogy a filozófia nem elégít ki, lelkünk belső békéjét a tudományokon túl, a filozófián felül a vallásban kell keresnünk.*)

Schopenhauer a gondolkodókat két részre osztja: olyanokra, akik kiváltképen a maguk számára és olyanokra, akik más számára gondolkodnak és azokat tartja valódi, önálló gondolkodóknak, azokat nevezi tulajdonképeni filozófusoknak, akik csak maguknak gondolkodnak, mert csupán ők veszik komolyan a dolgukat, mivel létük élvezete és öröme épen a gondolkodásban áll, míg a többiek szofisták, akik abban keresik boldogságukat, hogy valaminek látszani akarnak. E meghatározás alapján (Parerga et Paralipomena III. 22.) könnyű megállapítanunk, hogy Rózsahegy az önálló gondolkodók értékes csoportjába tartozik. Szellemes elmélkedéseit, szép, okos és finom ötleteit, mély értelmű gondolatait kizárólag a maga számára vetette papírra, a maga íróasztala fiókjának őrizte meg. Ez az oka annak, hogy legtöbbször nem csiszolta ki, nem öltöztette szép köntösbe és csak szokszor ismételt kéresemnek engedett, amikor ezeket a följegyzéseket

*) Azért tartottam szükségesnek ezt itt, e helyen is megemlíteni, mert egyik nagytehetségű aposztata kollégája ennek az ellenkezőjével vádolta meg őt a Váci Hírlapban. (Dr. Kiss József: Törökhegyi séták.)

halála esetére nekem engedte át. Ezt a nagyon értékes szellemi hagyatékát, melynek örökösévé engem tett, elbeszélései, költeményei, vallásos tárgyú és történelmi tanulmányai egészítik ki. Minthogy a nagy férfiú ezeknek mikénti felhasználását egészen reám bízta, azzal az eszmével foglalkozom, hogy az óriási anyagból kiválogatva a jellegzetes és értékes részt, sajtó alá bocsátom. Érdekesnek tartom előzetes tájékozással közölni, hogy megszámlálhatatlan eszméi és gondolatai mellett több mint félezer befejezett költeményt találtam. A vázlatoknak és töredékeknek szeri-száma nincsen. Költeményei közül 277 német, 206 latin, 31 magyar és 2 görög nyelvű. A följegyzések — szintén számtöbbségük szerint — német, latin, magyar, francia, görög és angol nyelven megfelelő betűkkel, de gyakran gyorsírással vannak írva.

Noha a klasszikusok szellemébe senki sem hatolt be nálánál mélyebben, noha tudta a görög és latin remekírókat, ismerte a magyar, német, angol, francia és olasz irodalom valamennyi jelesét, nem vált szónokká. Kiváló előadóképessége volt. Csordultig telt elméjének túlömlését gyorsan, de szabatosan és eleganciával árasztotta ki magából. Tömör mondatai halk neszsel peregtek ajkairól és hallgatóit mindig lebilincselte elmés, eleven, derűs és gyönyörködtető előadása. És még sem szeretett, nem tudott nyilvánosan beszélni: nagyobb hallgatóság előtt elfogulttá lett. Természetében volt már, hogy minden szereplést és feltűnést került. Ez az elzárkózó természete okozta, hogy csak nehezen és kivételesen kötött barátságot. Csak lassan és ritkán vont be másokat benső egyéni életkörébe, csak a kiválasztottaknak engedett belépillantást esze és lelke kincsesbányájába. Az ő előkelő és hidegnek látszó természete kizárta nála a barátság leple alatt jelentkező pajtáskodást és épen ezért csak kevesen szerették őt minden mellékerdeket kizáró barátsággal. Ez az oka annak, hogy mi kevesen, akiket ő benső baráti körébe fogadott s így

lelke tüzénél melegedhettünk, életünk egyik nagy büszkeségének és örömének tekintjük az ő megtisztelő barátságát. Beteges állapota hozta magával, hogy gyakran volt rosszkedvű és indulatos, sőt kíméletlen és gyanúsító. Hibáját azonban mindenkor belátta és hirtelen fölfortyanása után csakhamar kibuggyant leikéből a jóság, mint szilárd szikla alól az üdítő forrás és gyöngéd elégtételt adott a sértésért.

Mindenünnen a nagy egyházmegyéből jöttek hozzá a látogatók, hogy szeretetük, tiszteletük és hódolatuk adóját leróják iránta. Ilyenkor fölmelegedett fagyosnak tűnő, tartózkodó természete; szeretet után sovárgó szíve mohón élvezte a tiszteletnyilvánításokat és bevezette naplójába kedves óráinak emlékét.

Megvolt benne a régi rómaiak eszménye, melyet a sztoa bölcsészei megkívánt; római jellem volt: magnanimus, nagylelkű, melyhez hozzáfűződött a halál gondolata is. Nagy klasszikus mintaképe, Cicero, hirdette, hogy csak a halál után van igazi boldogság. Úgy élt és cselekedett, hogy minden pillanatban számot adhatott a Legfelsőbb Hatalomnak gondolatairól, szavairól és cselekedeteiről.

Valósággal angyali életet élt, olyat, amelynek bölcsészeti alapja Aranyszájú Szent János tanítása szerint az okossággal párosult egyszerűség. (Hoc est enim philosophiae culmen: simplicem esse cum prudentia. Haec vita est angelica. S. Jo. Chrys. Horn. 62. in Matth.) Élete valóban tiszta, szép élet volt, ritka példája a tudományban való elmerülésnek, az Istenségben való mély ragaszkodásnak és saját magához való következetességnek. Bűn nélkül hagyta itt a világot, mint Titus császár és tökéletes volt, mint Scipio, Laelius és mások, akiket a közvélemény már életükben *vir sanctus*-nak nevezett.

Mi kevesen, akik őt igazán és jól ismertük, bizvas elmondhatjuk róla azt, amit Platón Szokrateszről

mondott, hogy „a legbölcsebb, legigazibb és legjobb ember volt, akit valaha ismertem“. (Phaedon 118.)

Mi, akik kevesen voltunk barátai, de sokan tanítványai, mindenkor megfoglaljuk őrizni aureolás emlékét, mert kitörölhetetlen betűkkel írta bele áldott nevét a lelkünkbe. Rózsahegy emléke élni fog, mert nagy számmal vannak tanítványai szerte a széles hazában: tudósok, papok, ügyvédek, orvosok, mérnökök, hivatalnokok, ezeknek a szívébe aere perennius fog élni az ő kegyeletes emléke. Élni fog, mert reá is vonatkoznak a zsoltáros szavai: Az igaz virágozni fog, mint a pálmafa. (91. zsoltár 13. vers.)

TARTALOMMUTATÓ,

	Lap
Farkasfalvi Imre.....	5
Freysinger Lajos.....	15
Kassai Vidor.....	41
Maizner János.....	123
Révész Béla.....	135
Révész István.....	145
Rózsahegy Gyula.....	157